

Leven in NL 2007

Leven in NL

Feiten en ontwikkelingen in lokaal Nederland

Auteurs Caroline van Houwelingen (CBS) • Stefanie Austen (VNG) • Jaap Berends (VNG) • Yvonne Dieteren (VNG) • Corine Dijkstra (VNG) • Harry Eggen (CBS) • Egon Gerards (CBS) • Marijke Hartgers (CBS) • Richard Heijdra (VNG) • Rolf Hut (CBS) • Wouter Jonkers (CBS) • Canan Keulemans-Hepözdil (VNG) • Peter Koppe (VNG) • Freya Mostert (VNG) • Basho Poelman (CBS) • Ruurd Palstra (VNG) • Bert Raets (CBS) • Joke Regouw (VNG) • Bert Schriever (VNG) • Linda Slikkerveer (CBS)

Eindredactie Caroline van Houwelingen (CBS) • Bert Bunschoten (CBS) • Kirsten Veldhuijzen (VNG) • Henk Goolooze (VNG)

een gezamenlijke
uitgave van het
**Centraal Bureau
voor de Statistiek**
en de Vereniging
van Nederlandse
Gemeenten

Sdu Uitgevers, 2007

Meer informatie over deze en andere uitgaven kunt u verkrijgen bij:

Sdu Klantenservice
Postbus 20014
2500 EA Den Haag
Tel.: (070) 378 98 80
Fax: (070) 378 97 83
sdu@sdu.nl
www.sdu.nl

CBS
Tel.: (088) 570 70 70
Fax: (070) 337 59 94
Via contactformulier: www.cbs.nl/infoservice
www.cbs.nl

VNG
Tel.: (070) 373 83 93
Fax: (070) 363 56 82
Informatiecentrum: (070) 373 80 20
www.vng.nl

© Sdu Uitgevers bv, 2007

Samenstelling
CBS, divisie Sociale en Ruimtelijke Statistiek
VNG

Omslagontwerp: Villa Y, Andre Klijsen, Den Haag
Typografie en opmaak binnenwerk: AZ grafisch serviceburo bv. www.az-gsb.nl, Den Haag

ISBN: 978 90 12 12458 4
NUR: 740, 780

Alle rechten voorbehouden. Alle auteursrechten en databankrechten ten aanzien van deze uitgave worden uitdrukkelijk voorbehouden. Deze rechten berusten bij Sdu Uitgevers bv.

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet 1912 gestelde uitzonderingen, mag niets uit deze uitgave worden veeleenvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand of openbaar gemaakt in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voorzover het maken van reprografische veeleenvoudingen uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikel 16 h Auteurswet 1912, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoedingen te voldoen aan de Stichting Reprorecht (postbus 3051, 2130 KB Hoofddorp, www.reprorecht.nl). Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16 Auteurswet 1912) dient men zich te wenden tot de Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten Organisatie, postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.cedar.nl/pro). Voor het overnemen van een gedeelte van deze uitgave ten behoeve van commerciële doeleinden dient men zich te wenden tot de uitgever.

Hoewel aan de totstandkoming van deze uitgave de uiterste zorg is besteed, kan voor de afwezigheid van eventuele (druk)fouten en onvolledigheden niet worden ingestaan en aanvaarden de auteur(s), redacteur(en) en uitgever deswege geen aansprakelijkheid voor de gevolgen van eventueel voorkomende fouten en onvolledigheden.

All rights reserved. No part of this publication may be reproduced, stored in a retrieval system, or transmitted in any form or by any means, electronic, mechanical, photocopying, recording or otherwise, without the publisher's prior consent.

While every effort has been made to ensure the reliability of the information presented in this publication, Sdu Uitgevers neither guarantees the accuracy of the data contained herein nor accepts responsibility for errors or omissions or their consequences.

Voorwoord

‘Leven in Nederland’ is een gezamenlijke publicatie van de Vereniging van Nederlandse Gemeenten (VNG) en het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS). Door de gegevens te koppelen aan essays over actuele, centrale thema’s binnen het lokaal bestuur in ons land, is dit boekje over Nederland/ gemeentenland in het jaar 2007 waardevol voor iedereen die met het lokaal bestuur te maken heeft.

Het idee voor deze uitgave is een logisch gevolg van de intensieve contacten die CBS en VNG reeds jaren onderhouden. De geboden informatie is een greep uit de belangrijkste gegevens waarover CBS en VNG op gemeentelijk niveau beschikken. Het CBS heeft de betreffende cijfers geanalyseerd en interessante uitkomsten en ontwikkelingen beschreven. Veel grafieken en kaartjes ondersteunen de teksten. Tabellen met basisgegevens per gemeente over de verschillende onderwerpen die in deze publicatie aan bod komen, zijn te vinden op de sites van CBS en VNG (www.cbs.nl onder dossiers/regio-naal en www.vng.nl). Het boekje is daarom ook een portaal naar de informatie die beide organisaties op hun websites bieden.

Een greep uit de meest recente data:

- in Amsterdam worden de meeste huurwoningen gebouwd;
- Leeuwarden kent de laagste arbeidsparticipatie onder mannen;
- de afname van de vermogensdelicten is het sterkst in Utrecht;
- Laren (Noord-Holland) is de meest vergrijsde gemeente.

De essays, geschreven door de VNG, interpreteren de cijfers en feiten en kijken door naar de komende jaren. Zo komen de gevolgen van de vergrijzing, het veiligheidsbeleid van gemeenten, de opdracht voor de woningbouw, de deelname van burgers aan het economisch proces, de aanpak van wijken en buurten en de nieuwe financiële verhouding aan bod. De conclusies bieden soms verrassende doorkijkjes naar de toekomst van het lokaal bestuur en al zijn maatschappelijke partners.

Met dit boekje in de hand krijgen besluitvormers, maatschappelijke groeperingen en vele anderen in de omgeving van het lokaal bestuur in ons land zeer nuttige informatie over ontwikkelingen in de gemeenten die van belang zijn voor de lokale politieke besluitvorming.

Wij bedanken de projectleiders Kirsten Veldhuijzen van de VNG en Bert Bunschoten van het CBS die zich hebben ingezet voor het samenstellen van deze publicatie. Maar zonder de vele CBS-analisten en -auteurs en de essay-schrijvers van de VNG was dat niet gelukt.

Mr. R.J.J.M. Pans

Voorzitter directieraad VNG

Drs. G. van der Veen

Directeur-generaal van de Statistiek

Inhoudsopgave

Voorwoord 5

1	Nederland en zijn bevolking 9
	<i>Gemeenten in balans; de balans van gemeenten opgemaakt</i>
1.1	Oppervlakte 11
1.2	Bevolking 13
2	Pensioenen, krimp en vergrijzing 19
	<i>Inspelen op vergrijzing en krimp</i>
2.1	Algemeen 22
2.2	Pensioenen anno 2004 22
2.3	Bevolkingskrimp 27
2.4	Vergrijzing 31
3	Veiligheid 35
	<i>Samen voor veiligheid</i>
3.1	Verkeersveiligheid 38
3.2	Geregistreerde criminaliteit 39
4	Wonen 45
	<i>Wonen in Nederland in 2025</i>
4.1	Woningen 47
4.2	Prijzen 53
4.3	Omgeving 56
5	Werken en bijstand 59
	<i>Verbinden naar werk</i>
5.1	Arbeid 62
5.2	Bedrijvigheid 65
5.3	Bijstandsuitkeringen 68
6	Buurtten 77
	<i>Probleemwijk is grotendeels stedelijke problematiek</i>
6.1	Sociaal sterke buurten 79

7	Leren 87
	<i>‘Mensen zijn voor elkaar geboren. Onderwijs ze of lijd onder hen!’</i>
7.1	Deelname aan het onderwijs 91
7.2	Segregatie in het basis- en voortgezet onderwijs 101
8	Gemeentelijke financiën 107
	<i>Herbezinning op gemeentefinanciën</i>
8.1	Algemeen 110
8.2	Baten 110
8.3	Lasten 115
8.4	Enkele tarieven gemeentelijke heffingen 119

Literatuur 123

Begrippen 125

1 Nederland en zijn bevolking

Gemeenten in balans; de balans van gemeenten opgemaakt

Het aantal kleine gemeenten in Nederland daalt steeds verder. In 2006 heeft nog maar 14 procent van het totaal aantal gemeenten minder dan 10 duizend inwoners (figuur 1.4). Vooral in het oosten van het land zijn veel plattelandsgemeenten samengevoegd. Hierdoor vermindert het totaal aantal gemeenten gestaag. Tot het aantreden van het eerste kabinet Balkenende in 2001 legde het Rijk herindeling aan gemeenten op. Meer gebiedsruimte voor gemeenten om uit te breiden en professionalisering van bestuur waren vooral de aanleiding.

De bemoeienis van het Rijk met herindelingen is sterk afgenomen. De politiek moet immers dicht bij de burger worden gebracht? Daarom is ook herindeling weer een zaak van lokale politiek geworden. Nu nemen gemeenten zelf het initiatief om tot herindeling over te gaan. Omdat tegen herindeling nogal eens verzet was in gemeenten, zou een stop van herindeling voor de hand liggen.

Het tegendeel is echter waar. Het nieuwe beleid heeft niet tot minder herindelingen geleid. Gemeenten gaan zelf over tot herindeling om hun bestuurskracht te vergroten. Ter illustratie: in 2006 waren er 458 gemeenten en in 2007 nog 443. Per 1 januari 2007 zijn nog verschillende gemeenten in Limburg, Noord- en Zuid-Holland heringedeeld. Ook in de komende jaren staan enkele herindelingen gepland. Hoe komt het dat sommige gemeenten op eigen initiatief willen herindelen?

De balans opgenomen

Gemeenten staan, als in de ogen van de burger meest zichtbare overheid, voor veel opgaven. Aan de ene zijde van de balans liggen flinke taken als de Wet maatschappelijke ondersteuning (WMO), veiligheid en rampenbestrijding en de handhaving van allerlei wetten en regels. Aan de andere zijde stapelen de ambities van gemeenten om lokale behoeften te vertalen in concreet beleid zich op. Dit ingewikkelde spanningsveld vraagt om een goede balans tussen kwaliteit en bestuurlijke slagkracht enerzijds en herkenbaarheid voor de inwoners anderzijds.

Ter illustratie een praktijkvoorbeeld. Een kleine gemeente in Noord-Holland maakt de balans op. Een bestuurskrachtonderzoek geeft de gemeente inzicht in de kracht van haar bestuur en organisatie. De uitkomst confronteert de gemeente

met de werkelijkheid. Burgers vragen om betere afhandeling van vragen. De handhaving van vergunningen bij bedrijven laat te wensen over. Er is weinig tijd en ruimte om lokale initiatieven te ontplooien en de vooruitzichten op verbetering in de komende jaren met decentralisatie van nieuwe taken zijn mager. De gemeente moet nu de afweging maken tussen de kwaliteit van de uitvoering van taken en het ontplooien van de lokale behoeften. Eigenlijk een onmogelijke keuze. De kwaliteit van taken minder prioriteit geven, leidt tot minder of niet uitoefenen van gemeentelijke taken die overigens bij wet verplicht zijn. Inboeten aan lokale initiatieven maakt de gemeente tot een uitvoeringsloket van het Rijk. Conclusie: de balans is scheef.

In balans blijven

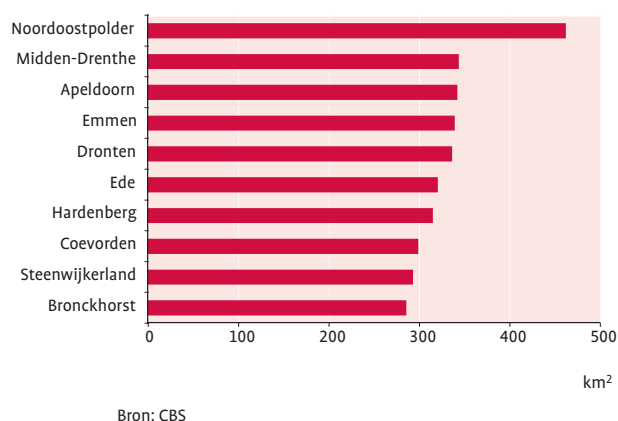
Om in balans te blijven moeten gemeenten inzicht in de eigen ambities en mogelijkheden hebben om de opgaven waar ze voor staan goed in te vullen. Gemeenten nemen zichzelf daarvoor de maat door bestuurskrachtonderzoek en benchmarking. Inzicht in de eigen prestaties en deze vergelijken met andere gemeenten is essentieel om na te gaan of een uitgebalanceerd takenpakket, de schaalgrootte en de financiële ruimte er zijn om de rol van de gemeente als eerste overheid waar te kunnen maken. Kan de gemeente dit niet alleen, dan biedt samenwerking tussen gemeenten een kans. Meer bestuurskracht biedt de burgers, als klant maar ook als kiezer en bestuurde, optimale dienstverlening en voorzieningen. Als de balans echter is doorgeslagen kan herindeling niet uit de weg worden gegaan.

Gelukkig realiseren veel gemeenten zich dat herindeling niet langer een bedreiging is, maar de kans om de eerste overheid te zijn. Daarom heeft de gemeente in Noord-Holland na veel wikken en wegen besloten op zoek te gaan naar een herindelingspartner. Om samen de balans weer te vinden en nu en straks samen een uitgebalanceerde gemeente te zijn. Er komen steeds meer van deze uitgebalanceerde gemeenten en er kunnen er in de komende jaren nog meer worden verwacht.

1.1 Oppervlakte

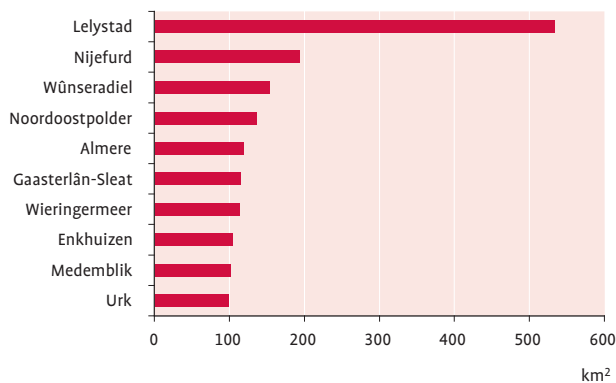
Nederland bestond in 2006 uit bijna 34 duizend km² *land* en daarnaast nog uit bijna 8 duizend km² *water*. De gemeente Noordoostpolder had met 460 km² de grootste oppervlakte land. Andere grote gemeenten qua oppervlakte waren Midden-Drenthe, Apeldoorn, Emmen en Dronten. In figuur 1.1 staan de tien gemeenten met de grootste oppervlakte land. Zeven liggen in Oost-Nederland en drie in Noord-Nederland. Bennebroek, Rozenburg en Thorn hebben de kleinste oppervlakte. Thorn is echter in 2007 heringedeeld met Heel en Maasbracht tot de nieuwe gemeente Maasgouw.

Figuur 1.1: Top tien gemeenten met grootste oppervlakte land, 2006

Meeste water in Lelystad en Terschelling

De *totale oppervlakte* van een gemeente bestaat niet alleen uit land, ook de oppervlakte aan water valt hieronder. Figuur 1.2 geeft de top tien van gemeenten met de grootste oppervlakte *binnenwater*. De gemeente Lelystad had in 2006 met 533 km² duidelijk het meeste binnenwater binnen haar grenzen. Dit komt door haar ligging aan het IJsselmeer, dat tot het binnenwater wordt gerekend. Hetzelfde geldt ook voor de andere negen gemeenten uit deze top tien. Terschelling, Harlingen en Eemsmond hadden in 2006 de grootste oppervlakte *buitenwater*. Groesbeek, Margraten en Simpelveld hebben binnenwater noch buitenwater binnen hun grenzen.

Figuur 1.2: Top tien gemeenten met grootste oppervlakte binnenwater, 2006

Bron: CBS

Veel herindelingen in Oost-Nederland

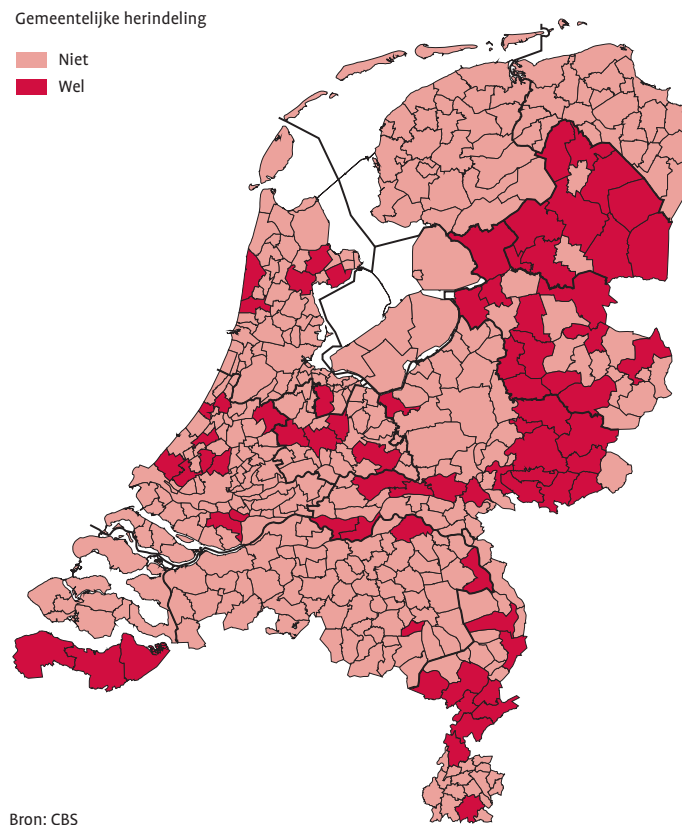
Nederland is in 2007 ingedeeld in 443 gemeenten. Dit aantal neemt als gevolg van gemeentelijke herindelingen al ruim veertig jaar geleidelijk af. In de afgelopen tien jaar hebben 204 gemeenten te maken gehad met een herindeling. Zij zijn 75 'nieuwe' gemeenten gaan vormen. Deze zijn in figuur 1.3 weergegeven. De gemeente Deventer is in deze periode zelfs twee keer samengevoegd. In 1999 met Diepenveen en in 2005 met Bathmen.

Veruit de meeste gemeentelijke herindelingen in deze periode hebben plaatsgevonden in de oostelijke helft van Nederland, vooral in Drenthe, Overijssel en Gelderland. De meest recente herindelingen vinden we terug in Midden-Limburg. In Groningen, Friesland en Flevoland vonden in de afgelopen tien jaar geen gemeentelijke herindelingen plaats.

Bij de herindelingen in de periode 1997-2007 ging het in meer dan de helft van de gevallen om een herindeling waarbij twee gemeenten betrokken waren. Toch kwam het ook voor dat bijvoorbeeld vijf gemeenten samengevoegd werden. Dit gebeurde in totaal zes keer. Het meest recente voorbeeld is de gemeente Utrechtse Heuvelrug. Deze gemeente ontstond op 1 januari 2006 uit een samenvoeging van de gemeenten Amerongen, Doorn, Driebergen-Rijsenburg, Leersum en Maarn.

In tegenstelling tot de tendens van de laatste jaren komen er na 2007 mogelijk enkele gemeenten bij. Er bestaan namelijk vergevorderde plannen om Bonaire, Sint Eustatius en Saba als nieuwe gemeenten toe te voegen.

Figuur 1.3: Gemeenten betrokken bij een herindeling, 1997-2007
(gemeentelijke indeling per 1 januari 2007)

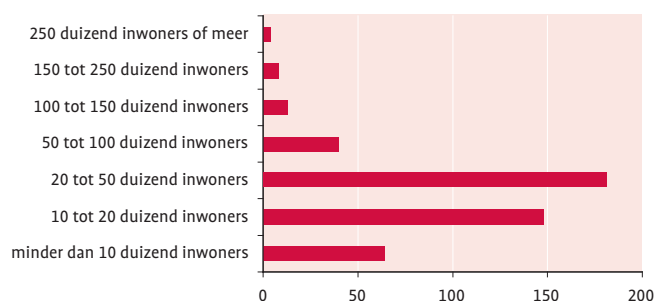

1.2 Bevolking

Nederland had op 1 januari 2006 ruim 16 miljoen inwoners. In dat jaar bestond Nederland uit 458 gemeenten. Bijna 13 procent van de Nederlanders woonde in de vier grootste steden: Amsterdam, Rotterdam, 's-Gravenhage en Utrecht. Er waren ook vele kleinere gemeenten. Amsterdam was bijvoorbeeld ongeveer even groot als de 89 kleinste gemeenten samen. In figuur 1.4 zijn de gemeenten in Nederland ingedeeld naar grootteklasse. De grootteklasse is gebaseerd op het aantal inwoners dat een gemeente heeft. De staven geven aan hoeveel gemeenten er tot een bepaalde grootteklasse behoren. 212 gemeenten hadden minder dan 20

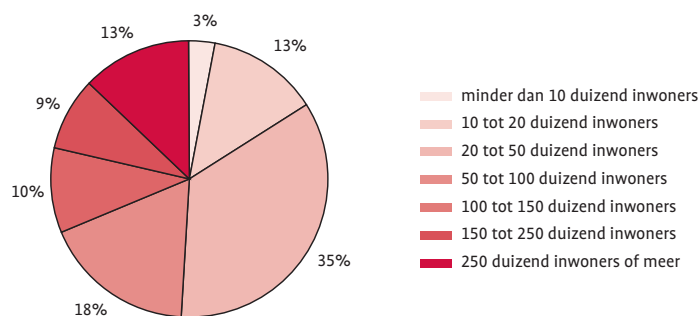
duizend inwoners. Schiermonnikoog, Vlieland en Rozendaal waren de kleinste. Figuur 1.5 geeft weer hoe groot het percentage inwoners is dat in een gemeente woont die behoort tot de betreffende grootteklasse. Ongeveer de helft van de bevolking woonde in 2006 in een gemeente met minder dan 50 duizend inwoners.

Figuur 1.4: Aantal gemeenten per grootteklasse, 1 januari 2006

Bron: CBS

Figuur 1.5: Aandeel inwoners per grootteklasse gemeente, 1 januari 2006

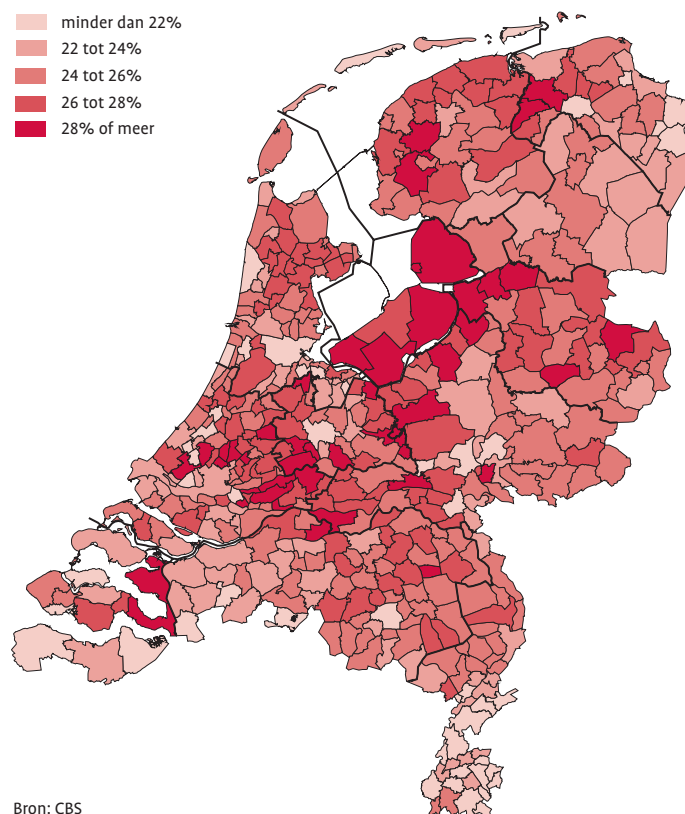

Bron: CBS

Hoogste aandeel jongeren in Urk

Figuur 1.6 geeft een beeld van het aandeel 0- tot 20-jarigen per gemeente. In Nederland bedroeg op 1 januari 2006 het aandeel jongeren onder de 20 jaar 24 procent. De gemeente waar het grootste aandeel jongeren woonde was Urk (42 procent). Ook in Staphorst, Zeewolde, Nieuw-Lekkerland en Graafstroom maakte deze leeftijdsgroep ongeveer een derde van de bevolking uit. Op Zeewolde na maken genoemde gemeenten deel uit van de zogenaamde 'biblebelt'.

Figuur 1.6: Aandeel 0- tot 20-jarigen in de bevolking, 1 januari 2006

In Zeewolde en ook in andere gemeenten, zoals Bergschenhoek (vanaf 2007 behorend tot de gemeente Lansingerland), Houten en Almere, zijn de afgelopen jaren veel eengezinswoningen gebouwd. Veel jonge volwassenen zijn daar komen wonen en hebben er hun gezin gesticht.

In de provincie Limburg wonen opvallend weinig jongeren onder de 20 jaar. Van de tien gemeenten met het kleinste aandeel 0- tot 20-jarigen liggen er vier in deze provincie. Dit komt onder meer doordat het geboortecijfer hier al geruime tijd onder het landelijk gemiddelde ligt. Ook in universiteitssteden was het aandeel 0- tot 20-jarigen laag, maar dat komt door een oververtegenwoordiging van jonge volwassenen in die steden.

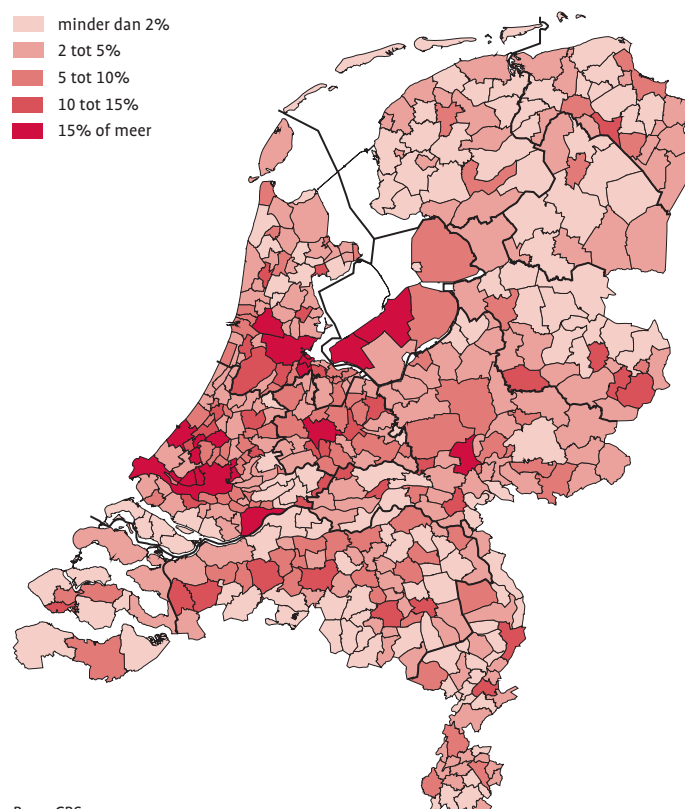
Het aandeel 20- tot 65-jarigen was in 2006 vooral groot in steden waar instellingen voor hoger onderwijs aanwezig zijn, zoals Groningen, Amsterdam,

Utrecht, Leiden en Wageningen. De leeftijdsgroep 65 jaar en ouder zal in hoofdstuk 2.4 centraal staan.

Niet-westerse allochtonen vooral in grote steden

Niet alle inwoners van Nederland zijn in dit land geboren of hebben ouders die (beide) in Nederland zijn geboren. Wanneer ten minste één ouder in het buitenland is geboren, worden deze personen tot de *allochtonen* gerekend. Er kan onderscheid gemaakt worden tussen *westerse* en *niet-westerse allochtonen*. Op 1 januari 2006 bedroeg het aandeel westerse allochtonen in Nederland bijna 9 procent en niet-westerse allochtonen bijna 11 procent. De westerse allochtonen woonden vooral in gemeenten die grenzen aan België en Duitsland, zoals Vaals, Kerkrade en Baarle-Nassau. Hun aandeel in de totale bevolking lag daar boven de 24 procent. De westerse allochtonen in deze gemeenten zijn voornamelijk van Belgische en Duitse afkomst. Niet-westerse allochtonen woonden veelal in het

Figuur 1.7: Aandeel niet-westerse allochtonen in de bevolking, 1 januari 2006

westen van Nederland (figuur 1.7). Zij waren het sterkst vertegenwoordigd in de grote steden. Relatief veel niet-westerse allochtonen waren woonachtig in Rotterdam, Amsterdam en 's-Gravenhage en daarnaast ook in Almere, Schiedam en Diemen. Het gaat daarbij om aandelen van meer dan een vijfde van de bevolking. De samenstelling van de bevolking verschilt sterk tussen gemeenten. Zo wonen bijvoorbeeld in Almere relatief veel Surinamers en in Schiedam veel Turken.

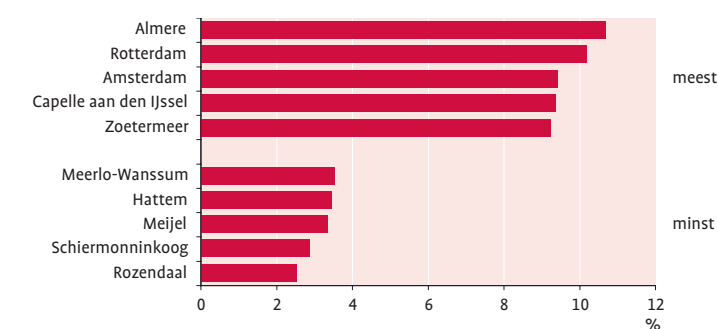
Relatief meeste eenouderhuishoudens in Almere

Er waren op 1 januari 2006 in Nederland ruim 7,1 miljoen huishoudens. Het gaat daarbij om *particuliere huishoudens*. Deze bestaan uit één of meer personen die alleen of samen in een woonruimte zijn gehuisvest en zelf in hun dagelijks onderhoud voorzien.

De laatste jaren komen er steeds meer eenpersoonshuishoudens. In de afgelopen tien jaar is hun aantal met 16 procent gestegen van bijna 2,2 miljoen in 1997 tot 2,5 miljoen in 2006. Het totaal aantal huishoudens steeg in deze periode met bijna 9 procent. De eenpersoonshuishoudens zijn oververtegenwoordigd in de grote steden en dan met name in de studentensteden. Voorbeelden zijn Groningen, Amsterdam, Utrecht en Delft.

Ook de eenouderhuishoudens zijn de afgelopen jaren sterk toegenomen. In 2006 waren er ruim 452 duizend. Tien jaar eerder, in 1997, bedroeg dit aantal nog bijna 372 duizend. In 2006 vormden eenouderhuishoudens ruim 6 procent van het totaal aantal huishoudens in Nederland. Almere had met een aandeel van bijna 11 procent de meeste eenouderhuishoudens en Rozendaal met bijna 3 procent juist de minste. In figuur 1.8 zijn de vijf gemeenten met relatief de meeste en de vijf gemeenten met relatief de minste eenouderhuishoudens weergegeven.

Figuur 1.8: Top vijf gemeenten met meeste en minste eenouderhuishoudens, 1 januari 2006

Bron: CBS

2 Pensioenen, krimp en vergrijzing

Inspelen op vergrijzing en krimp

Nederlanders worden ouder, worden rijker en voeren vaker een eenpersoonshuishouden. In steeds meer gemeenten krimpt de bevolking. Het wordt leger in het oosten, het zuiden en het noorden van het land. De Randstad groeit nog even door. Dit is het beeld, dat de laatste CBS-cijfers oproepen. Het kan niet anders of gemeenten zullen daar op inspelen, op alle beleidsterreinen. In dit essay leggen we de nadruk op drie opgaven voor gemeenten:

- het betrekken van vijfenzestigplussers bij hun sociale omgeving;
- het bieden van steun aan die ouderen die hulp nodig hebben;
- een heroriëntatie op het vrijetijdsbeleid.

Het betrekken van vijfenzestigplussers bij hun sociale omgeving

De Wet maatschappelijke ondersteuning (WMO) doet een groot appel op burgers om zoveel mogelijk eigen verantwoordelijkheid te nemen voor de eigen situatie en die van de naaste omgeving. Deze visie past ook bij het feit dat de hoger opgeleide en meer bemiddelde ouderen heel goed weten hoe voor zich zelf op te komen. Bovendien hoeven zij ook in financiële zin niet zo snel een beroep op de lokale overheid te doen voor allerlei voorzieningen. Die kunnen zij heel goed zelf financieren. Te denken valt aan de eigen werkster, de zelf bekostigde verbouwing van toilet of badkamer, de eigen klusjesman. Met andere woorden: zij red- den zich wel en de gemeente heeft geen omkijken naar hen.

Maar op een heel ander gebied richt de gemeente wel degelijk haar aandacht op hen. Vooral zij zijn namelijk lokaal actief als vrijwilliger of mantelzorger. Zij laten zich horen op inspraakavonden en houden de sportclub draaiende. Zij zijn het die plannen maken voor een multifunctioneel buurthuis, die toezien op de bouw en de exploitatie regelen, zoals bijvoorbeeld in Helden. Hun maatschappelijke inzet is groot. Wijkcomités, bewonersorganisaties kunnen niet zonder hen, en als er in het voorjaar knotwilgen geknot moeten worden zijn zij van de partij. Gemeenten koesteren deze vrijwilligers en zullen steeds meer zaken in de wijk of buurt aan hen overlaten. Niet de gemeente, maar de vrijwilligers nemen het initiatief. Het zijn ook de ouderen, die omkijken naar hun leeftijdsgenoten en hen de helpende hand bieden. Steeds meer groepen ouderen met een bepaalde interesse of achtergrond willen gemeenschappelijk wonen, ook met het oog

op die onderlinge steun. Het is de lokale overheid die dit bevordert. Met het afnemen van de beroepsbevolking zal de gemeente ook niet anders kunnen.

Het bieden van steun aan die ouderen die hulp nodig hebben

Er zijn drie groepen ouderen, die met name aandacht behoeven: hoogbejaarden, dementerenden en niet-westerse allochtonen. Het zijn vooral deze allochtonen, die geen volledige AOW hebben opgebouwd. Dit tekort wordt vrijwel niet gecompenseerd door een eigen pensioen of een eigen vermogen. Via de bijstand zullen gemeenten hen tegemoet komen. Ook op andere gebieden nemen deze allochtonen een zeer bijzondere positie in: zij zijn de eerste generatie, hebben weinig schoolopleiding genoten en spreken slecht Nederlands. Gemeenten zullen zich daarom steeds meer gaan oriënteren op hun specifieke behoeften, bijvoorbeeld aan eigen ontmoetingsruimten, eigen voorlichters en eigen ouderenadviseurs.

Geldt in zijn algemeenheid dat met de toename van het opleidingsniveau en het inkomen ook de gezondheid toeneemt, de ziekte van Alzheimer slaat overal toe. Naast steun in de vorm van hulp bij het huishouden zal de gemeente er voor zorg dragen dat zij begeleiding krijgen, zowel van professionals als van vrijwilligers. Ook hun naaste omgeving, de mantelzorgers, zal kunnen rekenen op gemeentelijke steun. Dat kan op vele manieren. Bijvoorbeeld door cursussen omgaan met dementie en lichamelijke verzorging, lotgenotencontact en zeker ook door voldoende mogelijkheden voor respijtzorg. Dat laatste betekent dat de mantelzorger met enige regelmaat 'vrij' kan nemen doordat een ander de zorg overneemt. De patiënt krijgt dan thuis de steun en hulp van bijvoorbeeld een vrijwilliger of logeert tijdelijk in een zorgcentrum.

30 procent van de zelfstandig wonende zestigplussers valt ten minste één maal per week, vaak met ernstige gevolgen. Bij 80-plussers staat duizeligheid met vallen in de top vijf van chronische aandoeningen (SCP, 2006). Gemeenten zullen daarom meer aandacht gaan geven aan valpreventie. Extra hulp en steun zal er ook zijn voor de nog steeds grote groep zeer oude mensen met weinig opleiding. Met name voor hen is de samenleving met zijn regelingen, formulieren, protocollen, internet en wat dies meer zij ontoegankelijk. Eén op de zes zelfstandig wonende 75-plussers blijkt niet in staat zelf formulieren in te vullen of rekeningen te betalen (SCP, 2006). Omdat lang niet iedereen familie of vrienden in de buurt heeft voor de dagelijkse of wekelijkse praktische hulp, ligt hier een opgave voor de lokale overheid een en ander te organiseren. Het welzijnswerk met zijn professionele en vrijwillige ouderenadviseurs vervult hierin een belangrijke rol.

Niet alleen zijn er steeds meer ouderen, ook onder hen neemt het aantal eenpersoonshuishoudens toe. Voor deze keerzijde van de extramuralisering: de mogelijke eenzaamheid, komt er ongetwijfeld volop aandacht: via vrijwilligers, ouderenadviseurs en algemeen maatschappelijk werkers zal de gemeente deze groep proberen op te sporen. Onderling contact en persoonlijke steun blijken essentieel.

Een heroriëntatie op het vrijetijdsbeleid

Mediagebruik en sociaal verkeer, dat zijn de hoofdactiviteiten van de 65-plussers, zo rapporteerde het SCP in 2006. Ook steeds meer ouderen weten met de computer om te gaan en onderhouden zo contact en vinden aldus hun informatie.

Ruim 15 procent van hun tijd besteden ouderen aan sociale relaties met anderen dan de eigen huisgenoten. De inrichting van de buurt, de wijk of de stad moet dan wel zo zijn, dat zij overdag en 's avonds de deur uit durven gaan. In het voorkomen en bestrijden van eenzaamheid is het elkaar kunnen en durven ontmoeten cruciaal.

Het zijn vooral de hoogopgeleide ouderen die als vrijwilliger actief zijn. Dat biedt perspectief voor de toekomst. Ook bij de culturele activiteiten signaleerde het SCP een grotere deelname bij de hoger opgeleiden. De bioscoop, het theater of museum zullen blijven voorzien in de uitgaansbehoeften van veel ouderen. Ook de recreatieve en sportactiviteiten trekken met name de hoger opgeleiden aan, dus ook in die sector zal de gemeente moeten zorgen voor voldoende faciliteiten. Anderzijds zal zij zoeken naar wegen om ook de lageropgeleiden te bereiken met een aantrekkelijk aanbod. Bovendien zal zij willen voorkomen dat mensen afhaken vanwege vervoersproblemen of gebrek aan gezelschap, zoals nog vaak het geval is.

Op het gebied van sport, fietsen en wandelen zal vanwege de toename van het aantal 65-plussers nog meer behoefte zijn aan voldoende gevarieerde wandel- en fietspaden. Met meer banken om af en toe uit te rusten.

Tot slot

Nederland vergrijst. In 2025 zal ruim 21 procent van de bevolking 65-plusser zijn. Gemeenten zullen doorgaan met een driesporenbeleid: bevorderen van de maatschappelijke inzet van vooral de hoger opgeleide ouderen, het stimuleren van ieders eigen verantwoordelijkheid en hulp en steun voor wie dat nodig heeft. Daarnaast zorgt de gemeente ervoor dat er voldoende geschikt aanbod is aan sportieve, recreatieve en culturele activiteiten.

2.1 Algemeen

Dit hoofdstuk gaat over het pensioeninkomen van 65-plussers in Nederland en over verwachte toekomstige krimp en vergrijzing van de bevolking. De toekomstige kosten voor pensioenen in Nederland zijn mede afhankelijk van het aantal pensioengerechtigden. Deze groep zal door de vergrijzing in de toekomst behoorlijk gaan toenemen. Op het gebied van volkshuisvesting en ruimtelijke ordening moet beleid ontwikkeld worden dat rekening houdt met een ouder wordende bevolking die voor een groter deel van een pensioeninkomen afhankelijk zal zijn. De krimp van de totale Nederlandse bevolking begint volgens de nieuwste prognose van het CBS pas na 2035, maar in bepaalde regio's is krimp nu al aan de orde. In 2006 nam de bevolking in 226 gemeenten af, bijna de helft van de in totaal 458 die in dat jaar in Nederland bestonden.

2.2 Pensioenen anno 2004

In deze paragraaf is gebruik gemaakt van cijfers uit het *Sociaal Statistisch Bestand* over het jaar 2004. Er wordt een beeld gegeven van het gemiddeld *totale pensioeninkomen* van oudere een- of meerpersoonshuishouden en het gemiddeld *aanvullend pensioen* van 65-plussers naar een aantal persoonskenmerken. In de analyse zijn alleen die personen meegenomen die gedurende heel 2004 de leeftijd van 65 jaar of ouder hadden en, om het inkomen aan een gemeente te kunnen toewijzen, tevens gedurende heel dat jaar in dezelfde gemeente woonden. Bij meerpersoonshuishoudens gaat het om stellen waarbij ten minste één persoon 65 jaar of ouder was gedurende heel 2004.

Pensioenstelsel

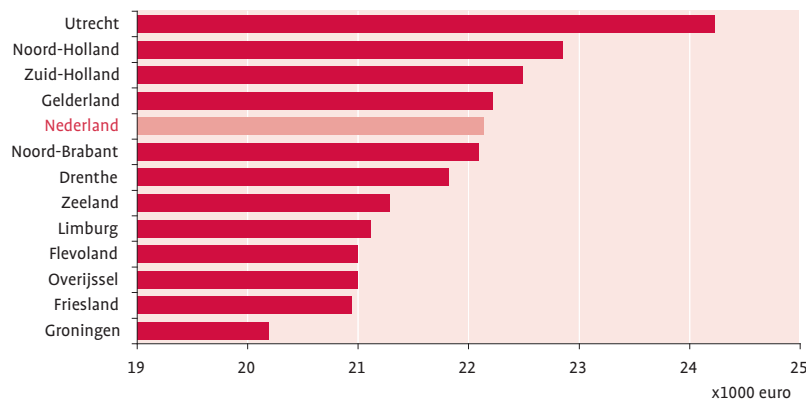
Het Nederlandse pensioenstelsel is opgebouwd uit drie pijlers. De eerste pijler is het basispensioen. In Nederland is dit de Algemene Ouderdomswet uitkering (AOW). De AOW wordt individueel toegekend, maar de hoogte ervan is afhankelijk van de samenstelling van het huishouden waartoe iemand behoort en het aantal jaren dat men in Nederland woonachtig is geweest. Als men bij verblijf in het buitenland wel AOW premie heeft afgedragen, heeft dit verblijf geen invloed op de hoogte van de AOW. De tweede pijler bestaat uit pensioenrechten die voortkomen uit secundaire arbeidsvoorwaarden tussen werkgever en werknemer, het aanvullend pensioen. Ook Vervroegde Uittreding (VUT) en prepensioen vallen onder deze pijler. De derde pijler bestaat uit

een vrijwillige opbouw met behulp van commerciële spaarproducten, zoals levensverzekeringen en inkomsten uit eigen vermogen.

Laagste pensioen in Vaals

Het gemiddeld totaal pensioeninkomen per pensioenontvangend huishouden in Nederland in 2004 lag op 22,1 duizend euro. Het betreft hier het gemiddelde van de drie pensioenpijlers samen. Regionaal bekeken zijn er duidelijke verschillen te ontdekken. In figuur 2.1 is per provincie het gemiddeld pensioeninkomen per huishouden weergegeven. In de provincies Utrecht, Noord- en Zuid-Holland en Gelderland lag het pensioeninkomen boven het landelijk gemiddelde. In Utrecht lag het gemiddelde pensioen met 24,2 duizend euro ruim 9 procent boven het landelijk gemiddelde. In Groningen lag het er met 20,2 duizend euro juist bijna 9 procent onder.

Figuur 2.1: Gemiddeld totaal pensioeninkomen per pensioenontvangend huishouden, 2004

Bron: CBS

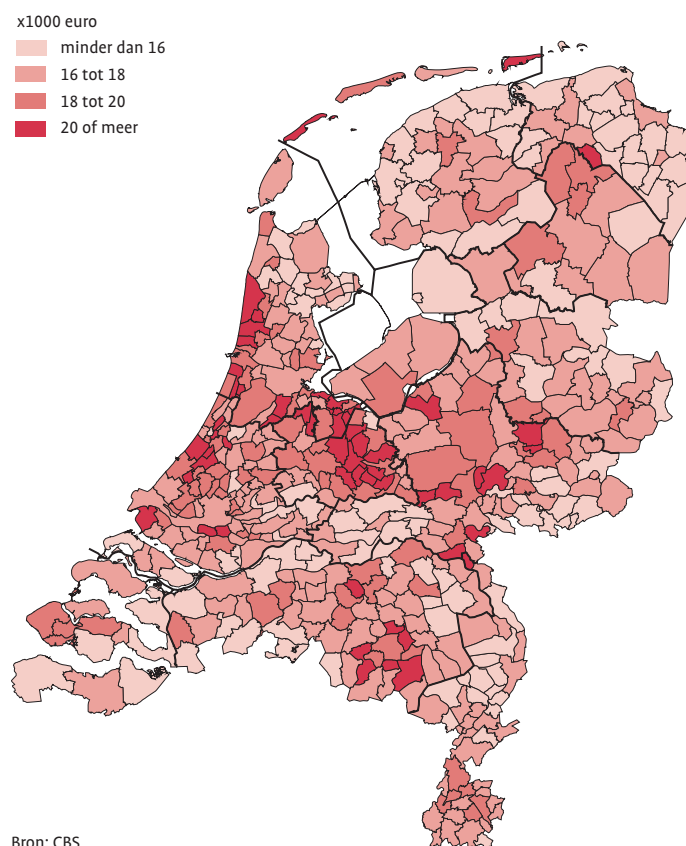
In de gemeente Rozendaal was het gemiddelde pensioeninkomen het hoogst: 42 duizend euro. Vaals en Urk hadden gemiddeld het laagste inkomen met respectievelijk 15,6 duizend en 16,8 duizend. In Vaals komt dit mede doordat daar veel grensarbeiders wonen die hun pensioen buiten Nederland opbouwden. Op 1 januari 2005 had bijna 40 procent van de bevolking in deze gemeente Duitsland als land van herkomst.

Eenpersoonshuishoudens in provincie Groningen laag pensioen

Huishoudens zijn hier ingedeeld in eenpersoonshuishoudens en meerpersoonshuishoudens van 65 jaar en ouder. In 2004 lag het gemiddeld totaal pensioeninkomen voor oudere eenpersoonshuishoudens landelijk op ongeveer 18 duizend euro. Met 19,8 duizend euro lag dit inkomen het hoogst in de provincie Utrecht. Met 16,5 duizend euro lag het in de provincie Groningen ruim 15 procent lager dan in Utrecht.

Figuur 2.2 geeft het gemiddeld totaal pensioeninkomen voor eenpersoonshuishoudens weer. Van de in totaal 32 gemeenten waar het pensioeninkomen onder de 15 duizend euro lag, waren er 9 in de provincie Groningen te vinden. De gemeente Wervershoof in Noord Holland had met 14,1 duizend euro na Vaals (13,3 duizend euro) het laagste gemiddelde pensioeninkomen. Het hoogste gemiddelde was te vinden in Rozendaal. Met 30,7 duizend euro was het daar ongeveer 2,3 maal zo groot als in Vaals.

Figuur 2.2: Gemiddeld totaal pensioeninkomen eenpersoonshuishoudens, 2004

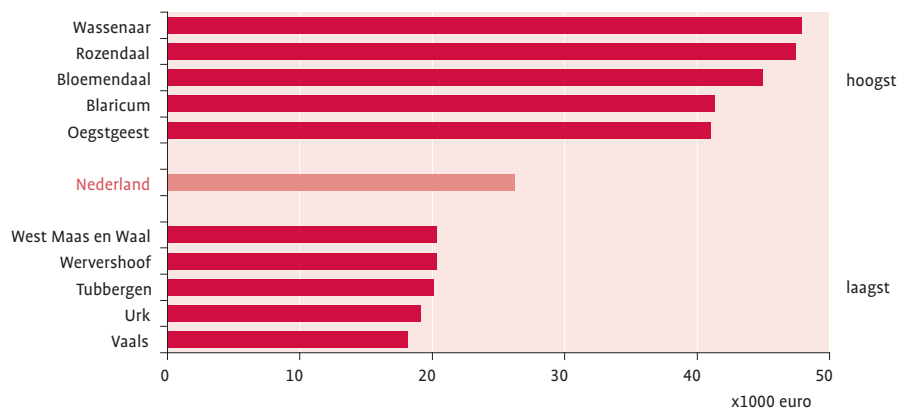

Bron: CBS

Voor oudere meerpersoonshuishoudens lag in 2004 het gemiddeld pensioeninkomen per huishouden op 26,2 duizend euro. In 51 gemeenten, verspreid over 7 provincies, lag het gemiddelde boven de 30 duizend euro. Van deze gemeenten lagen er 37 in Noord- en Zuid-Holland en Utrecht. De gemeente Wassenaar heeft met 47,9 duizend euro het hoogste gemiddeld pensioeninkomen in Nederland (figuur 2.3).

Ook voor meerpersoonshuishoudens was het laagste gemiddelde met 18,1 duizend euro te vinden in Vaals. Samen met de gemeente Urk waren dit de enige gemeenten waar dit gemiddelde onder de 20 duizend euro lag.

Figuur 2.3: Top vijf gemeenten met hoogste en laagste gemiddeld totaal pensioeninkomen meerpersoonshuishoudens, 2004

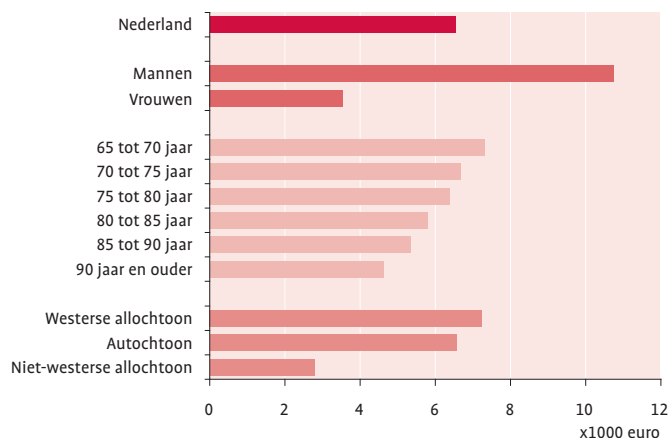

Bron: CBS

Grote verschillen aanvullend pensioen

Het aanvullend pensioen wordt hier beschreven op basis van de tweede en de derde pijler tezamen. Het gemiddeld totaal aanvullend pensioen per oudere lag in 2004 op 6,5 duizend euro. Er zijn echter grote verschillen te ontdekken als een aantal kenmerken van de ontvanger mee wordt genomen. Figuur 2.4 geeft het gemiddeld aanvullend pensioen per oudere naar geslacht, leeftijdsgroep en herkomstgroep.

Figuur 2.4: Gemiddeld aanvullend pensioen naar geslacht, leeftijd en herkomst per 65-plusser, 2004

Bron: CBS

Mannen drie keer zo veel aanvullend pensioen als vrouwen

Het gemiddeld aanvullend pensioen van vrouwen van 65 jaar of ouder was 3,5 duizend euro. Voor mannen was dat met 10,7 duizend euro drie keer zo hoog. In de gemeente Rozendaal lag het gemiddeld pensioen voor mannen met ruim 32,6 duizend euro het hoogst. Doordat vrouwen in deze gemeente gemiddeld een aanvullend pensioen hadden van 5,5 duizend euro kwam in deze gemeente ook het grootste verschil tussen mannen en vrouwen voor. In Wassenaar kwam het hoogste pensioen voor vrouwen voor, ruim 8,5 duizend euro.

Hoogte aanvullend pensioen neemt af met leeftijd

Het gemiddeld aanvullend pensioen blijkt hoger voor de jongere generaties onder de 65-plussers dan voor de oudere, waarschijnlijk doordat de jongere generaties meer pensioen hebben opgebouwd. Oudere generaties zijn tevens met een lager salaris met pensioen gegaan en het pensioen wordt niet standaard mee geïndexeerd. In de leeftijdsgroep tussen 65 en 70 jaar was het gemiddeld aanvullend pensioen 7,3 duizend euro. Het laagste gemiddelde van deze leeftijdsgroep kwam voor in de gemeente Urk; daar lag het op 2,6 duizend. Het hoogste, 21,6 duizend euro, kwam voor in Rozendaal – tevens het hoogste gemiddelde over alle leeftijdsklassen. Er waren 47 gemeenten waar het gemiddelde in de leeftijdsklasse 65 tot 70 jaar boven de 10 duizend euro lag. Daar staat tegenover dat er ook 50 gemeenten waren met een gemiddelde onder de 5 duizend euro. In

de leeftijdsgroep van 85 jaar en ouder lag het gemiddelde op 5,1 duizend. Het hoogste lag met 14,1 duizend in Doorn. Het laagste gemiddelde van deze groep lag in de gemeente Sint Anthonis. Het was daar 1,1 duizend euro.

Westerse allochtonen hebben gemiddeld het hoogste aanvullend pensioen

Het gemiddeld aanvullend pensioen van *westerse allochtonen* lag met 7,2 duizend euro iets hoger dan dat van autochtonen. *Niet-westerse allochtonen* hadden met 2,8 duizend euro gemiddeld een zeer laag aanvullend pensioen. Het hoogste gemiddelde in Nederland was dat van allochtonen met een westerse achtergrond in Wassenaar. Met 25,1 duizend lag in deze groep het gemiddelde bijna 9 duizend euro hoger dan het gemiddelde voor autochtonen in dezelfde gemeente.

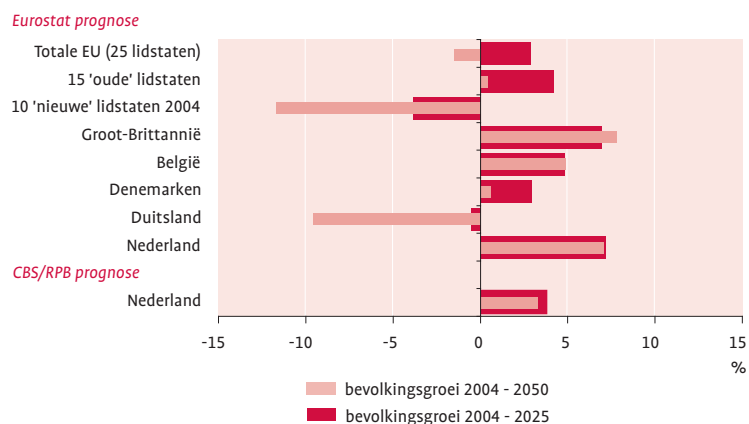
2.3 Bevolkingskrimp

De prognosecijfers die in dit hoofdstuk gebruikt worden zijn afkomstig uit de regionale bevolkings- en huishoudensprognoses van het CBS en het RPB die gaan over de periode 2005-2025, waarbij voor het jaar 2005 waargenomen cijfers zijn gebruikt. Omdat er op nationaal niveau prognoses van recenter datum zijn, is in sommige gevallen hiervan gebruik gemaakt. Dit is apart in de tekst aangegeven. De nationale prognose van het CBS uit 2006, die doorloopt tot 2050, voorspelt dat Nederland in 2035 ongeveer 17 miljoen inwoners heeft. Daarmee zal de bevolking nog met 4 procent groeien ten opzichte van de bevolking in 2007. Na 2035 zal de totale bevolkingsomvang afnemen. Het inwonertal zal dan met een paar honderdduizend dalen tot 16,8 miljoen in 2050. Hoewel de onzekerheid van prognoses sterk toeneemt naarmate de prognoseperiode langer wordt, lijkt het in ieder geval aannemelijk dat de bevolking op nationale schaal niet zal blijven doorgroeien. Van een sterke daling van de totale bevolking is echter ook geen sprake.

In figuur 2.5 is de verwachte procentuele bevolkingsgroei weergegeven voor enkele Europese landen, gebaseerd op prognoses van Eurostat. De donkerrode, dikke staaf toont het groeipercantage tussen 2004 en 2025, en de lichtrode, dunne staaf tussen 2004 en 2050. De prognose van het CBS is in de grafiek in de onderste rij weergegeven. Deze toont een lagere bevolkingsgroei voor Nederland dan de prognose van Eurostat. De verschillen tussen de prognoses komen voort uit

verschillen in de aannames over vruchtbaarheid, levensverwachting en migratie (Van der Erf, 2006).

Figuur 2.5: Relatieve bevolkingsgroei in EU-lidstaten, 2025 en 2050 ten opzichte van 2004

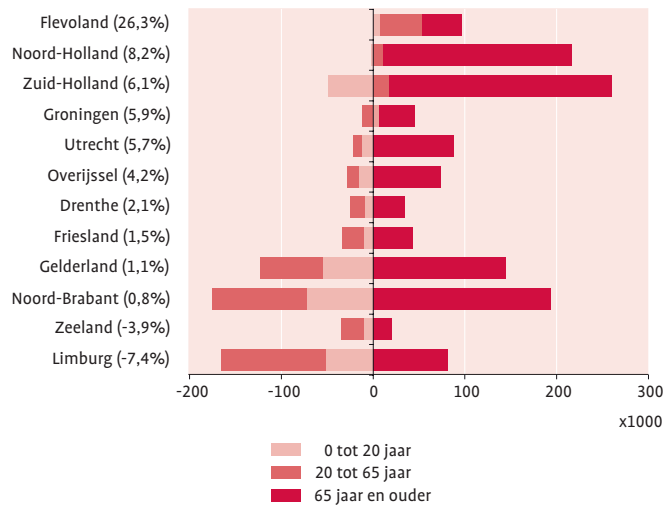
Bron: CBS/RPB, 2006; Eurostat

Volgens de Eurostat-prognose zullen in 2025 bijna alle oude lidstaten van de EU nog gegroeid zijn ten opzichte van 2004. De bevolking zal in deze periode het meest afnemen in de nieuwe lidstaten in Oost Europa. In Nederland en rondom liggende landen neemt de bevolking voorlopig nog toe, behalve in Duitsland. Tussen 2025 en 2050 zal van deze landen alleen Groot-Brittannië nog duidelijk groeien, terwijl de bevolking van Nederland en België nagenoeg hetzelfde blijft. In Duitsland daalt de bevolking gedurende de gehele periode, namelijk met bijna 10 procent ten opzichte van de bevolking in 2004.

Nederland voorlopig in groeifase

De komende 20 jaar is er op nationaal niveau geen sprake van afname. De bevolking zal naar verwachting in 2025 een omvang hebben van 16,9 miljoen, een groei van 530 duizend inwoners ten opzichte van 2007. Figuur 2.6 toont de absolute groei van de bevolking per provincie naar drie leeftijdsklassen tussen 2005 en 2025.

Figuur 2.6: Bevolkingsgroei naar leeftijdscategorie per provincie, 2005-2025¹⁾

Bron: CBS/RPB, 2006

¹⁾ Achter de provincienaam staat als percentage de relatieve bevolkingsgroei van de totale bevolking in de betreffende provincie in de periode 2005-2025.

De grootste relatieve groei vindt plaats in Flevoland. Daar zal de totale bevolking toenemen met ruim 26 procent. De provincie Limburg heeft in 2025 naar verwachting 7 procent minder inwoners en is daarmee de provincie met de grootste bevolkingsdaling. Ook in Zeeland zal de bevolking afnemen, naar verwachting met 4 procent.

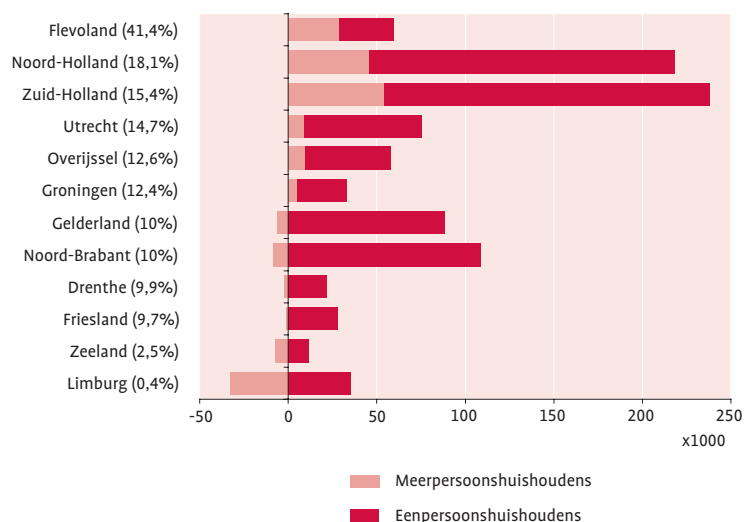
In bijna alle provincies vindt eenzelfde soort proces plaats: groei van de leeftijdsgroep van 65 jaar en ouder en afname van de jongere leeftijdsgroepen. Flevoland is de enige provincie waar alle leeftijdsgroepen nog gaan toenemen. In Groningen zal het aantal jongeren nog licht toenemen. Noord- en Zuid-Holland zijn, naast Flevoland, de enige provincies waar de bevolking in de leeftijd 20 tot 65 jaar nog groeit.

De provincies Gelderland en Noord-Brabant groeien relatief gezien bijna niet, maar tussen de leeftijdsklassen vindt een grote verschuiving plaats. De afname van de leeftijden onder de 65 wordt daar geheel gecompenseerd door een toename boven de 65 jaar.

Aantal huishoudens groeit in alle provincies sterker dan inwonertal

Volgens de nationale huishoudensprognose van 2007 zullen er in 2025 ongeveer 8 miljoen huishoudens zijn; een toename van ruim 792 duizend ten opzichte van 2007. Dit komt neer op een groei van 11 procent. In alle provincies zal het aantal huishoudens toenemen, ook in die provincies waar de bevolking gaat afnemen. Dit gaat gepaard met een afname van de gemiddelde huishoudensgrootte. Vooral het aantal eenpersoonshuishoudens gaat toenemen, in totaal met zo'n 719 duizend. Het aantal eenouderhuishoudens zal met 22,5 duizend toenemen en het aantal *paren* met 46 duizend. Dit zijn huishoudens die bestaan uit personen die – al dan niet gehuwd – een gemeenschappelijke huishouding voeren met een vaste partner.

Figuur 2.7: Huishoudensgroei naar typering per provincie 2005-2025¹⁾

Bron: CBS/RPB, 2006

¹⁾ Achter de provincienaam staat de relatieve toename van het totaal aantal huishoudens in de betreffende provincie in de periode 2005-2025.

In figuur 2.7 is de absolute toename van het aantal een- en meerpersoonshuishoudens in de periode 2005-2025 weergegeven per provincie. Achter de naam van de provincie staat tussen haakjes de relatieve toename van het totaal aantal huishoudens in de betreffende provincie. De grootste relatieve groei wordt verwacht in Flevoland, waar de toename ruim 40 procent zal zijn. Ongeveer driekwart van deze groei vindt plaats in de gemeente Almere.

De grootste absolute groei vindt plaats in Noord- en Zuid-Holland. Het aantal huishoudens neemt hier toe met ongeveer 450 duizend, de helft van de totale verwachte groei in Nederland. Van de 151 gemeenten in deze twee provincies zijn er maar 16 waar het aantal huishoudens niet toe gaat nemen. In Amsterdam vindt met een toename van 90 duizend huishoudens de grootste groei plaats. In Rotterdam zal het totaal toenemen met 42 duizend, in Utrecht met 37 duizend en in 's-Gravenhage met 34 duizend. Het grootste deel van de toename betreft eenpersoonshuishoudens.

Er zijn landelijk 92 gemeenten waar het totaal aantal huishoudens afneemt. De grootste absolute afname vindt plaats in Heerlen waar het totaal aantal huishoudens daalt van 44,5 duizend in 2005 naar 40,3 duizend in 2025. Vooral het aantal paren zal dalen. Tegelijk zal het aantal eenpersoonshuishoudens met 400 toenemen. Ook in Kerkrade in Limburg neemt het aantal huishoudens met 2,6 duizend sterk af.

De grootste relatieve daling wordt verwacht in Laren. Daar zal het aantal huishoudens met ongeveer een vijfde afnemen. Ook hier gaat het vooral om een daling van het aantal paren. In deze gemeente neemt echter ook het aantal eenpersoonshuishoudens af.

2.4 Vergrijzing

Vergrijzing gaat over de toename van het aantal personen van 65 jaar en ouder. In de komende jaren krijgen vrijwel alle gemeenten in Nederland te maken met dit fenomeen. In 2007 waren er 2,4 miljoen inwoners in deze leeftijdsgroep, ruim 14 procent van de totale bevolking. In 2025 zal deze groep met ongeveer 1,3 miljoen zijn toegenomen en ruim 21 procent van de totale bevolking omvatten. De mate van vergrijzing heeft onder andere invloed op de behoefte aan geschikte woonruimte voor ouderen en op de vraag naar zorg.

Achtergronden van vergrijzing

Er zijn verschillende oorzaken te noemen voor vergrijzing. Ten eerste heeft de absolute groei van deze leeftijdsgroep te maken met het verouderen van de zogenaamde 'babyboom' generatie. Dit is de grote groep mensen geboren na de Tweede Wereldoorlog. Deze periode met grote geboorteaantallen strekte zich uit tot in de jaren '60. Vanaf 2011 zullen deze mensen de leeftijd van 65 jaar bereiken. De groep 65-plussers zal daardoor sterk toenemen. De

leeftijdsgroep van 85 jaar en ouder zal om dezelfde reden vanaf 2031 opvallend gaan groeien.

Een tweede oorzaak voor de vergrijzing is de zogenaamde 'babybust'. Dit fenomeen behelst een zeer sterke daling in het aantal geboorten tijdens de jaren '70. Deze daling had te maken met de emancipatie van de vrouw en de introductie van de anticonceptiepill, en was onderdeel van een proces dat bekend staat als de 2e demografische transitie. In 1969 waren er in Nederland bijna 250 duizend geboorten. Vijftien jaar later was dat aantal gedaald naar een dieptepunt van 170 duizend. Gedurende de jaren tachtig werden in Nederland gemiddeld 180 duizend kinderen per jaar geboren. Dit gemiddelde lag tijdens de jaren '60 nog op 244 duizend. De daling in het aantal geboorten resulteerde in steeds kleinere generaties. Deze kleinere generaties zullen halverwege de jaren '30 van de huidige eeuw de leeftijd van 65 jaar en ouder bereiken. Vanaf 2040 zal het aandeel 65-plussers in de bevolking gaan dalen. Ten derde draagt ook de toegenomen levensverwachting bij aan de vergrijzing. Doordat men langer leeft zal men ook langer als oudere door het leven gaan. Tussen 1900 en 2005 is de levensverwachting bij geboorte voor mannen toegenomen van 47 jaar naar 77 jaar en voor vrouwen van 50 jaar naar 82. In 2005 hebben mannen en vrouwen van 65 jaar respectievelijk gemiddeld nog 16,4 en 20,0 jaar te leven (Fokkema en Dykstra, 2007; Garssen en van Duin, 2007).

Tot slot kan vergrijzing regionaal sterk verschillen. Regionale verschillen in vruchtbaarheid en sterfte kunnen dit veroorzaken, maar ook binnenlandse verhuisstromen en internationale migratie kunnen belangrijke factoren zijn. Jongeren uit de meer perifere regio's van Nederland trekken naar de grote steden in het land op zoek naar opleiding en werk, waardoor de achterblijvende bevolking relatief ouder wordt. In de grote steden blijft de vergrijzing beperkt door deze instroom van jongeren. In randgemeenten om de steden heen zal naar verwachting het aantal gezinnen gaan toenemen.

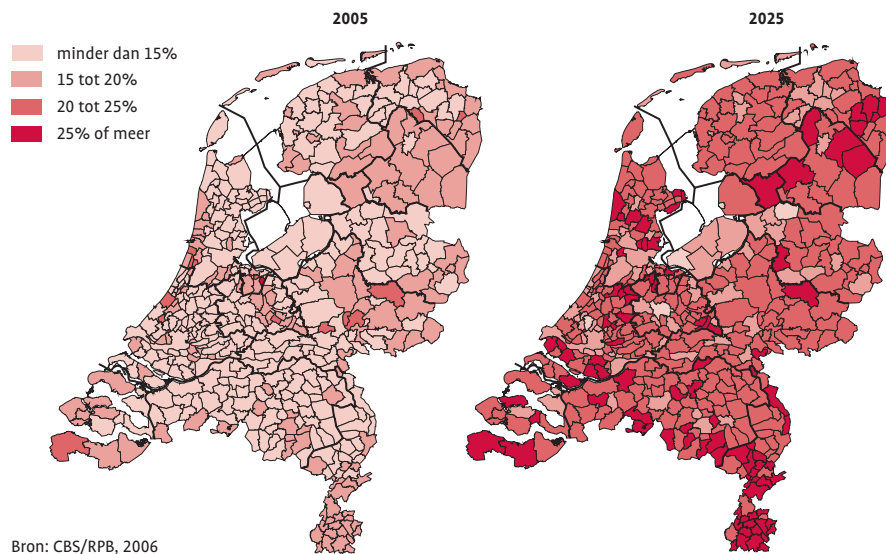
Laren meest grijze gemeente

In 2005 zijn vooral de grensregio's van Nederland vergrijsd (figuur 2.8). De kuststreek van Noord- en Zuid-Holland, Zeeland, Limburg, delen van Drenthe en oostelijk Groningen hebben een groot aandeel ouderen. Ook ten zuidoosten van Amsterdam, rond de Vecht, bestaat een strook met relatief veel ouderen. Laren is de meest vergrijsde gemeente van Nederland. Daar is ruim een kwart van de bevolking 65 jaar of ouder. Met minder dan 7 procent is Urk in Flevoland de minst vergrijsde gemeente. De provincie Flevoland is ook verreweg de minst vergrijsde provincie, met maar 9 procent 65-plussers. Hier trekt vooral Almere ge-

zinnen met kinderen aan vanuit de Randstad, waardoor het aandeel jongeren groot blijft.

Landelijk zijn er meer dan 300 gemeenten waar het aandeel ouderen onder de 15 procent ligt, en slechts in 15 gemeenten is dit aandeel groter dan 20 procent.

Figuur 2.8: Aandeel 65-plussers per gemeente, 2005 en 2025

In 2025 zijn er nog maar 5 gemeenten met minder dan 15 procent ouderen en 389 met meer dan 20 procent. Zuidelijk Limburg, zuidelijk Zeeland en het platteland van Friesland, Groningen, Drenthe en het noorden van Gelderland zijn dan het meest vergrijsd, de gemeenten in Flevoland het minst. Urk is in 2025 met 11 procent ouderen de minst vergrijsde gemeente, net als in 2005. De gemeente Stein in Limburg zal in 2025 de meest vergrijsde gemeente geworden zijn. Daar is dan bijna 30 procent van de bevolking 65-plusser.

3 Veiligheid

Samen voor veiligheid

Veiligheid is zowel voor de burger als voor de overheid een prioriteit. Maar wat is veiligheid eigenlijk? Veiligheid is de brandweer die een brand blust. Veiligheid zijn de camera's in de binnenstad. Ook het verlenen van vergunningen aan horecabedrijven behoort tot veiligheid. Veiligheid heeft ook alles te maken met de burgemeester die zijn burgers toespreekt na een ramp. Kortom, veiligheid is een breed begrip met vele gezichten waarbij iedereen zijn eigen associaties heeft.

Ook gemeenteraden, burgemeesters en wethouders hebben zo hun beelden bij veiligheid en het vormgeven ervan op lokaal niveau. Gemeentelijke prioriteiten in het veiligheidsbeleid liggen op dit moment op de terreinen van wijkveiligheid, leefbaarheid, overlast, jeugd en uitgaansgeweld (SGBO, 2006). Maar de scope van veiligheid is breed. Daarom schenken gemeenten, naast de prioriteiten op het terrein van sociale veiligheid, ook aandacht aan fysieke veiligheid zoals brandveiligheid en rampenbestrijdingsplannen. Gezien de veelheid aan onderwerpen kan alleen een integrale aanpak recht doen aan de vele aspecten van veiligheid. Juist doordat gemeenten zich bewust zijn van dit brede kader pakken ze hun rollen van verantwoordelijk bestuursorgaan, procesbewaker en regisseur van het veiligheidsbeleid actief op.

Veiligheid is teamwork

Gelet op het brede spectrum kunnen gemeenten niet alleen het lokale veiligheidsbeleid ten uitvoer brengen, daarbij hebben ze hulp nodig van lokale partners. Die dragen met hun expertise bij aan het totstandkomen van het lokale veiligheidsbeleid. Denk hierbij aan de politie, het openbaar ministerie (OM), de brandweer, maar ook de jeugdwerker, de leraar op school en de gemeentelijke gezondheidsdienst (GGD). Allen zijn zij partners in het veiligheidsbeleid.

Teamwork vereist duidelijke afspraken. Zo wordt er in veel gemeenten al samengewerkt bij het opsporen, ontmantelen en tegengaan van illegale hennepkwekerijen. Er worden convenanten gesloten tussen gemeente, politie, OM, bestaandingsdienst, energiebedrijven en woningcorporaties, waarin afspraken zijn vastgelegd over regievoering, verantwoordelijkheden en kostenverdeling.

De uitvoering van veiligheidsbeleid is divers. Er kan preventief beleid worden geformuleerd, maar er kan ook repressief worden opgetreden bij ongewenste si-

tuaties. Voor elk van deze verschillende fasen heeft de gemeente partners nodig. Bij ongeregelde heden kan de gemeente rekenen op inzet vanuit de politie en OM. Zij kunnen strafbare feiten opsporen en hier tegen optreden.

Zette men een aantal jaren geleden voornamelijk in op repressie, nu wordt preventie even belangrijk geacht. Ook bij het vormgeven van preventiebeleid is de betrokkenheid van diverse lokale partners van belang. Zo kan er bijvoorbeeld in samenwerking met een scholengemeenschap een voorlichtingstraject over lo-verboys worden opgezet. Met de hulp van migrantenorganisaties kunnen debat-avonden worden georganiseerd over sociale cohesie in de wijk. Op deze manier wordt er in een vroeg stadium aandacht geschonken aan veiligheidsonderwerpen. Zo zijn burgers zich bewust van mogelijke risico's en kunnen ze hierop anticiperen.

Gemeente als regisseur

Deze voorbeelden maken duidelijk dat gemeenten vanwege hun contacten met lokale partners als geen ander in staat zijn deze efficiënt bij elkaar te brengen en afspraken te maken. De betrokkenheid van relatief veel partners bij het veiligheidsbeleid vraagt om een overkoepelend orgaan dat de afspraken in de gaten houdt, stuurt op voortgang en het boeken van resultaten. De unieke positie van de gemeente in het lokale netwerk biedt alle mogelijkheden om de rol van procesbewaker en regisseur waar te maken.

Een voorbeeld waaruit dit blijkt is het tegengaan van overlast door jongeren. Betrokken partners bij dit beleid zijn de gemeente, politie, OM, maar ook welzijnswerkers, onderwijsinstellingen, bureau HALT en bureau Jeugdzorg. De hoeveelheid aan actoren maakt het wenselijk dat er op zijn minst regie is om de activiteiten van de verschillende actoren op elkaar af te stemmen. Bovendien kan de gemeente ook als regisseur optreden bij het formuleren van een plan van aanpak waarin gezamenlijk ambities verwerkt zijn.

Om tot een helder kader van verantwoordelijkheden en posities in het lokaal veiligheidsbeleid te komen, zal in 2008 de regierol van gemeenten wettelijk verankerd worden in de Gemeentewet. Gemeenten hebben dan een juridische basis waardoor zij hun partners makkelijker kunnen aanspreken over samenwerking en gestelde doelen. Dit vergroot de slagkracht van gemeenten.

Facts & Figures

Het lokale veiligheidsbeleid is niet één op één te kwantificeren. Het opstellen en uitvoeren van preventief beleid is daar een duidelijk voorbeeld van. Hoe kunnen

gemeenten dan toch inzichtelijk maken wat zij doen en medewerking vragen van andere partners?

De VNG ondersteunt een methode die de regierol van gemeenten in het integraal veiligheidsbeleid systematisch in kaart brengt (Ministerie van BZK en VNG, 2006). Onderdeel van deze methode is het zogenaamde diagnose-instrument. Dit instrument bekijkt het lokale veiligheidsbeleid op punten als volledigheid, integraliteit en verankering. Op deze manier wordt inzichtelijk gemaakt wat een gemeente bereikt op het gebied van integraal veiligheidsbeleid, maar ook waar nog blinde vlekken zitten die al dan niet samen met partners aangepakt kunnen worden. Aan de hand van een aantal indicatoren komen feiten boven tafel over de ambities en de scope van het lokale veiligheidsbeleid.

Natuurlijk is het ook van belang dat er meetbare resultaten worden geboekt. Er bestaat op dit moment een groot aantal (lokale) monitors die een groot aantal cijfers opleveren. Helaas zijn de resultaten van deze monitors niet op een eenduidige manier totstandgekomen waardoor de uitkomsten niet goed met elkaar kunnen worden vergeleken. Dat geldt daarmee ook voor de prestaties van gemeenten op landelijk niveau. Hierdoor kan het CBS op dit moment slechts op een beperkt aantal veiligheidsonderwerpen cijfers samenstellen. Het is nu nog alleen mogelijk om cijfers over criminaliteit en verkeersveiligheid op lokaal niveau te presenteren. Het signaleren van geboekte resultaten plus het lerend vermogen van diverse partijen blijft op deze manier onderbelicht.

Daarom is het goed dat er dit jaar één veiligheidsmonitor wordt geïntroduceerd. Hiermee worden de aard, omvang en ontwikkeling van veiligheid en veiligheidsgevoelens vanuit het perspectief van de burger gemeten. Met die eenduidige gegevens kunnen geboekte resultaten gemeten en vergeleken worden. Dan komt er meer inzicht in de lopende activiteiten om veiligheid te vergroten. Het CBS, de VNG en diverse departementen trekken in dit traject samen op.

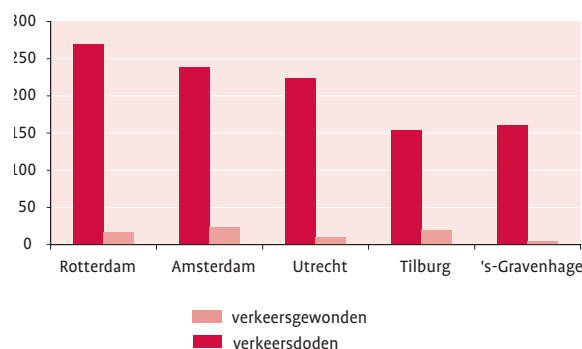
We staan dus aan de vooravond van een nieuw tijdperk waar alle lokale partners, van woningbouwcorporatie tot burger, op basis van goed vergelijkbare facts and figures kunnen gaan voor veiligheid.

3.1 Verkeersveiligheid

De verkeersveiligheid in Nederland is steeds meer aan het verbeteren. Het aantal *verkeersongevallen*, *verkeersdoden* en *verkeersgewonden* is langzaam aan het dalen. In 2005 vonden er in Nederland bijna 9 duizend verkeersongevallen plaats waarbij ten minste één persoon overleed of in het ziekenhuis werd opgenomen. Dat waren er 84 minder dan een jaar eerder en bijna 1,2 duizend minder ten opzichte van 2003. Vooral in de grotere steden, zoals Rotterdam, Amsterdam en Utrecht, vonden veel verkeersongevallen plaats. Geen ongevallen werden geregistreerd in Millingen aan de Rijn, Rozendaal, Schiermonnikoog, Simpelveld en Valkenburg (vanaf 2006 behorend tot de gemeente Katwijk).

Ruim 10 duizend personen waren het slachtoffer van een verkeersongeval. De vijf gemeenten met de meeste verkeersslachtoffers in 2005 zijn weergegeven in figuur 3.1. Het aantal verkeersdoden lag vele malen lager dan het aantal gewonden dat na een ongeval in het ziekenhuis moest worden opgenomen. Nationaal gezien was 8 procent van de verkeersslachtoffers een verkeersdode. In Amsterdam vielen in 2005 de meeste verkeersdoden en in Rotterdam juist de meeste verkeersgewonden.

Figuur 3.1: Top vijf gemeenten met meeste verkeersslachtoffers, 2005

Bron: CBS/AVV

3.2 Geregistreeerde criminaliteit

Kwart misdrijven in de vijf grootste steden

De politie registreerde in 2005 in totaal ruim 1,2 miljoen *misdrijven*, waarvan 744 duizend *vermogensmisdrijven*, 211 duizend *misdrijven wegens vernieling of tegen de openbare orde* en 110 duizend *geweldsmisdrijven*. Nederland kent 25 gemeenten met meer dan 100 duizend inwoners. In deze gemeenten, die samen 31 procent van het totale aantal inwoners in Nederland vertegenwoordigen, is bijna de helft van alle in 2005 door de politie *geregistreeerde misdrijven* gepleegd. Ongeveer een kwart van alle geregistreeerde misdrijven is gepleegd in de grote gemeenten Amsterdam, Rotterdam, 's-Gravenhage, Utrecht en Eindhoven. In deze 5 gemeenten woont 15 procent van de Nederlandse bevolking (tabel 3.1).

Veiligheidsmonitor Rijk (VMR)

Voor het beantwoorden van de vraag naar de omvang en de ontwikkeling van de criminaliteit wordt doorgaans gebruik gemaakt van twee elkaar aanvullende databronnen: de Veiligheidsmonitor Rijk¹ (VMR) en de CBS Politiestatistiek. In de VMR wordt aan een aselechte steekproef van de bevolking van 15 jaar en ouder onder meer gevraagd in welke mate zij slachtoffer zijn geweest van delicten als diefstal, inbraak, vernieling, mishandeling en bedreiging.

In 2005 is de bevolking in Nederland naar schatting 5,6 miljoen maal slachtoffer geweest van deze delicten. In iets meer dan 2 miljoen gevallen betrof het een vandalismedelict, zoals het beschadigen van een auto. Ook het aantal vermogensdelicten, zoals fietsdiefstal, zakkenrollerij en woninginbraak, lag net boven de 2 miljoen. Ongeveer 1 miljoen keer ging het om een geweldsdelict, meer specifiek mishandeling, bedreiging of een seksueel geweldsdelict.

De VMR is bedoeld om de omvang en ontwikkeling van de criminaliteit in beeld te krijgen. Dat is vooral van belang omdat veel delicten waar de bevolking slachtoffer van is, niet bekend worden bij de politie en daarmee ook niet worden vastgelegd in officiële registraties. Bijna twee van de drie ondervonden delicten worden namelijk niet gemeld bij de politie. Van de vermogensdelicten wordt iets minder dan de helft gemeld, van geweldsdelicten ongeveer één van de drie. Vandalismedelicten worden ongeveer één op de vier keer gemeld aan de politie. Slachtoffers geven als belangrijkste redenen om geen

1 De Veiligheidsmonitor Rijk wordt samengesteld door het CBS in samenwerking met het ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties (BZK) en het ministerie van Justitie. Momenteel wordt binnen het project 'Stroomlijning Veiligheidsmonitors' getracht een integrale veiligheidsmonitor te ontwikkelen die op elk bestuurlijk of regioniveau kan worden ingezet (zie ook essay 3).

aangifte te doen aan dat het toch niet helpt of dat het incident niet belangrijk genoeg was. Als belangrijkste redenen om juist wel aangifte te doen noemen slachtoffers dat de verzekering het vereist (vooral bij vermogensdelicten) of omdat men wil dat de dader wordt gepakt. Van alle ondervonden delicten komt dus maar een deel in de politieregistraties en daarmee in de Politie-statistiek terecht.

Criminaliteit tegen burgers is overigens maar een deel van de totale gepleegde criminaliteit. De zogenoemde 'slachtofferloze' delicten (zoals 'drugshandel', 'vuurwapencriminaliteit' en 'rijden onder invloed') worden door de VMR per definitie niet waargenomen. Dergelijke delicten komen – uiteraard voor zover ze door de politie zijn geconstateerd – wel in de politieregistratie en daarmee in de Politie-statistiek terecht. De Politie-statistiek is vooral ook van belang omdat deze inzicht geeft in het deel van de criminaliteit dat de VMR niet kan waarnemen. De Politie-statistiek en de VMR vullen elkaar aan. Voor een zo volledig mogelijk beeld van de omvang en ontwikkeling van de criminaliteit is het dan ook belangrijk om beide databronnen te raadplegen. Overigens geldt wel dat de trends die uit de VMR en de Politie-statistiek naar voren komen sterk op elkaar lijken. Al verschilt de omvang van de gemeten criminaliteit in beide databronnen, de richting van de ontwikkelingen is grotendeels vergelijkbaar.

Voor de beantwoording van de vraag hoe het staat met de omvang en de ontwikkeling van de criminaliteit in de Nederlandse gemeenten is de VMR helaas onbruikbaar. De omvang van de steekproef is namelijk niet groot genoeg om betrouwbare gegevens op gemeenteniveau te kunnen presenteren. In deze bijdrage wordt daarom uitsluitend gebruik gemaakt van gegevens uit de CBS Politie-statistiek.

Tabel 3.1: Aandeel van de vijf grootste gemeenten in de geregistreerde criminaliteit in Nederland, 2005

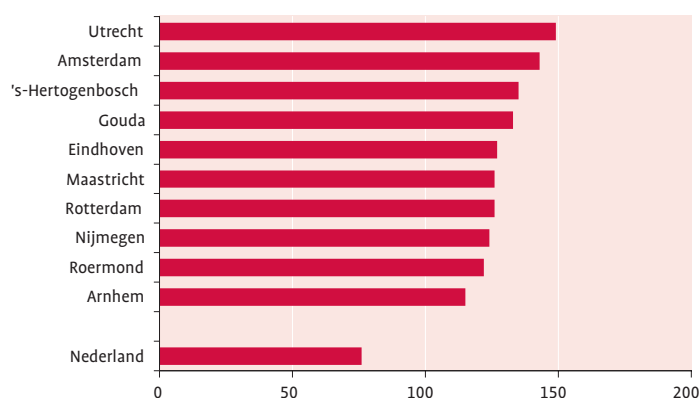
	Inwoners	Totaal misdrijven	Vermogens-misdrijven	Gewelds-misdrijven	Vernielingen en openbare orde misdrijven
	%				
Amsterdam	5	8	9	9	5
Rotterdam	4	6	6	8	4
's-Gravenhage	3	4	4	5	3
Utrecht	2	3	4	3	2
Eindhoven	1	2	2	2	2

Bron: CBS

In Utrecht naar verhouding meeste geregistreerde misdrijven

Van alle gemeenten² heeft Utrecht per duizend inwoners de meeste geregistreerde misdrijven, gevolgd door Amsterdam, 's-Hertogenbosch, Gouda en Eindhoven. In deze gemeenten liggen de relatieve cijfers bijna twee keer boven het totaalcijfer van heel Nederland (figuur 3.2).

Figuur 3.2: Top tien gemeenten met meeste geregistreerde misdrijven, 2005

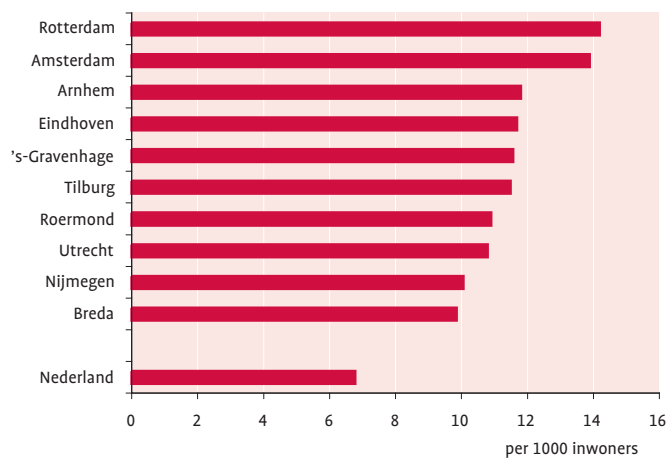
Bron: CBS

Wat betreft het aantal geregistreerde geweldsmisdrijven per duizend inwoners voeren Rotterdam en Amsterdam de ranglijst aan, gevolgd door Arnhem, Eindhoven en 's-Gravenhage. In deze gemeenten liggen de relatieve cijfers ook ongeveer twee keer boven het landelijke cijfer (figuur 3.3).

Zoals blijkt uit figuur 3.4 gaat de gemeente Gouda aan kop bij de vernielingen en misdrijven tegen de openbare orde. Culemborg staat hier met Alkmaar op de tweede plaats. Opvallend zijn de hoge klasseringen van twee andere gemeenten uit de kop van Noord-Holland: Hoorn en Bergen.

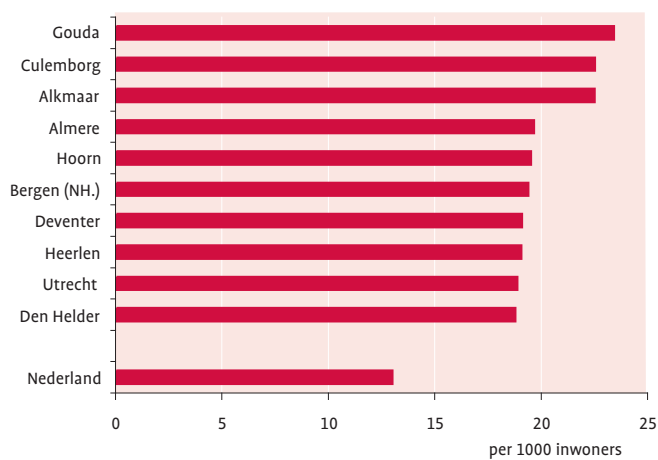
² Het berekenen van verhoudingscijfers voor kleine gemeenten levert in de meeste gevallen minder betrouwbare uitkomsten op. Daarom zijn de gemeenten met minder dan 25.000 inwoners buiten beschouwing gelaten.

Figuur 3.3: Top tien gemeenten met meeste geregistreerde geweldsmisdrijven, 2005

Bron: CBS

Figuur 3.4: Top tien gemeenten met meeste geregistreerde vernielingen en misdrijven tegen de openbare orde, 2005

Bron: CBS

Vermogensmisdrijven in Utrecht sterk gedaald

Hoe de geregistreerde criminaliteit zich vanaf 2000 heeft ontwikkeld, wordt geïllustreerd in de navolgende figuren waarin de relatieve cijfers van de acht grootste gemeenten (G8) en van Nederland over de periode 2000-2005 zijn weergegeven. Bij de vermogenscriminaliteit zijn de relatieve cijfers in deze periode scherp gedaald (figuur 3.5). Vanaf 2002 is de daling bij de G8-gemeenten en ook landelijk goed zichtbaar³. Diefstallen, autokraken en woninginbraken komen veel minder voor. Vooral de hardere aanpak van veelplegers, die verantwoordelijk zijn voor het grootste deel van deze vorm van criminaliteit, werpt zijn vruchten af. Opmerkelijk is de zeer sterke daling van de vermogenscriminaliteit in Utrecht, dat qua niveau nog maar net boven Amsterdam zit.

Figuur 3.5: Vermogensmisdrijven in de G8-gemeenten, 2000-2005

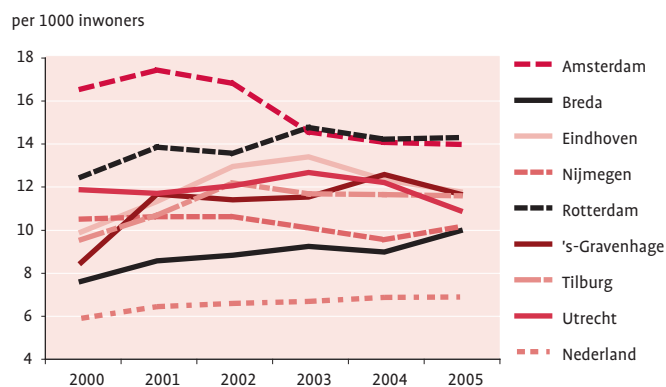

Anders is het gesteld met de ontwikkeling van de geweldscriminaliteit en met de ontwikkeling van het aantal vernielingen en de misdrijven tegen de openbare orde. Voor beide vormen van criminaliteit geldt dat het landelijke cijfer per duizend inwoners licht is gestegen. Rotterdam en Amsterdam voeren vanaf 2003 samen de ranglijst van de geweldscriminaliteit aan (figuur 3.6). De ontwikkeling verschilt overigens per gemeente. Vergeleken met 2000 laten Rotterdam, Eindhoven, 's-Gravenhage, Tilburg en Breda hogere cijfers zien, Amsterdam en Utrecht een lager. Alleen in Nijmegen is het cijfer stabiel gebleven. Voor de meeste hier gepresenteerde gemeenten lijkt er overigens vanaf 2002 wel sprake te zijn

³ Het huidige kabinet wil de criminaliteit aanpakken. Vergeleken met 2002 moet de criminaliteit in 2010 met 25 procent zijn teruggebracht.

van een stabilisering, dan wel een lichte daling. Toekomstige cijfers moeten aantonen of hier sprake is van een echte trend.

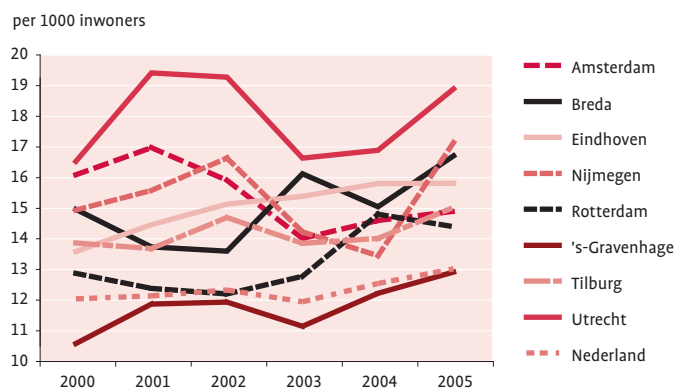
Figuur 3.6: Gewelddsmisdrijven in de G8-gemeenten, 2000-2005

Bron: CBS

Ook bij de vernielingen en misdrijven tegen de openbare orde geven de relatieve cijfers in de periode 2000-2005 voor bijna alle hier gepresenteerde grote gemeenten een (licht) stijgende tendens te zien (figuur 3.7). Amsterdam vormt hierop wederom een uitzondering.

Figuur 3.7: Vernielingen en misdrijven tegen de openbare orde in de G8-gemeenten, 2000-2005

Bron: CBS

4 Wonen

Wonen in Nederland in 2025

Wat voor soort huizen bouwen we voor de bewoners van Nederland in 2025? Nu, in 2007, zijn we vooral druk bezig met het inhalen van achterstanden uit het verleden. De stagnerende woningmarkt maakt dit heel erg moeilijk. De woningmarkt is een bijzondere markt omdat het product 'woning' in een basisbehoefte van iedereen voorziet, maar het aanbod van woningen van nature traag reageert op de vraag ernaar. Woningen zijn plaatsgebonden, kapitaalintensief en moeilijk te vervangen. En de vraag naar woningen is bovendien ook nog eens onderhevig aan sterke veranderingen in kwaliteitsverwachtingen en bestedingspatronen van de gebruiker. We proberen nu een inhaalslag te maken, maar wat moet er in de toekomst gebeuren?

Veranderende vraag

In de nationale CBS-prognose groeit het aantal huishoudens tot 2025 met 11 procent (zie paragraaf 2.3). In een aantal Nederlandse provincies zal de bevolking weliswaar afnemen, maar overal blijft het aantal huishoudens stijgen. Dat komt doordat de huishoudens gemiddeld kleiner worden. Dit is een trend die voortkomt uit de verandering van de verhouding tussen ouderen en jongeren in de bevolkingssamenstelling, waarbij het aantal ouderen de komende decennia stijgt, maar ook aan de steeds grotere woonwensen van de Nederlanders.

Verrassend is de verwachting dat de groei van het aantal huishoudens bijna volledig uit alleenstaanden zal bestaan, namelijk 90 procent van de totale groei aan huishoudens in 2025 ten opzichte van 2006 (zie paragraaf 2.3). Vorig jaar bestond het merendeel van de gereedgekomen woningen uit eengezinswoningen (zie paragraaf 4.1). Een grote vraag is dan wie er in 2025 in de eengezinswoningen op uitleglocaties als Ypenburg wonen. Het voorspellen van woonwensen en -behoeften van mensen in 2025 is complex. Toch is een aantal ontwikkelingen echter wel bekend.

De groei van het aantal huishoudens concentreert zich in de Randstad en stedelijke gebieden en in een aantal groeikernen. Daarbij valt de groei van maar liefst 40 procent in Flevoland het meeste op, met dank aan Almere (zie paragraaf 2.3)! Het verschil in de bevolkingssamenstelling tussen stad en platteland zal toenemen en de verschillen in de woningvoorraad zullen daarop aansluiten. Dat

betekent ook dat ruimtelijke tegenstellingen op de woningmarkt steeds nadrukkelijker zullen worden. Gebieden waar vraag en aanbod met elkaar in overeenstemming zijn liggen naast gebieden met een gespannen woningmarkt. Dat betekent verschillen in bouwopgave en beleidsintensiteit. In de Randstad wordt het steeds moeilijker om binnenstedelijk te bouwen zodat er wederom behoefte ontstaat aan nieuwe bouwlocaties rondom de Randstad, met neveneffecten voor natuur en mobiliteit.

Flexibel inspelen op de vraag

Voor de bouwopgave van 2025 zal de nadruk niet alleen op de kwantiteit, maar op de kwaliteit van het woningaanbod liggen. Aansluiten op de woonwensen van bewoners van straks. Omdat deze wensen nog niet bekend zijn, resteert de mogelijkheid om woningen te bouwen die flexibel aan meerdere wensen kunnen worden aangepast. Met de toenemende individualisering van het huishoudentype is het bovendien belangrijk meer mogelijkheden te bieden aan bewoners om de woning naar eigen wensen aan te passen en uit te breiden.

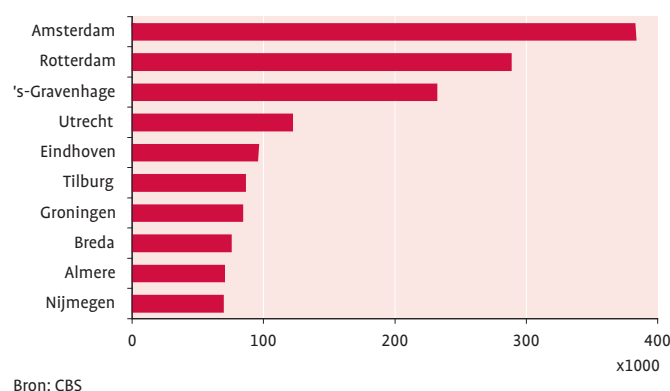
Ook lijkt het wijs voorzichtigheid te betrachten bij het ontwikkelen van nieuwe bouwlocaties. Geen grootschalige stedenbouwkundige opzetten voor nieuwe uitleglocaties of het creëren van een eenzijdig samengestelde woningvoorraad met een overmaat aan koop- óf huurwoningen of uitsluitend eengezinswoningen. Dat schept de nieuwe probleembuurt van de toekomst. Kortom: de opdracht voor 2025 ziet er niet groots of meeslepend uit, maar verlangt doordacht en behoedzaam opereren. Er wordt langzaam toegevoegd waar te weinig van is en flexibel gebruik staat centraal. Daarnaast zal de kwaliteit van de bestaande woningvoorraad op peil worden gebracht in alle gebieden: stedelijke gebieden, krimpgebieden en groeikernen.

De specifieke wensen op de woningmarkt zijn alleen op lokaal niveau goed in te schatten en in te willigen. Gemeenten en lokale partijen hebben de belangrijkste instrumenten in handen om met elkaar te zorgen voor een aantrekkelijk woonklimaat in Nederland. Vast staat in ieder geval dat de wensen en verwachtingen van Nederlanders blijven toenemen en dat gemeenten willen en kunnen bijdragen aan het waarmaken van deze verwachtingen!

4.1 Woningen

Nederland telde bijna 7 miljoen woningen in 2006. Figuur 4.1 geeft de top tien van gemeenten met het grootste woningaantal weer. Van de woningen stond 15 procent in de vier grote steden.

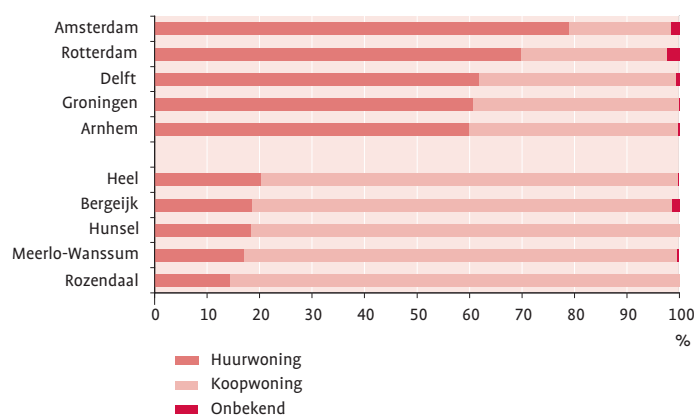
Figuur 4.1: Top tien gemeenten met grootste aantal woningen, 2006

Woningen kunnen onderverdeeld worden in huur- of koopwoningen. In Nederland bestond de woningvoorraad in 2006 voor 46 procent uit huurwoningen en voor 54 procent uit koopwoningen. In het bovenste deel van figuur 4.2 is een relatieve top vijf weergegeven van gemeenten met de meeste huurwoningen. In Amsterdam en Rotterdam waren de meeste huurwoningen te vinden, respectievelijk 79 en 70 procent. Daarnaast scoorden Delft, Groningen en Arnhem hoog op de lijst van gemeenten met de meeste huurwoningen.

In het onderste deel van figuur 4.2 is een top vijf van gemeenten weergegeven met de meeste koopwoningen en dus de minste huurwoningen. Hieruit blijkt dat in het jaar 2006 in Rozendaal zich de meeste koopwoningen bevonden (86 procent), gevolgd door Meerlo-Wanssum, Hunsel (inmiddels behorend tot gemeente Leudal), Bergeijk en Heel (inmiddels behorend tot gemeente Maasgouw). Wat opvalt, is dat de top vijf gemeenten met het hoogste aantal koopwoningen in 2006 alle gevestigd zijn in het zuidoosten van Nederland.

Figuur 4.2: Top vijf gemeenten met meeste huur- en koopwoningen, 2006

Bron: CBS

Sluis laagste woningbezetting

De woningbezetting van al deze woningen was tevens verschillend per gemeente. Met de woningbezetting wordt bedoeld het gemiddelde aantal personen per woning. Hierbij worden personen in *institutionele huishoudens* buiten beschouwing gelaten. Dit zijn personen voor wie in huisvesting en in dagelijkse levensbehoeften door derden bedrijfsmatig wordt voorzien. Daarnaast zijn personen waarvan bekend is dat ze in een *recreatiewoning* wonen ook buiten beschouwing gelaten.

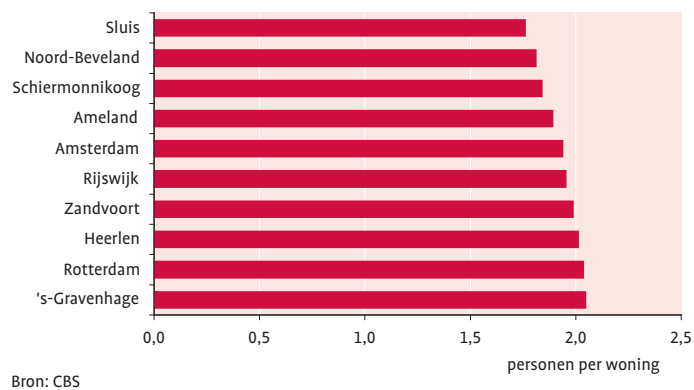
De gemiddelde woningbezetting in Nederland was 2,33 personen per woning in 2006. In figuur 4.3 is een top tien van gemeenten weergegeven die de laagste woningbezetting hadden. Uit deze figuur komt naar voren dat de woningbezetting in Sluis het laagst was, namelijk gemiddeld 1,75 personen per woning. Dit lag gemiddeld 0,58 personen onder het landelijke gemiddelde.

Gemeenten waar veel woningen worden bewoond door niet-ingeschrevenen in die gemeente (bijvoorbeeld bewoners in tweede woningen en buitenlanders) kennen een lagere woningbezetting. Voorbeelden zijn de kustgemeenten en gemeenten die grenzen aan België en Duitsland.

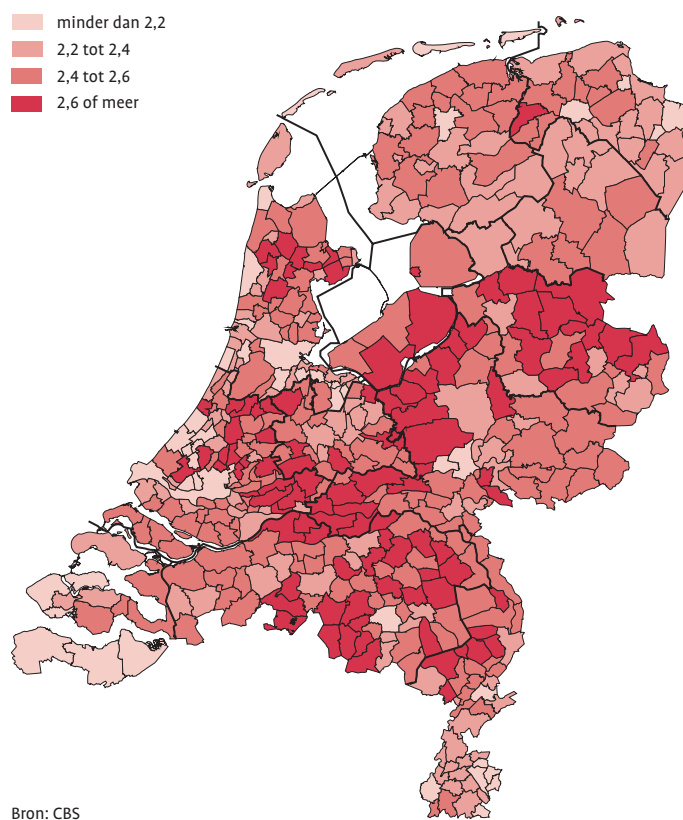
In figuur 4.4 is de gemiddelde woningbezetting van gemeenten in Nederland weergegeven. Urk bleek met 3,42 personen de hoogste woningbezetting van Nederland te hebben. Vergelijken met het landelijke gemiddelde van 2,33 woonden er in Urk gemiddeld 1,09 personen meer in een woning. Dit bleek ook uit het

WONEN

Figuur 4.3: Top tien gemeenten met laagste woningbezetting, 2006

Figuur 4.4: Gemiddelde woningbezetting per gemeente, 2006

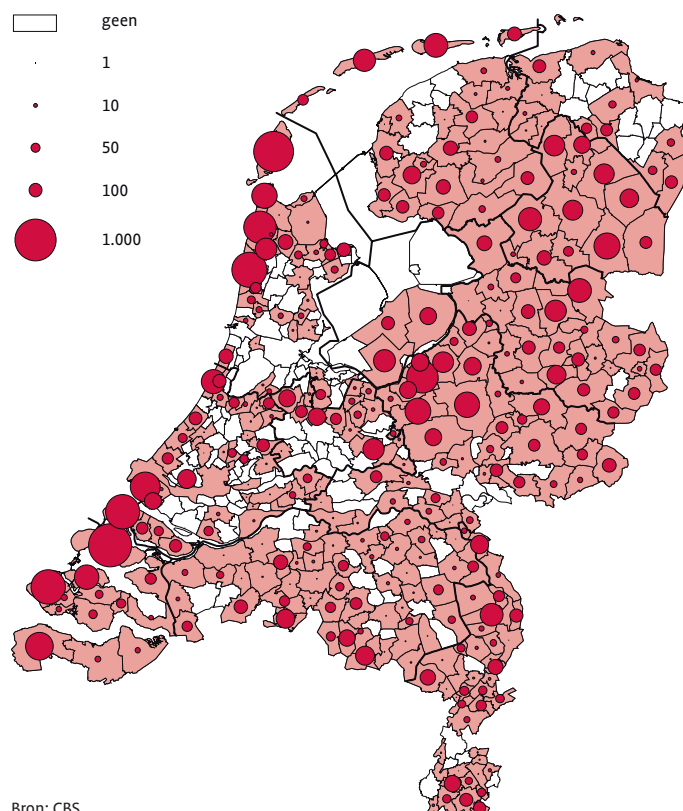
aantal meerpersoonshuishoudens in Urk vergeleken met het totale aantal huishoudens. Van alle huishoudens in Urk bestond 82 procent uit meerpersoonshuishoudens, waarvan ruim driekwart bestond uit gezinnen met kinderen. Urk werd gevolgd door Staphorst met een woningbezetting van 3,06 personen en Tubbergen met een woningbezetting van 3,04 personen.

In figuur 4.4 is de zogenaamde 'biblebelt' enigszins te zien. Vanaf de Zeeuwse eilanden loopt deze gordel via zuidelijk Zuid-Holland omhoog richting het westen van Overijssel. De gemeenten in dit gebied hebben van oudsher veel gereformeerde en hervormde inwoners. Zij hebben veelal grote gezinnen.

Schouwen-Duiveland meeste recreatiewoningen

Nederland telde in 2006 bijna 97 duizend recreatiewoningen. Schouwen-Duiveland is de gemeente met de meeste recreatiewoningen, bijna 4,3 duizend. Ook in de gemeenten Texel en Bergen (Noord-Holland) stonden veel recreatiewonin-

Figuur 4.5: Aantal recreatiewoningen per gemeente, 2006

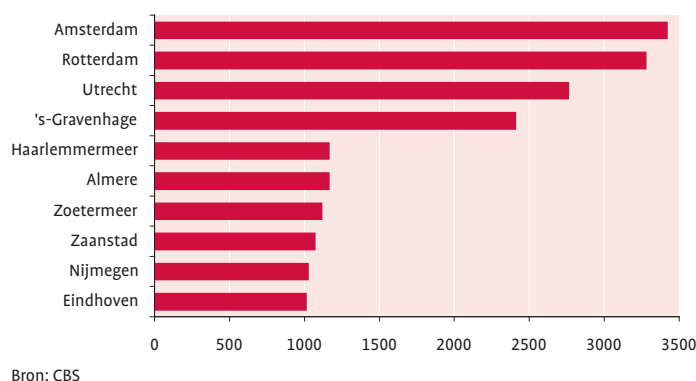

gen, respectievelijk 3,6 duizend en 2,8 duizend. Figuur 4.5 geeft de spreiding weer van de recreatiewoningen in Nederland. Hier valt op dat vooral in de kustgemeenten, op de Veluwe en in de provincie Drenthe veel recreatiewoningen te vinden waren.

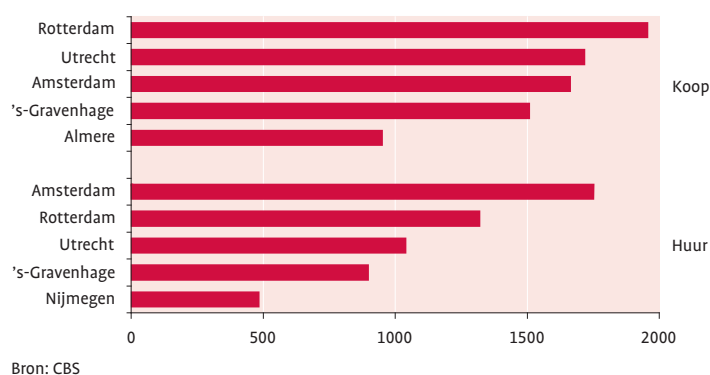
Veel nieuwbouw in grote steden

In Nederland zijn ruim 72 duizend woningen gereedgekomen in 2006. Dat zijn er ruim 8 procent meer dan in 2005. In figuur 4.6 is een top tien van gemeenten met het grootste aantal gereedgekomen woningen in 2006 weergegeven. Hieruit blijkt dat in Amsterdam de meeste woningen gereed zijn gekomen, namelijk 3,4 duizend. In Rotterdam waren dit er 3,3 duizend en in Utrecht zijn 2,7 duizend woningen gereedgekomen.

Figuur 4.6: Top tien gemeenten met grootste aantal gereedgekomen woningen, 2006

De gereedgekomen woningen worden als huur- of als koopwoningen opgeleverd. In figuur 4.7 is een top vijf van gemeenten gemaakt van zowel de meeste huurwoningen als de meeste koopwoningen die gereed zijn gekomen in 2006. Hieruit blijkt dat in de gemeente Rotterdam met bijna 2 duizend de meeste koopwoningen gereed zijn gekomen. Met een ruime meerderheid zijn in Amsterdam de meeste huurwoningen gereedgekomen in 2006, namelijk ruim 1,7 duizend woningen. Van de gereedgekomen woningen in Nederland was 72 procent een koopwoning en 28 procent een huurwoning. Dit verschilt echter duidelijk per gemeente. In Amsterdam was 49 procent van de gereedgekomen woningen een koopwoning. In Rotterdam, Utrecht en 's-Gravenhage was dit percentage respectievelijk 60, 62 en 63.

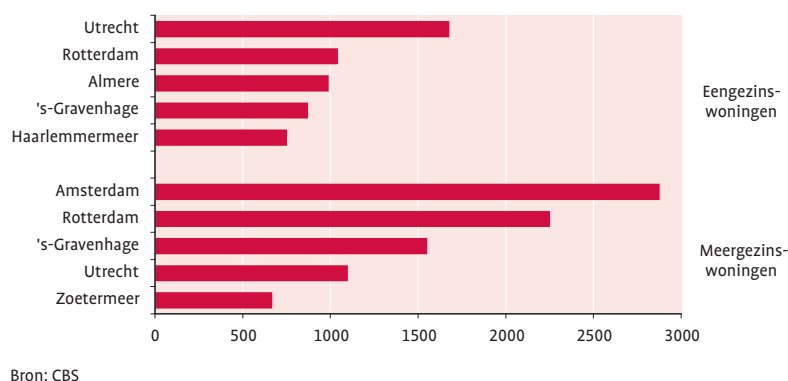
Figuur 4.7: Top vijf gemeenten met meeste gereedgekomen huur- en koopwoningen, 2006

Tevens wordt er een onderscheid gemaakt tussen *eengezinswoningen* en *meergezinswoningen*. Een eengezinswoning is een woning die tevens een geheel pand vormt, bijvoorbeeld twee onder één kap woningen. Met een meergezinswoning wordt bedoeld elke woning die samen met andere woonruimten een geheel pand vormt. Hieronder vallen bijvoorbeeld flats en appartementen.

In figuur 4.8 is een top vijf samengesteld van gemeenten met zowel de meeste gereedgekomen eengezinswoningen als de meeste gereedgekomen meergezinswoningen. In Nederland was 65 procent van alle gereedgekomen woningen een eengezinswoning en 35 procent een meergezinswoning. Van de vier grootste gemeenten was het percentage gereedgekomen eengezinswoningen met 61 het hoogst in Utrecht. In Amsterdam, Rotterdam en 's-Gravenhage bedroeg dit percentage respectievelijk 16, 31 en 36.

Absoluut gezien zijn de meeste eengezinswoningen gereedgekomen in Utrecht, namelijk bijna 1,7 duizend. Ruim de helft meer is gereedgekomen in de vorm van meergezinswoningen in Amsterdam (2,9 duizend). Ook Rotterdam (2,2 duizend) en 's-Gravenhage (1,5 duizend) hebben veel meergezinswoningen in 2006 erbij gekregen. De meeste meergezinswoningen zijn gebouwd in stedelijke gebieden. De oorzaak hiervan is dat er in stedelijke gebieden weinig ruimte is, daarom wordt er vaak in de hoogte gebouwd. De eengezinswoningen zijn meer verspreid over geheel Nederland gebouwd.

Figuur 4.8: Top vijf gemeenten met meeste gereedgekomen een- en meergezinswoningen, 2006

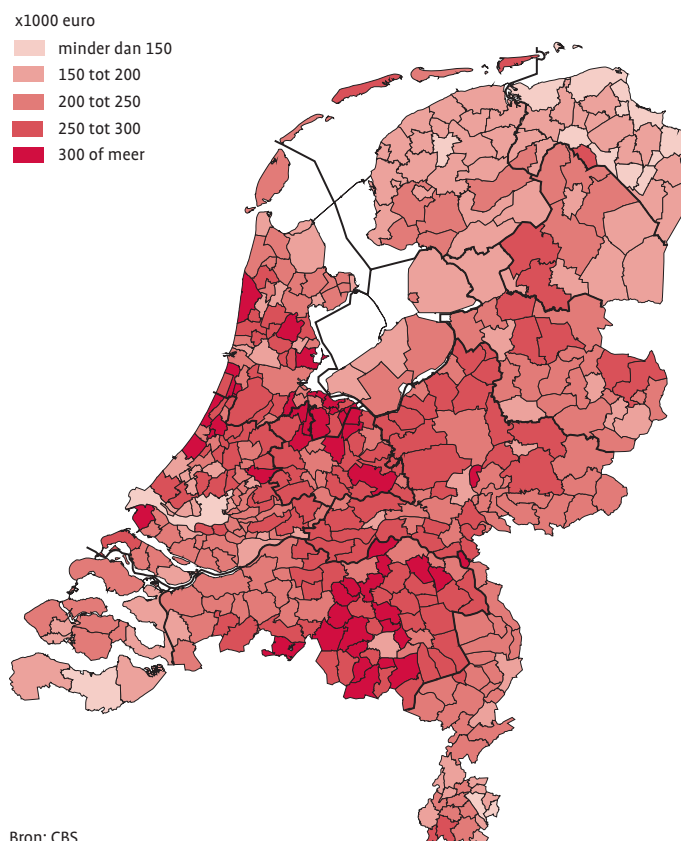

4.2 Prijzen

WOZ staat voor waardering onroerende zaken, wat een grondslag is voor belastingheffing door de overheid. Op 1 januari 2007 bedroeg de gemiddelde WOZ-waarde van een woning 216 duizend euro. Ten opzichte van 2006 is dit bedrag gestegen met 7 procent. Deze stijging is voornamelijk het gevolg van de nieuwe taxatie van het onroerend goed door de gemeenten met 1 januari 2005 als waardepeildatum. In figuur 4.9 is de gemiddelde woningwaarde per gemeente op 1 januari 2007 weergegeven. In de gemeente Bloemendaal hadden de woningen gemiddeld de hoogste absolute woningwaarde, namelijk 624 duizend euro. Ook Laren (552 duizend euro), Blaricum (535 duizend euro) en Wassenaar (527 duizend euro) hadden gemiddeld een hoge woningwaarde. Zoals in figuur 4.9 naar voren komt waren gemeenten met hogere woningwaarden te vinden aan de kust, in Noord-Brabant en in een groot deel van 't Gooi. In de provincie Groningen zijn de gemiddelde woningwaarden juist laag.

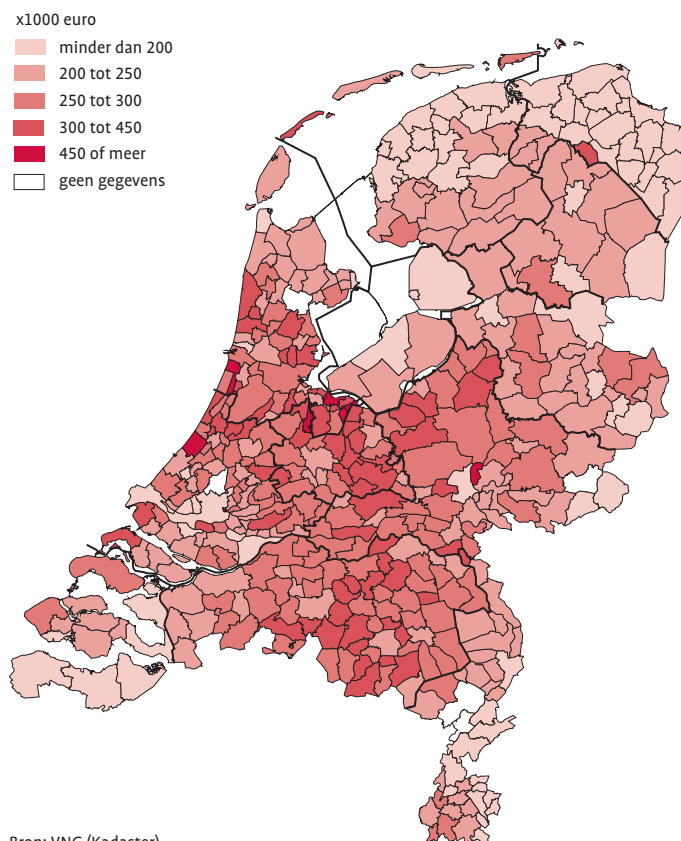
Naast de WOZ waarde geeft ook de gemiddelde verkoopprijs informatie over de waarde van woningen in een gemeente. Figuur 4.10 geeft de spreiding weer van de gemiddelde verkoopprijzen in Nederland in 2006. Vooral in het westen van Nederland en in Noord-Brabant waren de gemiddelde verkoopprijzen hoog. In de gemeenten Bloemendaal en Blaricum hadden woningen gemiddeld de hoogste verkoopprijs, respectievelijk 748 en 718 duizend euro. De verkoopprijs was gemiddeld het laagst in de gemeenten Reiderland (124 duizend euro), Delfzijl (141 duizend euro) en Winschoten (142 duizend euro). Deze gemeenten zijn alle drie gelegen in Groningen.

Figuur 4.9: Gemiddelde woningwaarde per gemeente, 2007 (voorlopig)

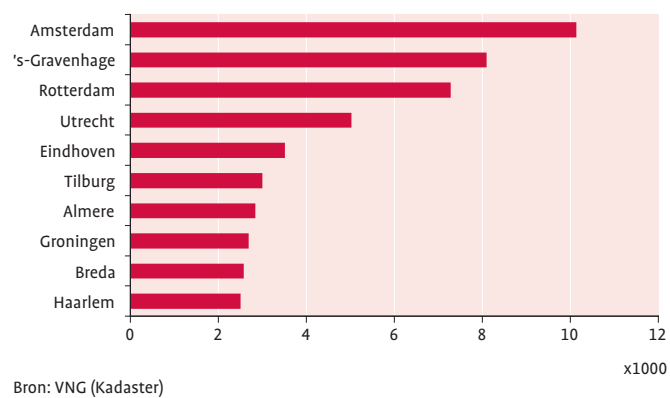

In de gemeente Amsterdam werden in het jaar 2006 de meeste woningen verkocht. In deze gemeente wisselden 10 duizend koopwoningen van eigenaar. Ook de gemeenten 's-Gravenhage, Rotterdam en Utrecht hadden een hoog aantal verkochte woningen. In figuur 4.11 is een top tien weergegeven van de gemeenten met de meeste verkochte woningen in 2006. Gemeenten waar het minste aantal woningen werden verkocht waren Schiermonnikoog, Rozendaal, Vlieland en Kessel.

Figuur 4.10: Gemiddelde verkoopprijs per gemeente, 2006
(gemeentelijke indeling per 1 januari 2007)

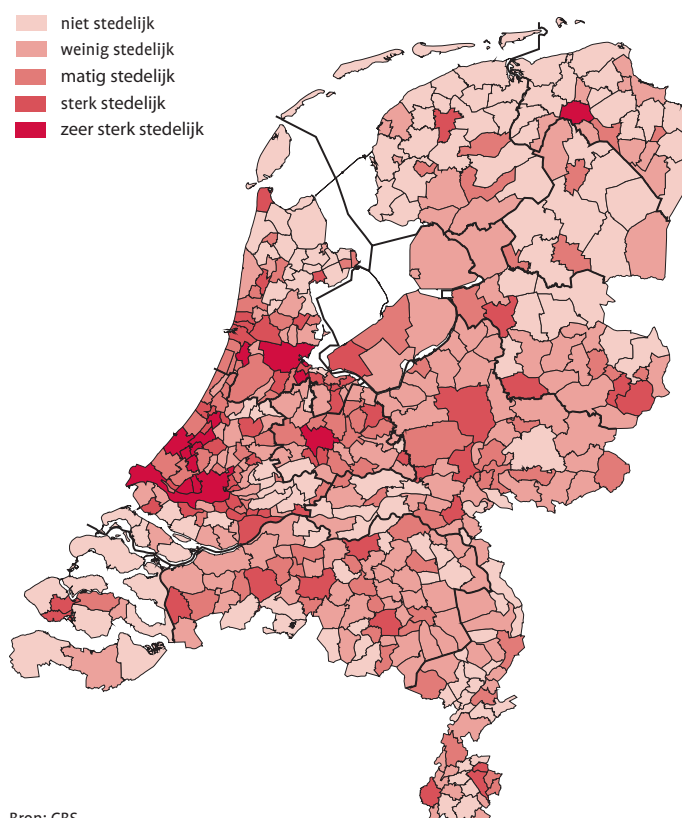
Figuur 4.11: Top tien gemeenten met meeste verkochte woningen, 2006

4.3 Omgeving

Naast factoren als het beginnen aan een opleiding, het vinden van een baan of een nieuwe partner is de omgeving waarin we komen te wonen een mogelijke factor bij het kiezen van een woning en woonplaats. De ene persoon heeft bijvoorbeeld voorkeur voor een landelijke omgeving, de ander woont liever in de stad. Binnen Nederland waren er op 1 januari 2006 12 gemeenten die getypeerd kunnen worden als *zeer sterk stedelijk* (figuur 4.12). Zij hadden een gemiddelde *omgevingsadressendichtheid (OAD)* van 2500 adressen of meer per km². De gemeente Littenseradiel had de laagste OAD, namelijk 109. Binnen een gemeente kan de omgevingsadressendichtheid variëren. Er was geen enkele gemeente waarvan alle inwoners in zeer sterk stedelijk gebied woonden. Bij de *niet stedelijke* gemeenten kwam het wel voor dat alle inwoners in niet stedelijk gebied woonden. Dit was het geval in 36 van de 140 niet stedelijke gemeenten.

Figuur 4.12: Gemeenten naar stedelijkheidsklasse, 1 januari 2006

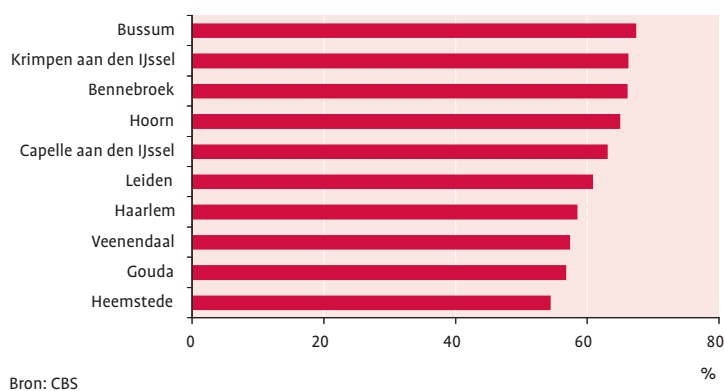
Bron: CBS

Hoe meer bebouwd terrein, hoe meer recreatieterrein

Het bodemgebruik in Nederland is op te delen in een achttal hoofdtypen: *verkeersterrein, bebouwd terrein, semi-bebouwd terrein, recreatieterrein, agrarisch terrein, bos en open natuurlijk terrein, binnenwater en buitenwater*.

In Nederland was in 2003 bijna 10 procent van het landoppervlak in gebruik als bebouwd terrein. Onder bebouwd terrein vallen terreinen die in gebruik zijn voor wonen, werken, winkelen, uitgaan, cultuur en openbare voorzieningen. De tien gemeenten met het grootste aandeel bebouwd terrein zijn weergegeven in figuur 4.13. Toch waren dit niet de gemeenten met absoluut gezien de grootste oppervlakte bebouwd terrein. Dat waren namelijk Rotterdam, Amsterdam, 's-Gravenhage, Eindhoven en Tilburg.

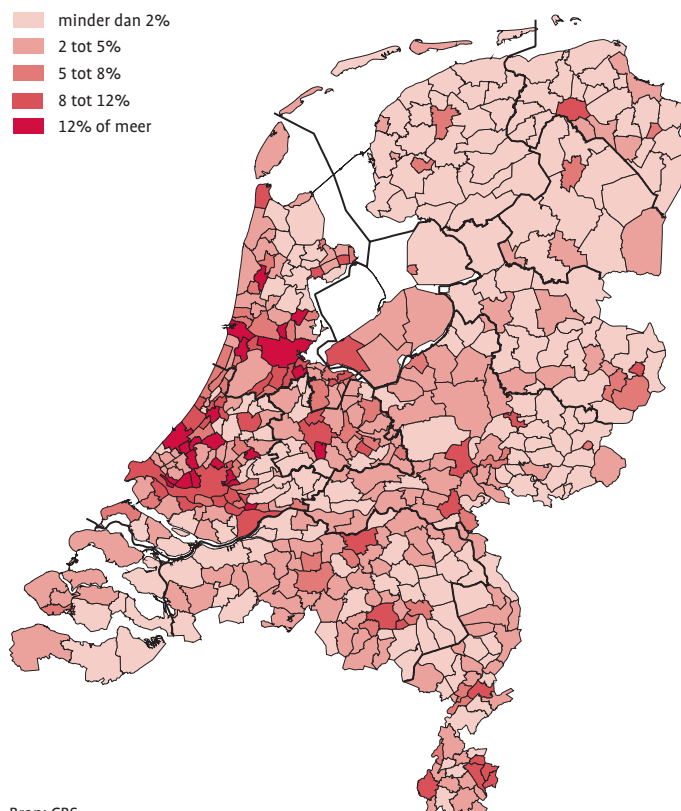
Figuur 4.13: Top tien gemeenten met grootste aandeel bebouwd terrein, 2003

Een vorm van bodemgebruik die in Nederland een kleine plaats inneemt is recreatieterrein. Daarbij kan gedacht worden aan terreinen voor dagrecreatie en meerdaags recreatief verblijf, parken en plantsoenen, sportterreinen en volkstuinen. Vooral in de provincies Noord-Holland en Zuid-Holland nam in 2003 de oppervlakte recreatieterrein relatief gezien een grote plaats in (figuur 4.14). In de gemeenten Rijswijk en Rozenburg was meer dan 20 procent van het landoppervlak in gebruik als recreatieterrein.

Opvallend is dat in gemeenten waar het percentage bebouwd terrein hoog was, ook de oppervlakte recreatieterrein in relatief grote mate aanwezig was. In de top honderd 'gemeenten met het hoogste percentage bebouwd terrein' stonden zeventig gemeenten die ook in de top honderd 'gemeenten met het hoogste percentage recreatieterrein' voorkwamen.

Figuur 4.14: Aandeel recreatieterrein in de totale oppervlakte land per gemeente, 2003

Agrarisch terrein was in 2003 in tegenstelling tot bebouwd terrein en recreatieterrein geconcentreerd in het noorden en noordoosten van Nederland. Verder kwam dit type bodemgebruik ook in het Groene Hart en in Zeeland in grote mate voor. De gemeente Littenseradiel had het grootste aandeel agrarisch terrein. Ruim 95 procent van het landoppervlak was daar in gebruik voor agrarische doeleinden, zoals glastuinbouw, grasland, tuinland, bouwland of boomgaarden. Deze gemeente werd op de voet gevolgd door de Groene Hart gemeenten Graafstroom en Vlist met respectievelijk 94,8 en 93,6 procent.

5 Werken en bijstand

Verbinden naar werk

De toegenomen decentralisatie van beleid naar gemeenten biedt mogelijkheden en kansen voor gemeenten om maatwerk te bieden aan hun inwoners. Het is daarbij zaak verbindingen aan te brengen tussen verschillende beleidsterreinen. Het uiteindelijke streven is om de burger zijn talenten in zowel zijn werk als in zijn sociale omgeving tot ontplooiing te brengen. De beste basis hiervoor zijn sterke gemeenten, die beslissingen kunnen en durven nemen.

In de jaren '90 van de vorige eeuw is de financiële en bestuurlijke verantwoordelijkheid van gemeenten steeds groter geworden. Zo zag halverwege de jaren '90 de Bijstandwet (Abw) het licht. In 2004 is deze wet verdergaand gedecentraliseerd in de Wet werk en bijstand (WWB). De bijstandswet vormt het sluitstuk van het sociale voorzieningenstelsel en voorziet in een financieel vangnet. Een belangrijk aspect van de invoering van de WWB vormde ook de volledige budgetverantwoordelijkheid. Gemeenten worden hierdoor geprikkeld om het principe van werk boven uitkering voor hun inwoners vorm te geven. Lokaal maatwerk leidt er toe dat het stelsel van voorzieningen selectiever is geworden en regelingen meer gebruikt worden door diegenen die het echt nodig hebben.

Gemeenten hebben bovendien met de decentralisatie van de Wet maatschappelijke ondersteuning (WMO) naar het lokaal bestuur een belangrijke taak op het terrein van zorg. De uitdaging voor gemeenten is burgers zodanige arrangementen op maat te bieden dat zij geholpen worden werk te vinden en als dat niet kan, toch nuttig bezig te zijn en iets voor de samenleving te betekenen. Of dat zij in elk geval zorg en voorzieningen krijgen om zelfstandig te kunnen functioneren. Een integrale benadering staat daarbij voorop, dat betekent voor burgers dat zij niet onnodig langs meer loketten hoeven en maar één keer informatie hoeven te leveren over hun situatie.

Regionale verschillen in arbeidsmarkt

Kijkend naar de cijfers van het CBS blijken gemeenten bevredigende resultaten te boeken. Zo is in tien jaar tijd het aantal mensen in de bijstand met 40 procent (ultimo 2006) verminderd. In 1995 kregen nog bijna 500 duizend mensen een bijstandsuitkering. Eind 2006 was dit teruggelopen tot 302 duizend. Deze daling zet zich voort. Tegelijkertijd valt op dat de daling van het aantal mensen dat

een beroep moet doen op de bijstand niet uniform is. Zowel tussen gemeenten onderling als tussen regio's zijn belangrijke verschillen te constateren, bijvoorbeeld qua gemiddelde duur van de uitkering of oververtegenwoordiging van bepaalde doelgroepen. Ter illustratie, de populatie bijstandsgerechtigden in de 4 grote steden is onvergelijkbaar met die van een plattelandsgemeente in een dun bevolkte provincie.

De in- en uitstroom in de bijstand blijkt samen te hangen met bevolkingskenmerken en regionale arbeidsmarktomstandigheden. De gemeenten zullen zich de komende tijd meer realiseren dat zij invloed kunnen uitoefenen op de lokale en/of regionale arbeidsmarkt. Door het verbinden van sociaal beleid met economisch beleid is zowel voor de gemeente als degenen die aangewezen zijn op hulp van die gemeente winst te behalen. Om dit goed op te pakken zal de gemeente samenwerking zoeken met andere belanghebbende partners, denk hierbij aan sociale partners en uitvoeringsinstellingen. Belangrijk uitgangspunt is dat de vraagkant van de arbeidsmarkt, lees, de personeelsbehoefte en feitelijke knelpunten op de arbeidsmarkt leidend zijn in de wijze waarop gemeenten opereren. De meeste gemeenten hebben hun aandacht vooral gericht op het toeleiden van mensen naar werk (denk aan 'Work first', (tijdelijk) werken met behoud van uitkering en het geven van loonkostensubsidies aan werkgevers). Dit is vooral gericht geweest op de aanbodkant van de arbeidsmarkt. De komende tijd zal een vraaggerichte benadering centraal staan. Dat betekent dat gemeenten zich meer richten op alle werkzoekenden en samen met hun partners de behoefte bij werkgevers aan arbeid en scholing, ook op middellange termijn, in beeld brengen en partijen bijeen brengen die ervoor kunnen zorgen dat in die behoefte wordt voorzien. Gemeenten zullen hun participatiebeleid verbreden door het zoeken van verbindingen met andere gemeentelijke verantwoordelijkheden, zoals economisch beleid, zorg en onderwijs. Denk bijvoorbeeld aan de mogelijkheid van gemeenten om in de contacten die men via economische zaken met werkgevers onderhoudt, het sociale beleid onder de aandacht te brengen. Er zijn al gemeenten die van de mogelijkheid gebruik maken om bij de komst van nieuwe bedrijven werklozen aan het werk te helpen (contract compliance). Een gecoördineerde werkgeversaanpak is daarbij gewenst.

Creatief omgaan met de beschikbare ruimte

Naast beleid gericht op de mogelijkheden van de lokale en regionale arbeidsmarkt zijn nieuwe, verbindende, initiatieven van belang voor werkgelegenheidsontwikkeling in gemeenten. En daarmee voor kansen van inwoners op

werk. Daarvoor hebben gemeenten ruimte nodig. In de Nederlandse ruimtelijke ordening lijkt het bijna vanzelfsprekend dat economische activiteiten grotendeels gebeuren op bedrijventerreinen. Het is daarom terecht dat deze terreinen een toenemende interesse van gemeenten genieten. Deze aandacht richt zich op dit moment binnen de meer algemene discussie rondom de ‘verrommeling’ van Nederland vooral op de ruimteclaim en beeldkwaliteit. Daarnaast is het concept bedrijventerreinen zelf aan verandering onderhevig.

Er komt steeds minder ruimte in Nederland. Daardoor wordt het steeds minder vanzelfsprekend dat behoefte aan nieuwe bedrijventerreinen direct wordt vertaald in de aanleg van nieuwe terreinen. Hoewel kostbaar en vaak moeizaam, komt daarom het revitaliseren en herstructureren van die terreinen steeds meer in beeld.

Verder beïnvloeden beleidswijzigingen de vorming van bedrijventerreinen. Introductie van het begrip ‘werklandschappen’ geeft een bredere visie op bedrijventerreinen. Meer functiemenging wordt mogelijk en door regionale afstemming kunnen (inter)nationaal krachtige kennis-leer-werkzones rondom bepaalde thema’s ontstaan. Goed denkbaar is daarbinnen bijvoorbeeld dat dependances van vmbo-, mbo- en hbo-scholen zich vestigen op terreinen waar bedrijven zich rondom metaal(bewerking) concentreren.

Een andere belangrijke beleidswijziging betreft werk en economie in de wijken. Zo was het beleid tot nu toe vooral gericht op het uitplaatsen van bedrijven uit woonkernen. Maar tegenwoordig wordt het positieve effect van bedrijvigheid in de wijken op de leefbaarheid weer onderstreept. Lokale, veelal MKB-bedrijven, hebben een positieve stimulans op de (lokale) werkgelegenheid en de leefbaarheid van wijken.

Uitdaging

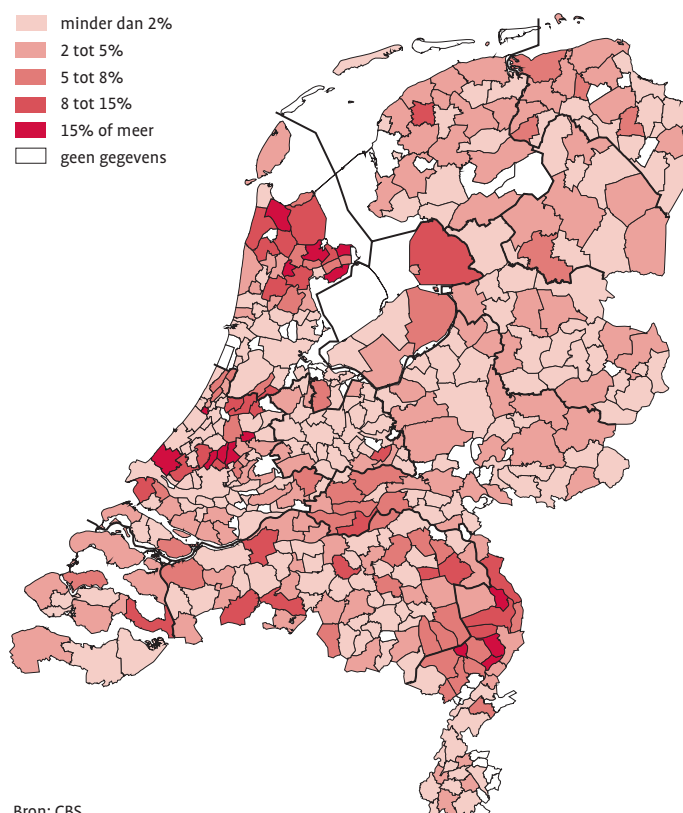
De uitdaging van gemeenten is de komende tijd om sociale, economische en andere beleidsterreinen integraal te benaderen, concrete doelen te formuleren en aan de slag te gaan. Zo kunnen gemeenten hun bijdrage leveren aan de belangrijke maatschappelijke opgaven op sociaal-economisch terrein en worden gemeenten en regio’s aantrekkelijk als economische vestigingsplaats.

5.1 Arbeid

De vier grootste steden van Nederland hadden eind 2005 het grootste aantal *banen van werknemers*. In Amsterdam, Rotterdam en Utrecht behoorde het grootste aandeel banen tot de sector *commerciële dienstverlening*. In 's-Gravenhage gold dit juist voor de sector *niet-commerciële dienstverlening*. Daar was bijna 48 procent van de banen in die sector te vinden, hoewel de sector commerciële dienstverlening met bijna 46 procent in 's-Gravenhage ook een groot aandeel had.

Nationaal gezien was de sector *landbouw, bosbouw en visserij* met een aandeel van 1,4 procent de kleinste sector. Echter dit verschilde behoorlijk per gemeente. Figuur 5.1 laat zien in welke gemeenten verhoudingsgewijs de meeste banen in de landbouw te vinden waren. De gemeenten die het hoogste aandeel banen behorend tot de landbouwsector hadden zijn binnen deze sector veelal gericht op de meer arbeidsintensieve (glas)tuinbouw. Voorbeelden zijn Maasbree

Figuur 5.1: Aandeel banen in landbouw, bosbouw en visserij, 31 december 2005 (voorlopig)

(27 procent), Boskoop (26 procent) en Andijk (25 procent). Absoluut gezien was het aantal banen in de landbouw met bijna 8 duizend het grootst in de gemeente Westland. De gemeente die daarop volgde was Horst aan de Maas met 1,5 duizend banen.

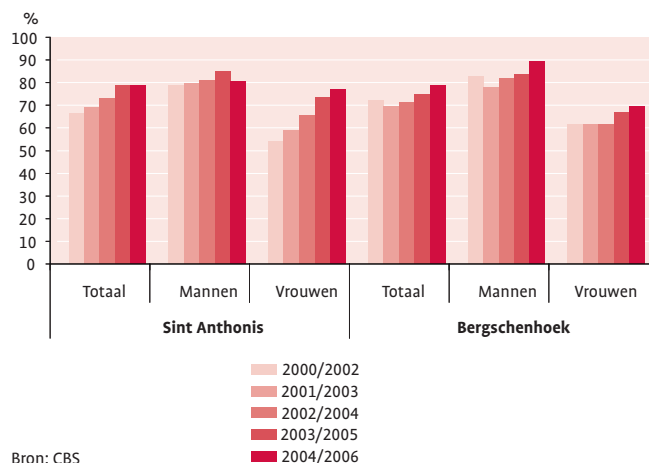
Een sector die nog niet genoemd is, is de sector *nijverheid en energievoorziening*. Eind 2005 waren de meeste banen in deze sector te vinden in Rotterdam (44 duizend). Toch was niet Rotterdam, maar Zwartewaterland de gemeente waar nijverheid en energievoorziening naar verhouding de grootste plaats innam. In Zwartewaterland behoorde ruim 51 procent van de banen tot deze sector.

Leeuwarden laagste arbeidsparticipatie onder mannen

In Nederland is de *bruto arbeidsparticipatie* van vrouwen toegenomen. Bij mannen is tussen 2000 en 2005 een lichte afname waar te nemen. In figuur 5.2 is de ontwikkeling van de bruto arbeidsparticipatie naar geslacht voor Sint Anthonis en Bergschenhoek (vanaf 2007 behorend tot de gemeente Lansingerland) weergegeven. Het is belangrijk om op te merken dat het om driejaarsgemiddelden gaat.

De bruto arbeidsparticipatie geeft aan hoeveel procent van de potentiële beroepsbevolking (bevolking 15 tot 65 jaar) een betaalde baan heeft of ambieert van ten minste twaalf uur per week. De twee gemeenten in de figuur hadden van alle gemeenten met meer dan 10 duizend inwoners het hoogste driejaarsgemiddelde in de periode 2004/2006. De bruto arbeidsparticipatie bedroeg daar bijna 79 procent. De nationale trend dat vrouwen meer zijn gaan participeren op de arbeidsmarkt is vooral in Sint Anthonis duidelijk te zien.

Figuur 5.2: Ontwikkeling van de bruto arbeidsparticipatie in twee gemeenten

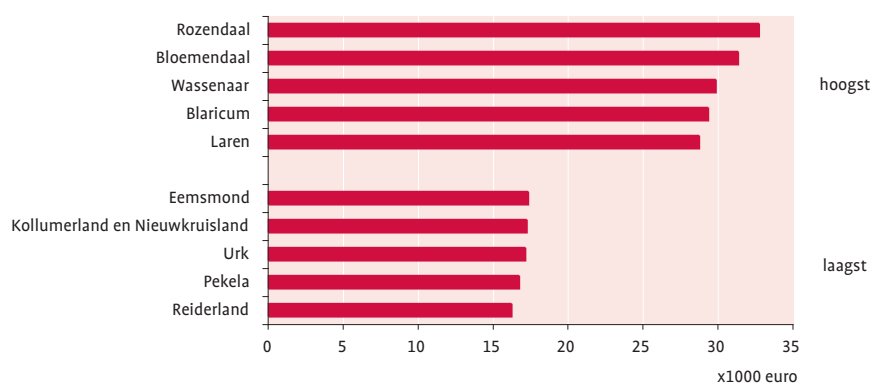
Sint Anthonis was ook de gemeente waar de bruto arbeidsparticipatie van vrouwen met 76,9 procent gemiddeld het hoogst lag in 2004/2006. In Oldebroek was dit aandeel met 34,9 procent het laagst. De bruto arbeidsparticipatie van mannen lag het hoogst in Gaasterlân-Sleat (90,2 procent) en het laagst in Leeuwarden (65,9 procent).

Beperkte verschillen in huishoudensinkomen

In figuur 5.3 zijn de vijf gemeenten te zien die in 2004 het hoogste, en de vijf die het laagste gemiddeld *gestandaardiseerd inkomen per huishouden* hadden. Het gemiddeld gestandaardiseerd huishoudensinkomen is het besteedbaar inkomen per huishouden gecorrigeerd voor huishoudenssamenstelling en huishoudensgrootte. In Rozendaal, de gemeente met gemiddeld het hoogste huishoudensinkomen, lag het met ruim 32 duizend euro ongeveer twee keer zo hoog als in Reiderland, de gemeente met het laagste gemiddeld huishoudensinkomen.

Toch waren de verschillen tussen de gemeenten onderling beperkt. Een huishouden in Nederland had in 2004 een gemiddeld gestandaardiseerd inkomen van ruim 20 duizend euro. In drie van de vier gemeenten week het gemiddeld inkomen hier minder dan 10 procent van af.

Figuur 5.3: Top vijf gemeenten met hoogste en laagste gemiddeld gestandaardiseerd huishoudensinkomen, 2004 (voorlopig)

Bron: CBS

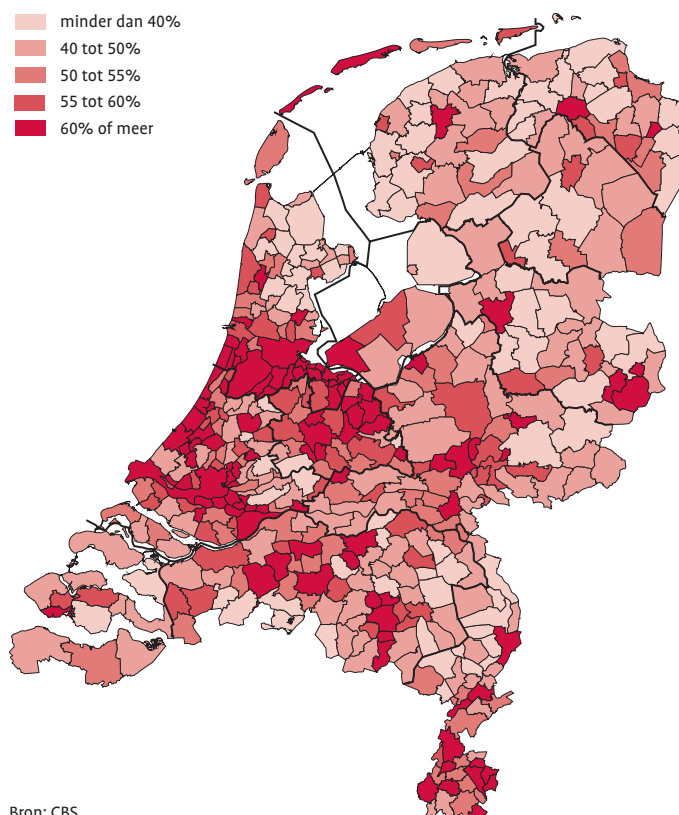
5.2 Bedrijvigheid

Er waren in Nederland in 2006 ruim 826 duizend *lokale bedrijfseenheden*. Meer dan de helft daarvan behoorde tot de sector commerciële dienstverlening.

In Amsterdam waren, met ruim 33 duizend, de meeste bedrijfseenheden in deze sector te vinden. Toch was dit niet de gemeente waar het aandeel lokale bedrijfs-eenheden in de sector commerciële dienstverlening ten opzichte van het totaal het grootst was. Dat was namelijk Amstelveen met een aandeel van 69,9 procent. Amsterdam volgt, samen met Laren, op de tweede plaats (beide 69,7 procent).

In figuur 5.4 is het aandeel lokale bedrijfseenheden behorend tot de sector commerciële dienstverlening weergegeven. Uit deze kaart blijkt duidelijk dat deze sector het meest vertegenwoordigd is in de Randstadprovincies en verder in grote steden als bijvoorbeeld Maastricht en Eindhoven.

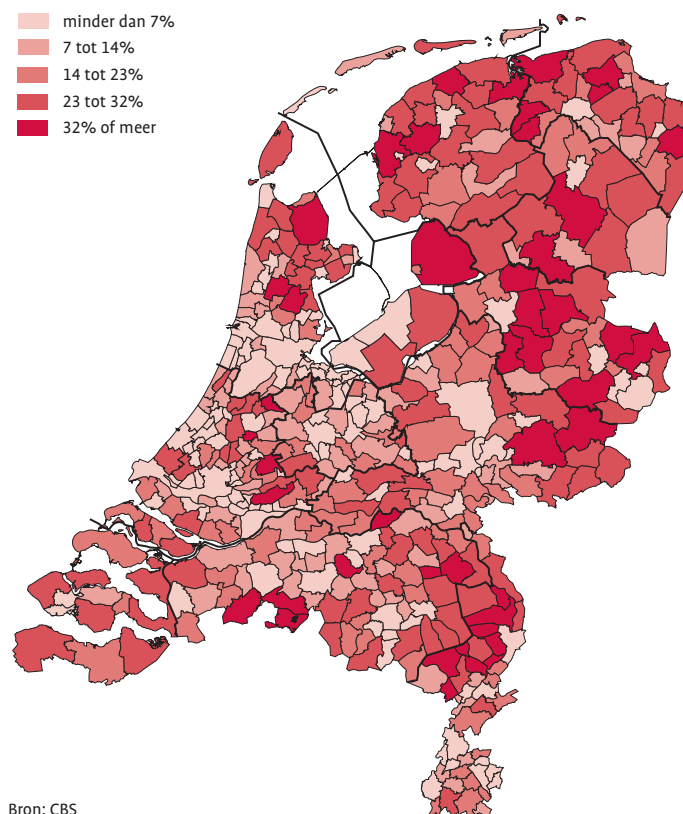
Figuur 5.4: Aandeel lokale bedrijfseenheden commerciële dienstverlening, 1 januari 2006

Sint Anthonis had in 2006 met 24,9 procent het kleinste aandeel bedrijfseenheden in de sector commerciële dienstverlening. Daarentegen was het aandeel bedrijfseenheden behorend tot de sector landbouw, bosbouw en visserij er het grootst van alle gemeenten. Het was de enige gemeente waar meer dan de helft (53,2 procent) van de bedrijfseenheden behoorde tot laatstgenoemde sector.

Uit figuur 5.1 kwam naar voren dat in het noorden van Noord-Holland en in Oost-Brabant/Noord-Limburg relatief veel banen in de sector landbouw, bosbouw en visserij te vinden waren. Deze gebieden komen ook naar voren wanneer gekeken wordt naar het aandeel lokale bedrijfseenheden (figuur 5.5). Daarnaast zijn met name ook het noorden en noordoosten van Nederland sterk gericht op de agrarische sector. Gemeenten waar relatief weinig bedrijfseenheden actief waren in deze sector zijn Zandvoort (0,3 procent), Amsterdam (0,4 procent) en Haarlem (0,7 procent).

Figuur 5.5: Aandeel lokale bedrijfseenheden landbouw, bosbouw en visserij, 1 januari 2006

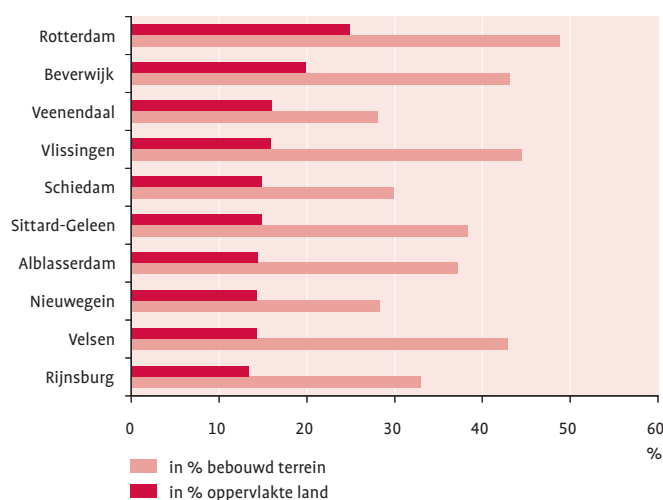
Nationaal gezien hadden de sectoren nijverheid en energievoorziening (16,6 procent) en niet-commerciële dienstverlening (16,3 procent) een vrijwel gelijk aandeel in het totaal aantal bedrijfseenheden. De gemeenten Edam-Volendam, Medemblik en Hardinxveld-Giessendam hadden, met alledrie meer dan 32 procent, de grootste aandelen bedrijfseenheden in de sector nijverheid en energievoorziening. In Rozendaal was dit aandeel het kleinst. Echter Rozendaal had, met 32,4 procent, in vergelijking met de andere gemeenten juist het grootste aandeel lokale bedrijfseenheden in de sector niet-commerciële dienstverlening.

Rotterdam meer bedrijventerrein dan woonterrein

Rotterdam heeft van alle gemeenten in Nederland, met ruim 5,1 duizend hectare, de grootste oppervlakte aan *bedrijventerrein* binnen zijn grenzen. Ook wanneer dit aantal wordt gerelateerd aan de totale *oppervlakte land*, dan komt Rotterdam naar voren als gemeente met het grootste aandeel bedrijventerrein (24,9 procent).

In figuur 5.6 zijn de gemeenten weergegeven met het grootste aandeel bedrijventerrein. Daarbij is ook aangegeven hoeveel procent van de totale oppervlakte *bebouwd terrein* dit betreft. Binnen de bodemstatistiek wordt de oppervlakte bedrijventerrein namelijk onderscheiden als subtype van bebouwd terrein (zie hoofdstuk 4). Een ander belangrijk type bodemgebruik dat valt onder bebouwd terrein is *woonterrein*. Nationaal gezien was in 2003 68 procent van de oppervlak-

Figuur 5.6: Top tien gemeenten met grootste aandeel bedrijventerrein, 2003

Bron: CBS

te bebouwd terrein in gebruik als woonterrein. Bedrijventerreinen namen ruim 21 procent van deze oppervlakte voor haar rekening. In alle tien gemeenten in figuur 5.6 lag dit laatste percentage hoger. Toch nam in negen van deze gemeenten de oppervlakte woonterrein een grotere plaats in binnen het bebouwde terrein dan de oppervlakte bedrijventerrein. In Rotterdam echter was dit in 2003 juist andersom. Datzelfde gold ook voor de vier gemeenten Moerdijk, Maasland, Zoeterwoude en Haarlemmerliede en Spaarnwoude.

De gemeenten Bennebroek, Blaricum, Schiermonnikoog en Rozendaal hadden in 2003 geen bedrijventerrein binnen hun grenzen. Dit wil niet zeggen dat er in die gemeenten geen bedrijven waren. Een terrein waarop bedrijven gevestigd zijn wordt namelijk pas gerekend als bedrijventerrein wanneer het minstens 1 hectare aaneengesloten gebied betreft. De oppervlakte van bedrijven die in woongebied gevestigd zijn wordt dus niet meegeteld. Daarnaast worden ook niet alle typen bedrijven meegerekend bij bedrijventerrein. De oppervlakte van bijvoorbeeld landbouwbedrijven, detailhandel en horeca vallen niet onder dit type bodemgebruik.

5.3 Bijstandsuitkeringen

Mensen die (tijdelijk) niet in staat zijn een eigen inkomen te verwerven, geen vermogen hebben en niet in aanmerking komen voor een andere vorm van uitkering, kunnen een beroep doen op de *Wet werk en bijstand (WWB)*. Deze wet vormt het sluitstuk van het sociale voorzieningenstelsel en voorziet in een financieel vangnet voor mensen om in de kosten van hun levensonderhoud te voorzien.

Er zijn in Nederland nog steeds veel mensen die niet deelnemen aan het arbeidsproces noch participeren in het onderwijs. Vooral de inactiviteit van jongeren en de daaruit voortkomende jeugdwerkloosheid vormen belangrijke beleids-thema's voor de centrale en decentrale overheid. In deze paragraaf wordt het vizier daarom specifiek gericht op jongeren (18 tot 27 jaar) in de bijstand. Er wordt aandacht besteed aan vragen als: hoeveel jongeren zitten er op dit moment eigenlijk in de bijstand en hoe lang al? Zijn de jongeren in de bijstand regionaal gelijk verspreid of zijn er specifieke probleemgebieden te onderscheiden? Dit zijn enkele relevante vragen voor gemeenten om inzicht te krijgen in de problematiek.

De bijstand; wat is het?

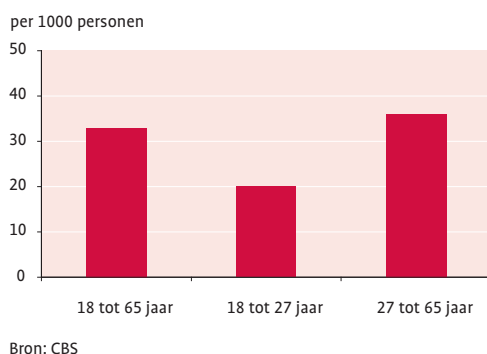
Met ingang van 1 januari 2004 is de Wet werk en bijstand (WWB) in werking getreden. De WWB wordt uitgevoerd door de gemeenten en is in de plaats gekomen van de ook door de gemeenten uitgevoerde Algemene bijstandswet (Abw).

Een bijstandsuitkering is een gezinsuitkering. Dit houdt in dat bij het vaststellen van de hoogte van de bijstandsuitkering rekening wordt gehouden met inkomsten en vermogen van een eventuele partner of van andere huisgenoten. Indien een echtpaar een bijstandsuitkering ontvangt, betekent dit één bijstandsuitkering waarvan twee personen afhankelijk zijn.

Twintig op duizend jongeren afhankelijk van bijstand

Eind 2006 werden bijna 302 duizend bijstandsuitkeringen verstrekt in de leeftijdscategorie 18 tot 65 jaar. Het aantal personen dat afhankelijk is van een bijstandsuitkering is echter groter omdat de uitkering bedoeld is voor het gehele huishouden (zie kader De bijstand; wat is het?). Het aantal personen dat afhankelijk was van een bijstandsuitkering bedroeg zo'n 349 duizend. Ongeveer 10 procent van deze personen zijn jongeren in de leeftijdscategorie 18 tot 27 jaar. In het vervolg van deze paragraaf wordt deze groep kortweg aangeduid als 'jongeren'. Uitgaande van 1,8 miljoen jongeren in Nederland, houdt dit in dat er per duizend jongeren 20 afhankelijk waren van de bijstand om in hun levensonderhoud te voorzien (figuur 5.7). In vergelijking met de leeftijdsgroep van 18 tot 65 jaar is dat betrekkelijk laag. Van deze leeftijdsgroep was namelijk 33 op de duizend personen afhankelijk van een bijstandsuitkering.

Figuur 5.7: Bijstandsafhankelijkheid naar leeftijdsgroep, 31 december 2006

Eenvijfde van bijstandsafhankelijke jongeren al meer dan drie jaar in bijstand

Een bijstandsuitkering is bedoeld als een tijdelijke voorziening. Het huidige politieke uitgangspunt is dat ‘wie kan werken ook moet werken’. Hoe langer iemand afhankelijk is van een uitkering, hoe groter de afstand tot de arbeidsmarkt wordt en hoe moeilijker het is om aan werk te komen. De periode die men in een uitkeringssituatie verblijft is daarom van belang. Tabel 5.1 biedt een inkijk in de duur van de bijstandsuitkering. Eind 2006 blijkt 20 procent van de jongeren in de bijstand al meer dan drie jaar afhankelijk te zijn van dit sociale vangnet. 40 procent van de jongeren ontving korter dan een jaar een uitkering. Ook hier geldt dat de situatie ten opzichte van de groep 18 tot 65 jaar zich relatief gunstig aftekent. Van deze groep verbleef 59 procent al langer dan drie jaar in de bijstand.

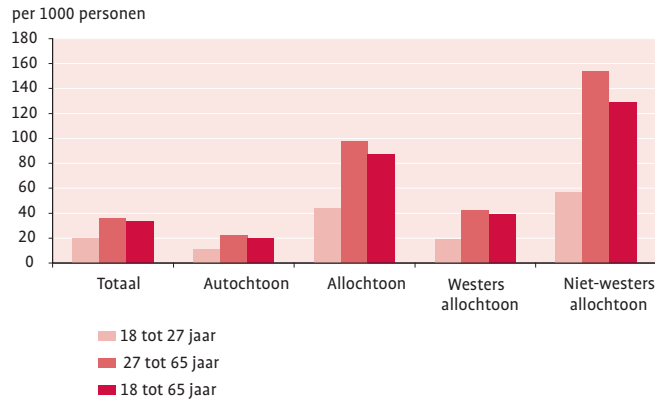
Tabel 5.1: Bijstandsafhankelijken naar duur uitkering, 31 december 2006

	18 tot 27 jaar		27 tot 65 jaar		18 tot 65 jaar	
	absoluut	%	absoluut	%	absoluut	%
Korter dan een jaar	13810	40	46970	15	60780	17
Een jaar tot drie jaar	13820	40	69540	22	83360	24
Langer dan drie jaar	6720	20	197880	63	204600	59
Totaal	34350	100	314400	100	348750	100

Bron: CBS

Relatief meer allochtone jongeren in de bijstand

De mate van arbeidsparticipatie of de tegenhanger ervan, de uitkeringsafhankelijkheid, is een belangrijke indicator voor het integratieproces van *allochtonen*. Het blijkt dat eind 2006 allochtone jongeren vaker afhankelijk waren van de bijstand om in hun levensonderhoud te voorzien dan autochtone jongeren (figuur 5.8). Van elke duizend allochtone jongeren waren er 44 afhankelijk van een bijstandsuitkering. Voor autochtone jongeren was dit 11 op de duizend. De situatie van de *niet-westers allochtone* jongeren was relatief het slechtst. Zij waren vijf keer zo vaak afhankelijk van bijstand als hun autochtone leeftijdsgenoten. Voor alle niet-westerse allochtonen in de leeftijd van 18 tot 65 jaar was dit meer dan zes keer zo vaak als de vergelijkbare groep autochtonen.

Figuur 5.8: Bijstandsafhankelijkheid naar herkomstgroep, 31 december 2006

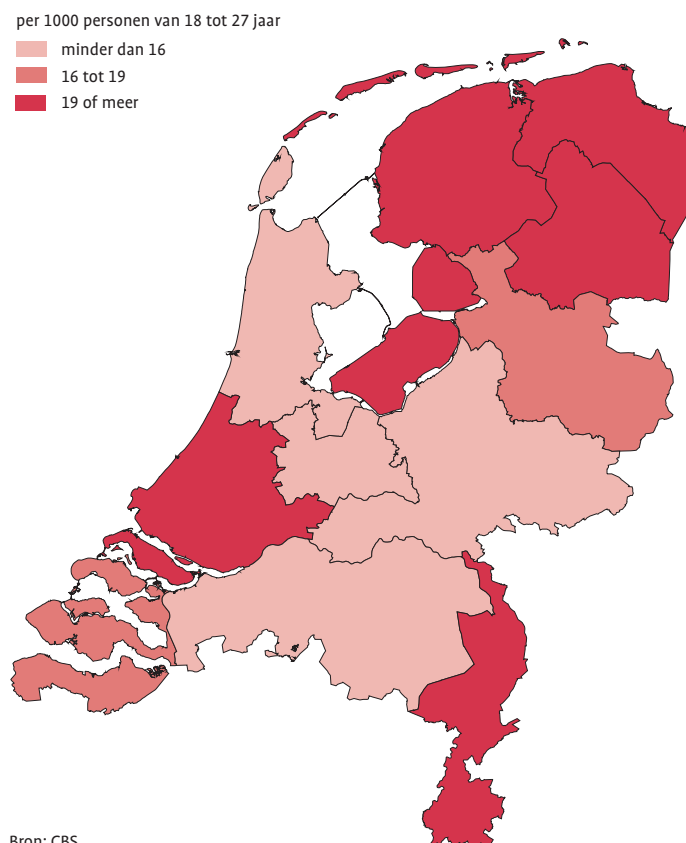
Bron: CBS

Bijstand regionaal niet gelijk verdeeld

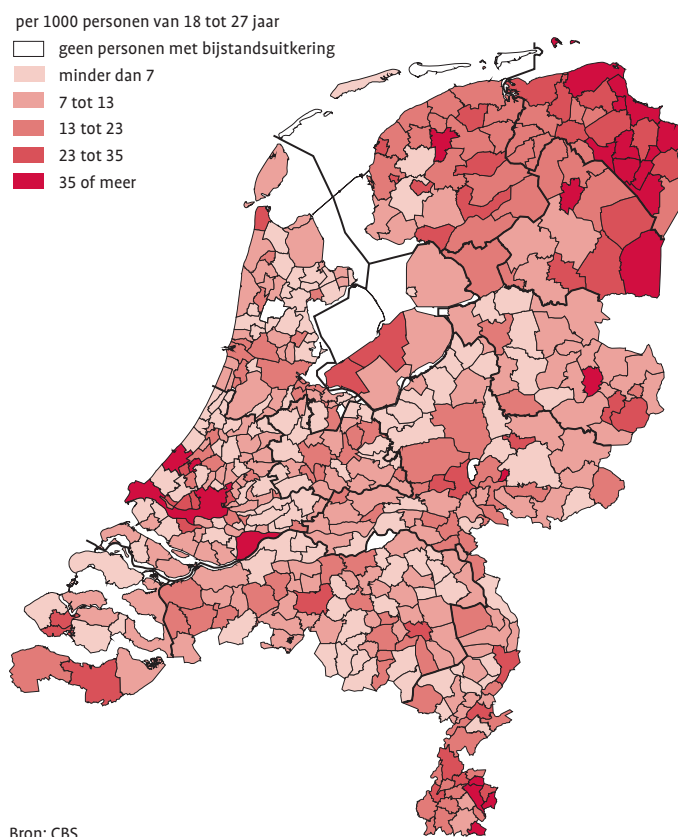
Figuur 5.9 en 5.10 geven, respectievelijk per provincie en per gemeente, de spreiding van de bijstandsafhankelijkheid onder jongeren weer. In de drie noordelijke provincies, in Limburg en in Zuid-Holland was het percentage jongeren met bijstand groter dan in de overige provincies.

In absolute aantallen gezien zijn in de grote gemeenten de meeste jongeren van de bijstand afhankelijk. In die gemeenten wonen immers ook de meeste jongeren. Uitgedrukt per duizend jongeren zijn in die gemeenten echter minder jongeren van de bijstand afhankelijk dan in de minder verstedelijkte gemeenten in de grensstreken. In Veendam en Heerlen waren, met respectievelijk 56 en 55 op de duizend jongeren, naar verhouding de meeste jongeren bijstandsafhankelijk. Verder valt op dat het merendeel van de gemeenten met het hoogste aandeel bijstandsafhankelijke jongeren gelegen is in de provincies Limburg en Groningen (figuur 5.10).

Figuur 5.9: Bijstandsafhankelijkheid 18- tot 27-jarigen per provincie, 31 december 2006

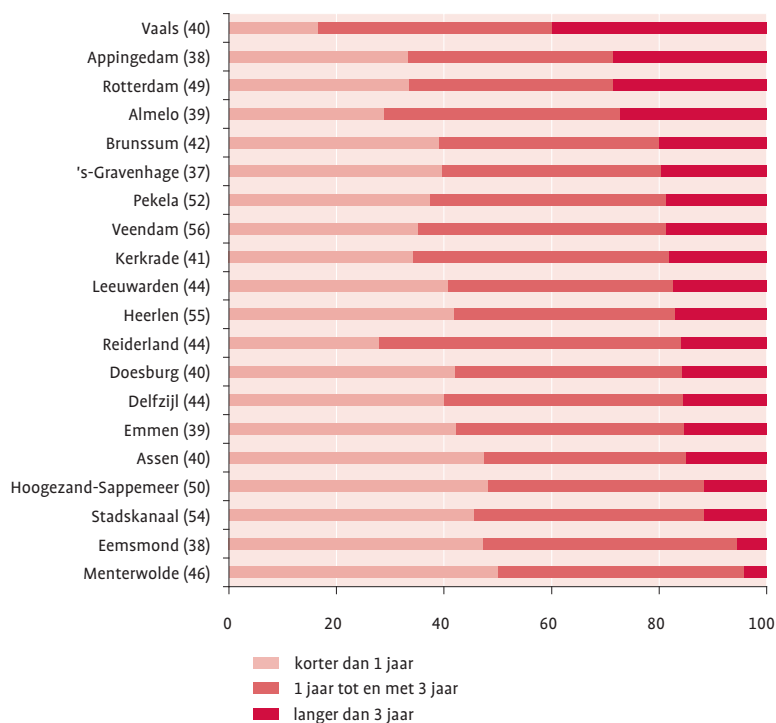

Figuur 5.10: Bijstandsafhankelijkheid 18- tot 27-jarigen per gemeente, 31 december 2006

Wanneer voor de twintig gemeenten met de hoogste bijstandsafhankelijkheid onder jongeren gekeken wordt naar de duur van de uitkering, dan valt het diverse beeld op (figuur 5.11). Waar bijvoorbeeld in Vaals 41 procent van de jongeren in de bijstand daar al (minstens) 3 jaar in zit, was dat percentage voor de gemeente Menterwolde slechts 4 procent. Dit duidt erop dat de situaties tussen gemeenten verschillen.

Figuur 5.11: Duur uitkering in gemeenten met hoogste bijstandsafhankelijkheid 18- tot 27-jarigen, 31 december 2006¹⁾

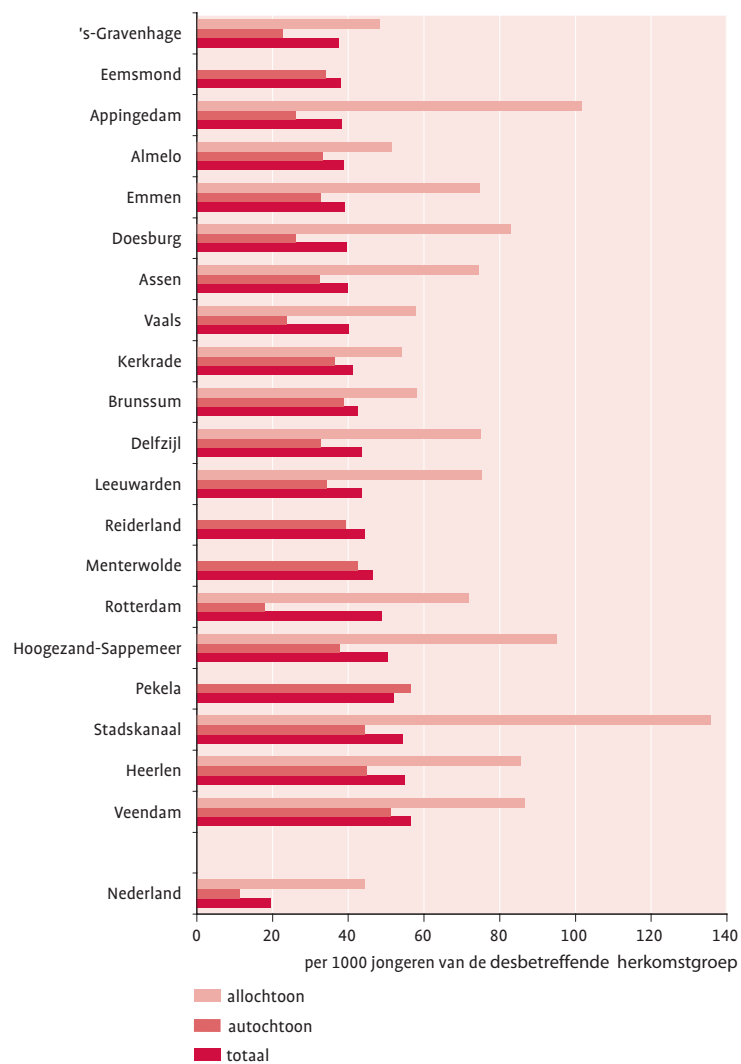
Bron: CBS

¹⁾ Achter de gemeentenaam staat tussen haakjes de bijstandsafhankelijkheid onder jongeren per duizend jongeren in de desbetreffende gemeente.

Opvallende regionale spreiding bijstandsafhankelijkheid autochtone jongeren

Van de jongeren in de bijstand was eind 2006 iets minder dan 50 procent van autochtone afkomst. De verdeling binnen gemeenten wijkt hiervan voor de meeste gemeenten af. In de noordelijk gelegen gemeenten Menterwolde, Pekela en Eemsmond was meer dan 80 procent van de jongeren in de bijstand van autochtone afkomst. In gemeenten als Rotterdam en 's-Gravenhage was dat echter minder dan 30 procent. Dit wordt grotendeels verklaard door de bevolkingsopbouw. Wanneer gekeken wordt naar het aantal bijstandsafhankelijken per duizend jongeren van de desbetreffende herkomstgroepering blijkt dat allochtonen in alle bovengenoemde gemeenten vaker in de bijstand zaten dan autochtonen. Wel valt op dat in de minder verstedelijkte gemeenten in de grensstreken er per

Figuur 5.12: Bijstandsafhankelijkheid 18- tot 27-jarigen naar herkomstgroep in gemeenten met hoogste bijstandsafhankelijkheid 18- tot 27-jarigen, 31 december 2006¹⁾

Bron: CBS

¹⁾ In verband met geringe aantallen allochtonen in Eemsmond, Menterwolde, Pekela en Reiderland worden daar geen gegevens over getoond.

duizend autochtone jongeren aanzienlijk meer autochtone jongeren in de bijstand zitten dan in de rest van Nederland. Zo zitten er in gemeente Heerlen vier keer zo veel autochtonen en 'slechts' twee keer zo veel allochtonen in de bijstand als landelijk (figuur 5.12).

6 Buurten

Probleemwijk is grotendeels stedelijke problematiek

De aanpak van probleemwijken is een gemeentelijke opdracht en verantwoordelijkheid die steeds sterker tot in Den Haag doorklinkt. Voor het eerst in de geschiedenis heeft de regering een minister voor de aanpak van probleemwijken, een beleidsterrein dat de gemeenten toch als eerste hebben onderkend en opgepakt. De problematiek is dan ook zeer groot. In 140 wijken in Nederland is sprake van zeer zware problemen met de leefbaarheid, veertig van deze wijken 'staan in brand'⁴.

Wanneer je kijkt naar die geselecteerde wijken op de lijst van aanpak van de prachtwijken, valt op dat de 40 grootste probleemwijken in de grotere gemeenten van Nederland liggen. Daarbij komt ook dat meer dan de helft (25 van de 40 wijken) van die wijken in de Randstad liggen. Exact de helft van de wijken ligt in de G4, de grootste 4 gemeenten van Nederland. Liggen de grootste probleemwijken dan ook alleen in het stedelijk gebied? De CBS-gegevens bieden daarvoor een mooie inkijk in de wijken van Nederland.

In de dichtbevolkte wijken van de grotere steden zien we veel meer mensen met een bijstandsuitkering en mensen die werkloos zijn. Er wonen relatief veel niet-westerse allochtonen, er is een zeer grote sociale huurmarkt aanwezig en het opleidingsniveau is gemiddeld veel lager dan in de rest van Nederland. Ook blijkt dat het overgrote deel van de vernielingen en verstoringen van de openbare orde te vinden is in deze delen van het stedelijk gebied.

Problemen niet alleen in de Randstad

Zijn er dan geen problemen in de wijken buiten de grote steden en op het platteland? De CBS-gegevens tonen aan dat de sociaal sterke buurten over het algemeen landelijk van karakter zijn, kinderrijk en een hoge woningwaarde hebben. Toch is dat niet het hele verhaal. Zo blijkt dat het aantal uitkeringen niet alleen een relatie heeft met de stedelijkheid, maar ook te maken heeft met de geografische ligging van de buurt in Nederland. Zo kent heel de provincie Limburg het hoogste aandeel sociale uitkeringen, 18 procent, net zoveel als in de sterk ver-

⁴ Voormalig minister Winsemius van VROM tijdens het congres: *Kijk mijn Wijk*, 1 november 2006.

stedelijke gebieden. Daarnaast blijken er in de Randstad in vergelijking met de rest van het land, relatief weinig arbeidsongeschikten te wonen. Nagenoeg alle buurten in Groningen en Friesland kennen weinig lage percentages bijstandsuitkeringen (paragraaf 6.1). Er zijn dus wel degelijk buurten, wijken en gebieden buiten de grote steden waar er sprake is van sociale achterstanden.

Wat maakt de probleemwijken in het stedelijk gebied dan anders? De opeenstapeling van problemen blijkt toch grotendeels exclusief voor de achterstandswijken in de verstedelijkte gebieden van Nederland.

Bij aanpak problemen leren van successen

De gegevens van het CBS bieden gemeenten de mogelijkheid hun eigen problemen scherp in kaart te brengen. Het CBS heeft een schat aan informatie voor de gerichte aanpak van wijken en buurten beschikbaar die voor gemeenten verplichte kost zijn.

De aanpak van problemen in wijken in Nederland blijft vooral de verantwoordelijkheid van de gemeenten. Daarbij kunnen veel aspecten van sociaal sterkere buurten nuttige praktijkinformatie bieden voor de aanpak in de probleembuurten. Lokale aanpak is de sleutel tot een grotere leefbaarheid. Gemeenten verzetten op dit vlak al jarenlang veel werk en ontwikkelen daarbij expertise die ook ten behoeve van het verminderen van leefbaarheidsproblemen in minder verstedelijkte gebieden beschikbaar is. Landelijk zichtbaar of niet: de voortzetting van deze gemeentelijke inspanningen zijn een voorwaarde voor de leefbaarheid in het gehele land, binnen maar zeker ook buiten steden.

6.1 Sociaal sterke buurten

Van de ruim elfduizend *buurten* in Nederland zijn er tweeduizend waar minder dan 8 procent van de bevolking (15 tot 65 jaar) een *bijstands-, arbeidsongeschiktheids- of werkloosheidsuitkering* heeft. De meeste van deze buurten zijn centraal in Nederland gelegen, aan de rand van gemeenten. Ze zijn veelal *niet- of matig stedelijk* en worden vooral bewoond door gezinnen met kinderen. Het aandeel *niet-westerse allochtonen* is er laag en de gemiddelde woningwaarde hoog. Fo-rensengemeenten en plattelandsgemeenten in het Groene Hart tellen de mees-te buurten met weinig sociale uitkeringen. Ook Zeeland, West-Gelderland en Utrecht vallen in gunstige zin op.

Sociaal sterke buurten

In 2005 heeft 15 procent van alle 15- tot 65-jarigen in ons land ten minste één bijstands-, arbeidsongeschiktheids- of werkloosheidsuitkering. Per wijk of buurt kunnen deze percentages sterk uiteenlopen. Wijken of buurten met veel uitkeringsontvangers en ongunstige leef- en woonomstandigheden ken-nen we als probleem- of aandachtswijken. Tegenover deze wijken met lagere inkomens staan de meer gegoede wijken, zoals de villawijken en de Vinex-wij-ken, waar de woningen duurder en de huishoudens koopkrachtiger zijn.

Sociaal sterke buurten zijn in dit hoofdstuk buurten waar in 2005 weinig men-sen wonen met een bijstands-, arbeidsongeschiktheids- of werkloosheidsuit-kering. Maatstaven zijn: minder dan 1 procent bijstandsuitkeringen, minder dan 5 procent arbeidsongeschiktheidsuitkeringen, minder dan 1 procent werkloosheidsuitkeringen (WW) of minder dan 8 procent van de genoemde drie sociale uitkeringen samen.

Voor deze laatste maatstaf geldt dat het aantal uitkeringen van de afzon-derlijke criteria bij elkaar is opgeteld en afgezet tegen het totaal van alle 15-tot 65-jarigen. Hierbij moet worden aangetekend dat er sprake kan zijn van meerdere uitkeringen tegelijk, waardoor het totale percentage te hoog kan zijn. Daartegenover worden arbeidsongeschiktheids- en werkloosheidsuitke-ringen aan personen, terwijl bijstandsuitkeringen aan huishoudens worden uitgekeerd. Het aantal personen dat afhankelijk is van een bijstandsuitkering is dus hoger dan het aantal huishoudens. Het berekende totaal-percentages is echter wel een goede indicatie van de afhankelijkheid van uitkeringen.

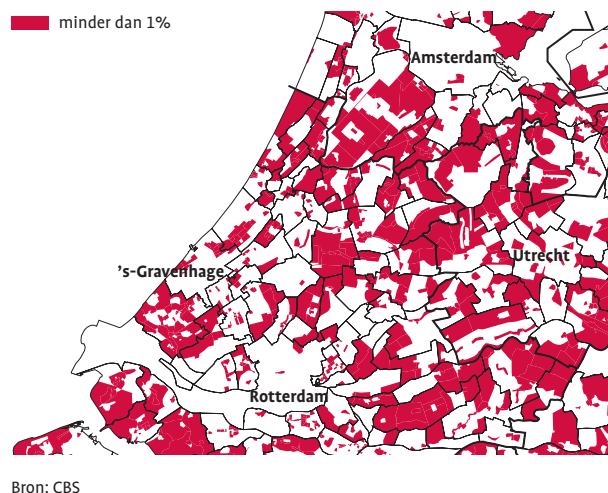
Ruim drieduizend buurten met weinig bijstandsuitkeringen

In veel dichtbevolkte buurten in de grote steden wonen relatief veel mensen met een bijstandsuitkering. Voorbeelden zijn in Rotterdam de Afrikaanderwijk, Spangen en Katendrecht en in 's-Gravenhage de Schilderswijk en Transvaalkwartier. In genoemde buurten heeft meer dan 25 procent van alle huishoudens een bijstandsuitkering. Hiertegenover staat dat in bijna een derde van alle Nederlandse buurten minder dan één procent van de huishoudens een bijstandsuitkering ontvangt.

De bijna 2,9 duizend buurten met minder dan één procent bijstandsuitkeringen liggen niet in stedelijk gebied, maar komen vooral voor in Noord-Brabant, Gelderland en Overijssel. Het merendeel van deze sociaal sterke buurten ligt in een landelijke omgeving. In Groningen, Friesland en Limburg komen deze buurten echter beduidend minder vaak voor.

Slechts 10 procent van deze sociaal sterke buurten heeft een *sterk* of *zeer sterk stedelijk* karakter. Geheel afwezig zijn dergelijke buurten echter niet in de grote gemeenten. Als er sprake is van stedelijke buurten met weinig bijstand, dan zijn het de duurdere buurten als bijvoorbeeld Duttendel, Benoordenhout, Vogelwijk en Marlot in 's-Gravenhage. Figuur 6.1 geeft een groot deel van de buurten in het westen van Nederland weer met minder dan één procent bijstandsuitkeringen. Ter oriëntatie zijn de gemeentegrenzen eveneens opgenomen.

Figuur 6.1: Buurten met minder dan één procent bijstandsuitkeringen, 2005

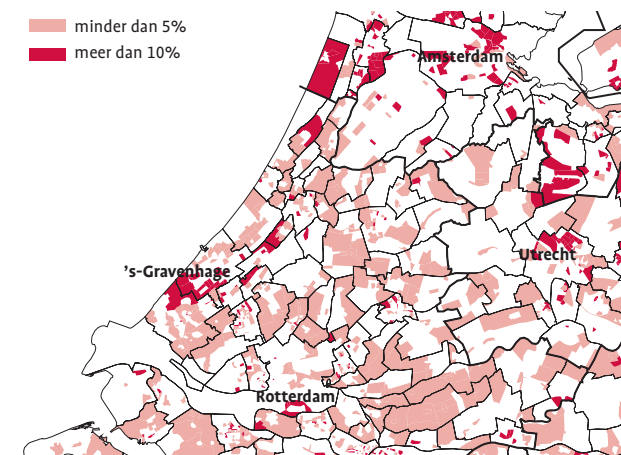
Relatief weinig arbeidsongeschiktheidsuitkeringen in de Randstad

In 2005 was het gemiddelde percentage arbeidsongeschiktheidsuitkeringen in ons land 8,5. In dat jaar vielen ruim duizend buurten binnen de 5-procentgrens. Deze buurten liggen vooral in het midden van het land en in mindere mate aan de randen van het land. Ook rondom de grote steden komen deze buurten veel voor. De helft van deze buurten ligt in Zuid-Holland en Utrecht. Anders dan voor de 1-procent-bijstandbuurten steekt de zuidelijke Randstad hier dus gunstig af (figuur 6.2).

Buurten met weinig arbeidsongeschiktheidsuitkeringen onderscheiden zich tevens door een hoge woningwaarde. Woningen met een waarde van meer dan 500 duizend euro zijn in deze buurten geen uitzondering. In buurten met veel, dat wil zeggen meer dan 10 procent, arbeidsongeschiktheidsuitkeringen komen in de regel juist minder dure woningen voor.

In buurten waarin veel arbeidsongeschiktheidsuitkeringen en een hoge woningwaarde voorkomen, staan vaak inrichtingen en tehuizen. Ook de aanwezigheid van een verpleeghuis doet het aantal arbeidsongeschiktheidsuitkeringen stijgen. In de namen van dergelijke buurten zijn de verwijzingen te vinden naar inrichtingen of tehuizen, zoals de Dr. Mr. W. van de Berghstichting of buurten met in de naam Stichtingsterrein.

Figuur 6.2: Buurten naar aandeel arbeidsongeschiktheidsuitkeringen, 2005

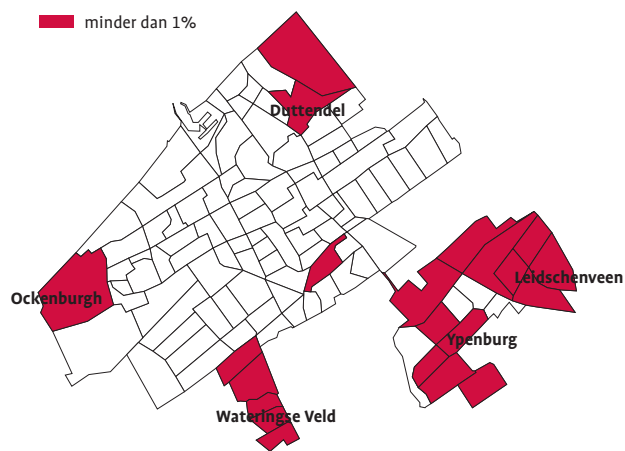
Bron: CBS

Weinig buurten met minder dan 1 procent WW-uitkeringen in grote gemeenten

In ruim tweeduizend buurten is de werkloosheid laag: deze buurten voldoen aan het criterium van minder dan 1 procent werkloosheidsuitkeringen. De meeste buurten liggen buiten de grote gemeenten, in het Groene Hart (maar niet in Gouda), in de gemeente Westland, het oosten van de provincie Utrecht en grote delen van Flevoland.

In de grote steden liggen buurten met veel (meer dan 4 procent) en weinig (minder dan 1 procent) werkloosheidsuitkeringen vaak aaneen. In 's-Gravenhage vormen Spoorwijk, Transvaal en Schilderswijk zo'n aaneengesloten gebied met meer dan 4 procent WW-uitkeringen, het hoogste aandeel van 's-Gravenhage. Haagse buurten met minder dan één procent werkloosheidsuitkeringen liggen op de zandgronden, zoals Duttendel en Ockenburgh, en in de Vinex-locaties Ypenburg, Leidschenveen en Wateringse Veld (figuur 6.3).

Figuur 6.3: Aandeel WW-uitkeringen in 's-Gravenhage op buurtniveau, 2005

Bron: CBS

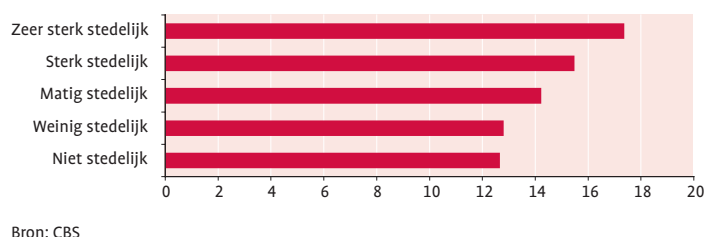
De sociaal sterke buurt is landelijk, kinderrijk en duur

In 2005 heeft 15 procent van de 15- tot 65-jarigen een bijstands-, arbeidsongeschiktheid- of werkloosheidsuitkering (zie kader Sociaal sterke buurten). Afhankelijk van de stedelijkheid, de ligging en de welstand van de buurt (maatstaf: WOZ-waarde, oftewel woningwaarde) is dit percentage hoger of lager.

In de sterk stedelijke buurten wonen relatief meer mensen met uitkeringen dan in niet-stedelijke buurten. Naarmate de stedelijkheid toeneemt, stijgt het

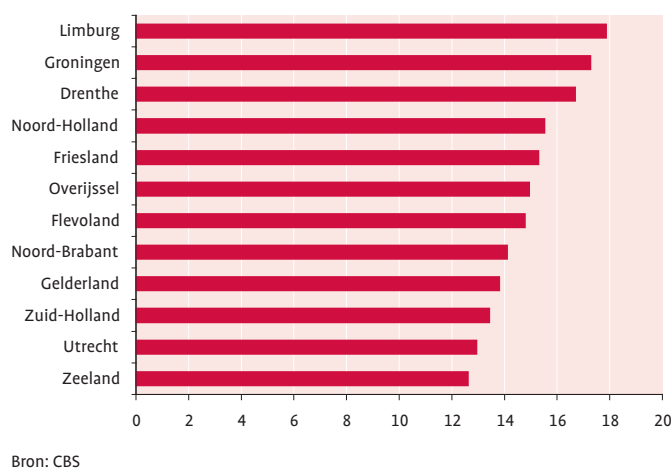
aandeel uitkeringen (figuur 6.4). De verschillen in uitkeringspercentages tussen niet- en *weinig stedelijke* gebieden zijn gering. Buurten van dit stedelijkheidsniveau hebben gemiddeld weinig uitkeringen (13 procent van de 15- tot 65-jarigen). In de sterk stedelijke gebieden ligt dit percentage op 17.

Figuur 6.4: Aantal uitkeringen per 100 inwoners van 15 tot 65 jaar naar stedelijkheid, 2005

Naast verschillen in de mate van stedelijkheid, verschilt het aantal uitkeringen ook naar de geografische ligging van de buurt (figuur 6.5). De provincies Utrecht, Zuid-Holland en Zeeland hebben het laagste aandeel sociale uitkeringen. Limburg heeft het hoogste aandeel: 18 procent, ongeveer net zoveel als in de sterk stedelijke gebieden.

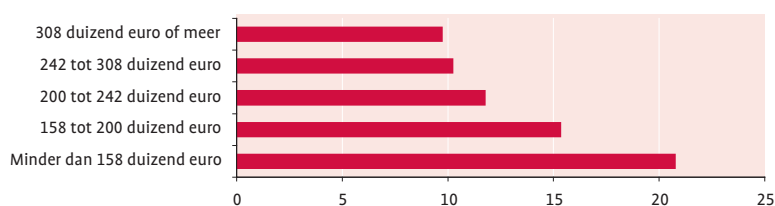
Figuur 6.5: Aantal uitkeringen per 100 inwoners van 15 tot 65 jaar naar provincie, 2005

Ook de woningwaarde van buurten is duidelijk gerelateerd aan het aantal uitkeringen in de buurt (figuur 6.6). In buurten met het duurste woonsegment

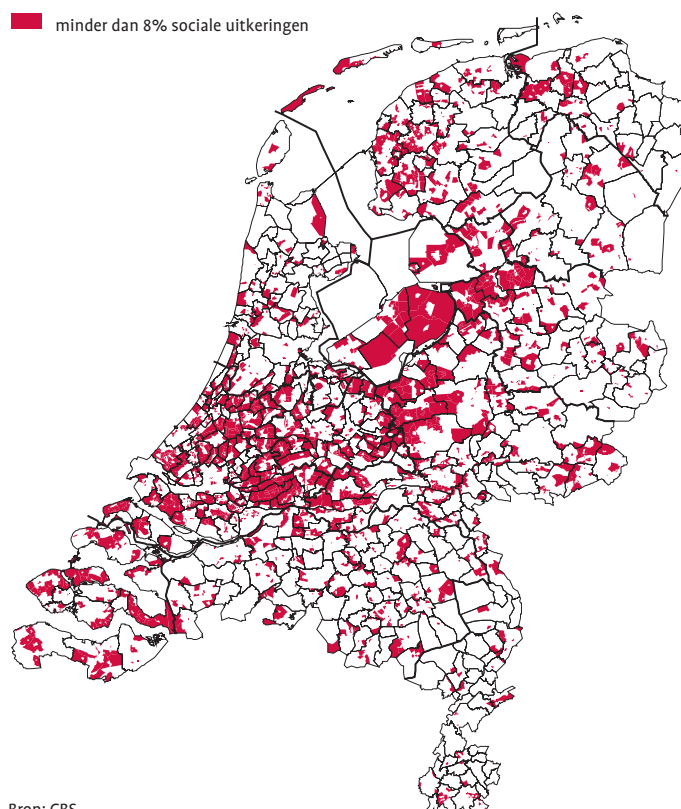
(woningwaarde 308 duizend euro of meer) is het gemiddeld percentage uitkeringen nog geen 10. In de buurten met de goedkoopste woningen (woningwaarde minder dan 158 duizend euro) ligt het percentage sociale uitkeringen hoger dan 20.

Figuur 6.6: Aantal uitkeringen per 100 inwoners van 15 tot 65 jaar naar gemiddelde WOZ-waarde in de buurt, 2005

Bron: CBS

Figuur 6.7: Top 2000 sociaal sterke buurten, 2005

Bron: CBS

De Vinex-locaties zijn een speciaal geval. Hoewel de nieuwe Vinex-wijken in de cijfers van 2005 niet volledig zijn opgenomen, is toch een duidelijke trend waarneembaar. In de grote Vinex-wijken is het aandeel uitkeringen laag. In enkele grote Vinex-locaties als Leidschenveen ('s-Gravenhage), Leidsche Rijn (Utrecht), IJburg (Amsterdam) en Nesselande (Rotterdam) komt dit aandeel uit op gemiddeld 6 procent. Dat is minder dan de helft van het landelijk gemiddelde. De nieuwbouwwijk van Utrecht (Leidsche Rijn) komt van de vier locaties als hoogste uit op 8 procent en blijft daarmee nog ruimschoots onder het landelijk gemiddelde van 15 procent. De waarde van de woningen in de genoemde Vinex-wijken is ook beduidend hoger dan het landelijk gemiddelde.

Tweeduizend buurten met minder dan 8 procent uitkeringen

Als een bovengrens van 8 procent sociale uitkeringen (ten opzichte van het aantal inwoners van 15 tot 65 jaar) wordt aangehouden, blijkt dat tweeduizend buurten onder deze grens blijven. Deze buurten tellen samen ongeveer één miljoen inwoners van 15 tot 65 jaar, bijna 10 procent van die bevolkingsgroep.

Grotere concentraties van buurten met minder dan 8 procent sociale uitkeringen komen vooral voor in de zuidelijke Randstad (exclusief de grote gemeenten), Utrecht en Zeeland. Voor een deel gaat het hier overigens om buurten met weinig inwoners (figuur 6.7).

Mede doordat de buurten nauwelijks in de grote gemeenten voorkomen, is het aandeel niet-westerse allochtonen er gering. Voor geheel Nederland is het aandeel niet-westerse allochtonen in de bevolking 10 procent, in de tweeduizend geselecteerde buurten blijft dit aandeel in bijna alle buurten onder de 10 procent. In bijna de helft van deze buurten is dit percentage minder dan drie procent.

Het aandeel huishoudens met kinderen ligt in de geselecteerde tweeduizend sociaal sterkste buurten beduidend hoger dan in de sociaal zwakkere buurten. Landelijk geldt in 2005 dat huishoudens voor 36 procent uit huishoudens met kinderen bestaan. In ruim 80 procent van de sociaal sterke buurten is het aandeel gezinnen met kinderen hoger. Het aandeel eenpersoonshuishoudens is in deze buurten juist laag. Als gevolg hiervan is de gemiddelde leeftijd in deze buurten lager dan in de sociaal zwakke buurten.

De gemiddelde woningwaarde was in 2005 landelijk zo'n 202 duizend euro. De sociaal sterkste buurten hebben bijna altijd (zo'n 93 procent) een hogere woningwaarde. Deze buurten zijn dus duidelijk de duurder buurten. In sommige gevallen kan gesproken worden van villawijken en villaparken.

7 Leren

**‘Mensen zijn voor elkaar geboren.
Onderwijs ze of lijd onder hen!’⁵**

En alzo geschiedde dat er in 1901 in Nederland een Leerplichtwet het licht zag. Deze wet verplichtte kinderen van 6 tot 12 jaar tot het volgen van onderwijs. De wijze woorden van de Romeinse keizer weergalmden in de uitwerking van de wet. Voor sommige kinderen werden uitzonderingen gemaakt, zoals voor boerenkinderen tijdens de oogsttijd. Dochters mochten ook thuis blijven om het gezin te verzorgen. Immers: mensen zijn voor elkaar geboren.

Laten we de redenering van Aurelius toepassen op 2007 en bij het tweede deel van zijn stelling beginnen. De samenleving lijdt onder mensen die niet voldoende onderwijs volgen. Daarom is de kwalificatieplicht ingevoerd. Jongeren tot 18 jaar krijgen vanaf schooljaar 2007/2008 deze plicht. Jongeren van 18 tot 23 jaar zonder startkwalificatie krijgen een leerwerkplicht. Het kabinet wil hiermee voorkomen dat jongeren buiten de boot vallen. Wie lijdt hier in feite, en waaraan wordt geleden?

Wie lijdt waaraan?

Vanaf 18 jaar zijn mensen in Nederland volwassen. Het spreken over een jongerencultuur die steeds langer doorloopt vormt een risico. Jongeren kunnen zich tot ver in de twintig een aparte soort wanen dat begeleid en vermaakt moet worden. Daar waar hun ouders, of in elk geval hun grootouders, al de verantwoordelijkheid voor huis, kind, boom en beest voelden, worden zij aangesproken in hun eigen ‘jongere belevingswereld’. Het gevaar hiervan is dat dit aanspreken en aangesproken worden op het jong zijn, tot een wisselwerking leidt waardoor (sommige) jonge mensen het uitstellen om zelf verantwoordelijkheid te nemen voor hun toekomst.

Parallel hieraan zie je de afgelopen decennia een schuivende lijn als het gaat om de leerplicht. Door de toegenomen behoefte aan een goed geschoolde beroepsbevolking werd na de Tweede wereldoorlog de Leerplichtwet een instrument waarmee de rijksoverheid scholing onder jongeren kon bevorderen en ook

5 ‘Homines, alter alterius causa nati sunt. Eos igitur doce aut fer.’ Dit is een vrije vertaling van een overdenking van Marcus Aurelius. Keizer van het Romeinse Rijk van 161 tot 180 na Christus. (Mediatones, boek 8 59.).

wettelijk kon handhaven. Vanaf 1950 is te zien dat de rijksoverheid de leerplichtige leeftijd steeds verder uitbreidde en de mogelijkheden tot vrijstelling inperkte. In 1971 werd een negenjarige leerplicht ingevoerd en werd de zogenaamde partiële leerplicht ingevoerd van een tot twee dagen per week voor vijftien- en zestienjarigen tot en met het schooljaar waarin het kind 17 is geworden. Al snel volgde in 1975 een uitbreiding naar een tienjarige leerplicht. In 1985 volgde een twaalfjarige leerplicht en een verlaging van de leerplichtige leeftijd. Voortaan moesten kinderen op vijfjarige leeftijd op een school worden ingeschreven.

Natuurlijk worden er steeds meer eisen gesteld aan het personeel en is de samenleving steeds complexer geworden. Tegelijkertijd kun je constateren dat werkgevers moeilijk aan personeel kunnen komen voor laaggeschoold of ambachtelijk werk. Niet voor niets wordt daarin voorzien door werknemers uit de nieuwe lidstaten van de Europese Unie.

Jonge volwassenen hebben het recht eigen keuzes te maken. Zij hebben ook de verantwoordelijkheid een goede invulling te geven aan burgerschap. Maar hier gaat het kennelijk mis. De optelsom van de individuele keuzen van deze jonge, vrije mensen leidt tot een situatie die voor het land niet wenselijk is. Waar lijden we aan? Is het de overlast op straat van werkeloze jonge mensen, is het de criminaliteit die zij veroorzaken, is het de gewenning aan een sociale uitkering, is het dat mensen zonder voldoende onderwijs niet voldoende gevormd worden om er 'voor elkaar te zijn' en zo ook leren zorgtaken op zich te nemen? Is het de zorg om het welzijn van hen zelf en zo ja, lijden zij zelf aan het ontbreken van een kwalificatieplicht? Voor de startkwalificatie als maatschappelijke reddingsboei in zee te gooien is het goed te bedenken wie nu eigenlijk buiten welke boot valt.

Een complexe problematiek lokaal interpreteren

Bij het verder gestalte geven van het beleid in het kader van voortijdig schoolverlaten, is het zaak deze vragen voortdurend in gedachte te houden. Temeer omdat voortijdig schoolverlaten een complexe problematiek vormt waarbij zowel onderwijsinstellingen als gemeenten partner zijn. Duidelijk dient te zijn welke verantwoordelijkheden bij welke partner zijn belegd en hoe partijen elkaar daar ook daadwerkelijk op aan kunnen spreken. Het instrument van 'horizontale verantwoording' is hier niet toereikend. Zeker niet in het geval het beleid in feite een oplossing moet zijn voor meerdere problemen waar we aan 'lijden'.

Uit de cijfers van het CBS blijkt dat voortijdig schoolverlaten zich meer voordoet in stedelijk gebied. Gemeenten hebben inzage in de jaarlijkse mutaties en kunnen deze koppelen aan wat er feitelijk in de gemeente is gebeurd. De inter-

pretatie en de inschatting van de ernst van de cijfers kan slechts lokaal plaatsvinden. Hier kunnen cijfers ook gerelativeerd worden, omdat men hier ervaart wat het lijden onder het gebrek aan onderwijs daadwerkelijk inhoudt. Wat het betekent voor de wijken en de buurten.

Op weg naar sociale gelijkheid

Dat brengt ons op het andere punt dat Aurelius in verband bracht met het volgen van onderwijs: 'het voor elkaar geboren zijn'. Uit de cijfers van het CBS blijkt dat voortijdig schoolverlaten onder niet-westerse allochtonen meer voorkomt dan onder autochtonen. Ook zijn er gegevens over de segregatie in het basis- en voortgezet onderwijs. De cijfers over segregatie laten zien dat dit in het basis-onderwijs meer voorkomt dan in het voortgezet onderwijs. Voorzichtigheid met het trekken van conclusies is hier geboden omdat er meerdere variabelen een rol kunnen spelen. Het is de taak van de gemeentelijke overheid om op grond van kennis van de plaatselijke situatie verbanden te leggen. Voorzover segregatie een van de oorzaken is van onderwijsachterstanden en voortijdig schoolverlaten, geeft de Romeinse keizer ook hier een handvat. Sociale gelijkheid als doel in het onderwijsbeleid dateert in Nederland pas van de jaren zeventig. Maar ook in de Mammoetwet waren er al tendensen om de sociale gelijkheid te bevorderen. Het schoolsysteem werd zo ingericht dat doorstromen van mavo naar havo en van havo naar vwo – maar ook andersom – eenvoudiger werd dan vroeger, toen dat praktisch onmogelijk was.

Een taak voor wie lijdt

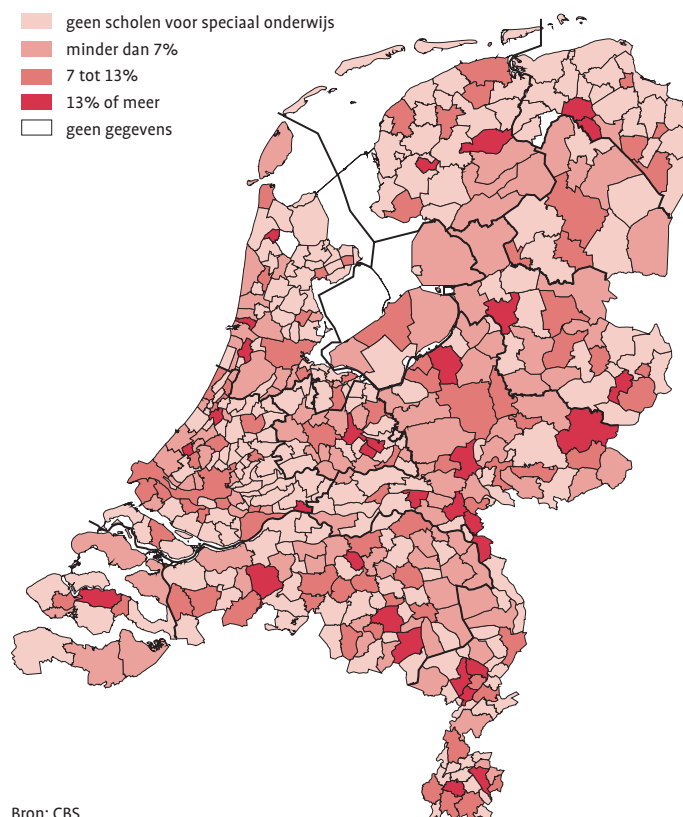
Evenals het geval is bij voortijdig schoolverlaten, gaat een goed functionerende gemeente bij het tegengaan van segregatie na of en zo ja waarom de segregatie nu eigenlijk een probleem vormt. Evenals bij het begrip 'jongeren' kan taal een zichzelf creërende werkelijkheid gaan vormen. Statistieken nemen dit taalgebruik over en benadrukken een bepaalde wijze van kijken naar de werkelijkheid. Kinderen binnen het onderwijs zijn in de eerste plaats leerlingen. Zij zijn geen allochtonen of autochtonen. Ze zijn 'voor elkaar geboren'. Hun ouders kunnen op grond van de vrijheid van onderwijs én de verplichting van gemeenten om voldoende openbaar onderwijs aan te bieden, zelf een school kiezen. Als deze individuele keuzen niet leiden tot een voor het geheel wenselijke situatie kan gericht beleid gevoerd worden. Dat in de ene plaats ouders hierin het initiatief nemen, elders de scholen en dan weer gemeentebesturen, laat zien dat het 'lijden' aan dit probleem steeds weer anders beleefd wordt.

Het onderwijsbeleid is een terrein waar de overheid van oudsher veel maatschappelijke doeleinden wil aanpakken. Het opheffen van sociale ongelijkheid, het vormen van onafhankelijke en goede burgers, het opleiden tot goede arbeidskrachten, het scheppen van voorwaarden voor een goede concurrentiepositie van het land enzovoort. Deze doeleinden vragen inzet van leerlingen, ouders, scholen, samenwerkingsverbanden en gemeenten. Honderden rapporten en onderzoekbureaus later blijkt een advies van tweeduizend jaar geleden bruikbaar: 'Mensen zijn voor elkaar geboren. Onderwijs ze of lijd onder hen!'

7.1 Deelname aan het onderwijs

Bijna alle kinderen tussen de vier en twaalf jaar gaan naar het *regulier basisonderwijs (bao)* of het speciaal onderwijs. Speciaal onderwijs kan gevolgd worden aan scholen voor *speciaal basisonderwijs*. Daarnaast zijn er *speciale scholen* voor lichamelijk, zintuiglijke of verstandelijk gehandicapte leerlingen en leerlingen met gedragsproblemen, de expertisecentra. Op deze laatstgenoemde scholen kunnen de leerlingen blijven totdat ze 20 jaar zijn. Voor het basis- en speciaal onderwijs zijn nog geen individuele gegevens beschikbaar. Dat betekent bijvoorbeeld dat nog geen gegevens per leerling per woongemeente aanwezig zijn voor deze schoolsoort. Wel zijn er gegevens over aantallen leerlingen per school en dus per schoolgemeente.

Figuur 7.1: Aandeel leerlingen op scholen voor speciaal onderwijs naar schoolgemeente, 1 oktober 2005

Bron: CBS

In figuur 7.1 is het aantal leerlingen op scholen voor speciaal onderwijs (speciaal basisonderwijs én speciale scholen) in 2005 gerelateerd aan het totaal aantal leerlingen op scholen voor basis- en speciaal onderwijs samen in die gemeente. Hierin is te zien dat veel gemeenten geen voorzieningen hebben voor speciaal onderwijs. Scholen voor speciaal onderwijs hebben vaak een streekfunctie, hun leerlingen komen uit een groter gebied dan alleen de eigen gemeente. Dit geldt voor scholen voor speciaal basisonderwijs, zoals in Sneek (20 procent), maar meer nog voor de speciale scholen voor kinderen met een handicap. In Haren (17 procent) wordt bijvoorbeeld onderwijs gegeven aan dove kinderen, al dan niet met een verstandelijke beperking. In de gemeente Maarn (21 procent) wordt onderwijs verzorgd voor jongeren met gedragsproblemen die moeilijkheden hebben met leren en moeilijk opvoedbaar zijn. In Beverwijk (21 procent) zijn verschillende scholen voor speciaal onderwijs, waaronder een school voor leerlingen met lichamelijke en meervoudige beperkingen en een school voor zeer moeilijk lerende kinderen. Ook Groesbeek (23 procent), Zwolle (19 procent), Zeist (19 procent) en Vught (19 procent) hebben verschillende scholen voor speciaal onderwijs. Het gemiddelde percentage voor Nederland bedraagt 6.

Leerplicht

Alle kinderen die in Nederland wonen zijn vanaf hun vijfde jaar tot en met het schooljaar dat ze 16 jaar worden volledig leerplichtig. Als daarna nog geen startkwalificatie is behaald, geldt tot 18 jaar de kwalificatieplicht. Dat wil zeggen dat de leerling tot ten minste zijn/haar 18e verjaardag naar school moet om in ieder geval een havo- of vwo-diploma te behalen of een diploma op niveau 2 van het mbo. In de praktijk gaat bijna elk kind al naar school als het vier jaar is. Maar niet iedereen blijft onderwijs volgen totdat een startkwalificatie is behaald. De leerlingen die van school gaan voordat zij voldoende gekwalificeerd worden geacht voor de arbeidsmarkt worden *voortijdig schoolverlater* genoemd.

Met deze wijze van presenteren vallen natuurlijk juist de kleinere gemeenten met voorzieningen voor speciaal onderwijs het meeste op. Een duidelijk voorbeeld hiervan is de gemeente Heel in Limburg (sinds 2007 behorend tot de gemeente Maasgouw). Op 1 oktober 2005 zat 27 procent van de leerlingen op een school voor speciaal onderwijs. In absolute aantallen uitgedrukt gaat het hier om ongeveer 250 leerlingen op een totaal van 900 leerlingen. Ter vergelijking: in de gemeente Almere volgden 1 070 leerlingen speciaal onderwijs op een totaal van 22 350 leerlingen, wat uitkomt op een percentage van 5.

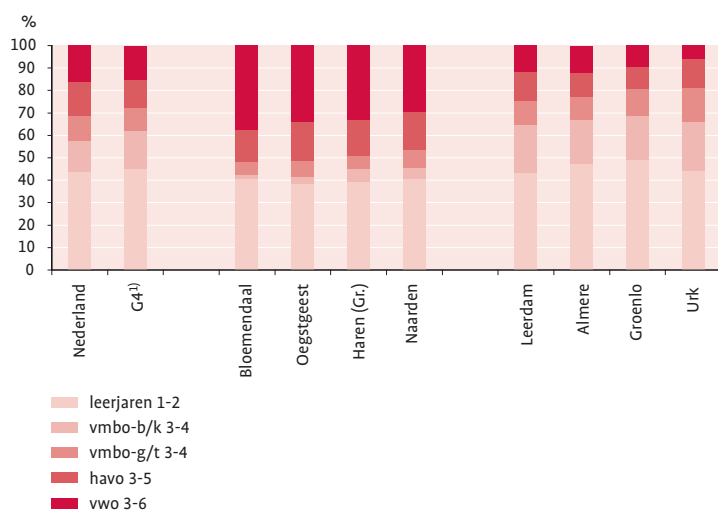
Bloemendaal meeste vwo-leerlingen

Leerlingen op het voortgezet onderwijs (vo) zijn over het algemeen nog in de leerplichtige leeftijd. In de eerste twee leerjaren is nog niet door iedereen een definitieve keuze gemaakt voor een schoolsoort. Pas vanaf het derde leerjaar is voor praktisch elke leerling duidelijk of *vmbo*, havo of vwo wordt gevolgd. In figuur 7.2 wordt voor enkele gemeenten de verdeling van de leerlingen over de schoolsoorten van het vo in beeld gebracht. Hierbij is uitgegaan van de woongemeente van de leerling.

Voor een deel hangt de verdeling samen met de samenstelling van de bevolking naar leeftijd in de betreffende gemeente. In gemeenten met een hoog aandeel leerlingen in de eerste twee leerjaren zullen over het algemeen relatief veel 12- en 13-jarigen woonachtig zijn ten opzichte van de 14- tot en met 17-jarigen. Dit is bijvoorbeeld het geval in Almere, een groeigemeente met veel jonge inwoners. Ook in Groenlo is de bevolking jonger dan gemiddeld in Nederland.

De verdeling over de schoolsoorten van het vmbo, havo en vwo heeft een samenhang met het aantal *niet-westerse allochtonen* in een gemeente. Zoals in het deel over segregatie in het onderwijs is vermeld (paragraaf 7.2), volgen leerlingen van niet-westers allochtone herkomst over het algemeen vaker de lage-

Figuur 7.2: Verdeling leerlingen over schoolsoorten van het vo naar woongemeente, 1 oktober 2005

Bron: CBS

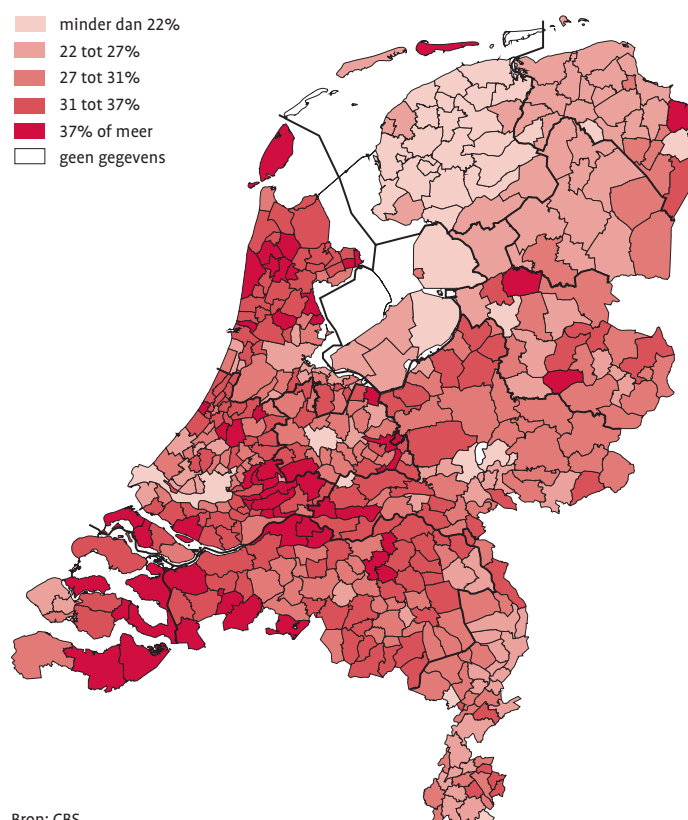
¹⁾ G4 = Amsterdam, Rotterdam, 's-Gravenhage en Utrecht

re leerwegen van het voortgezet onderwijs (de basis- en kaderberoepsgerichte leerwegen van het vmbo). Opvallend is het hoge aandeel leerlingen op havo en vwo in 'witte' gemeenten waar veel mensen met een hoog inkomen wonen, zoals in Bloemendaal.

Slagingspercentages verschillen naar gemeentegrootte en stedelijkheid

Van de leerlingen die in 2004/'05 in een examenjaar van het voortgezet onderwijs zaten, is per schoolsoort berekend hoeveel daarvan aan het eind van het schooljaar een diploma behaalden. Deze slagingspercentages verschillen met name naar gemeentegrootte en stedelijkheid. Hoe groter het inwonertal en hoe stedelijker de gemeente, hoe lager de slagingspercentages. De gemiddelde percentages voor heel Nederland bedragen 85 procent voor het beroepsgerichte vmbo (vmbo-b/k), 87 procent voor de theoretische en gemengde leerweg van

Figuur 7.3: Aandeel mbo-leerlingen dat kiest voor de beroepsbegeleidende leerweg per woongemeente, 1 oktober 2005

het vmbo (vmbo-g/t), 87 procent voor het havo en 92 procent voor het vwo. De slagingspercentages binnen de vier grote gemeenten (Amsterdam, Rotterdam, 's-Gravenhage en Utrecht) liggen gemiddeld ongeveer 8 procentpunten lager. Ook hier is uitgegaan van de woongemeente van de leerling. Van de provincies scoort Groningen gemiddeld het laagst, terwijl Limburg voor alle schoolsoorten de hoogste slagingspercentages heeft.

Mbo werk-leervariant in veel Friese gemeenten niet populair

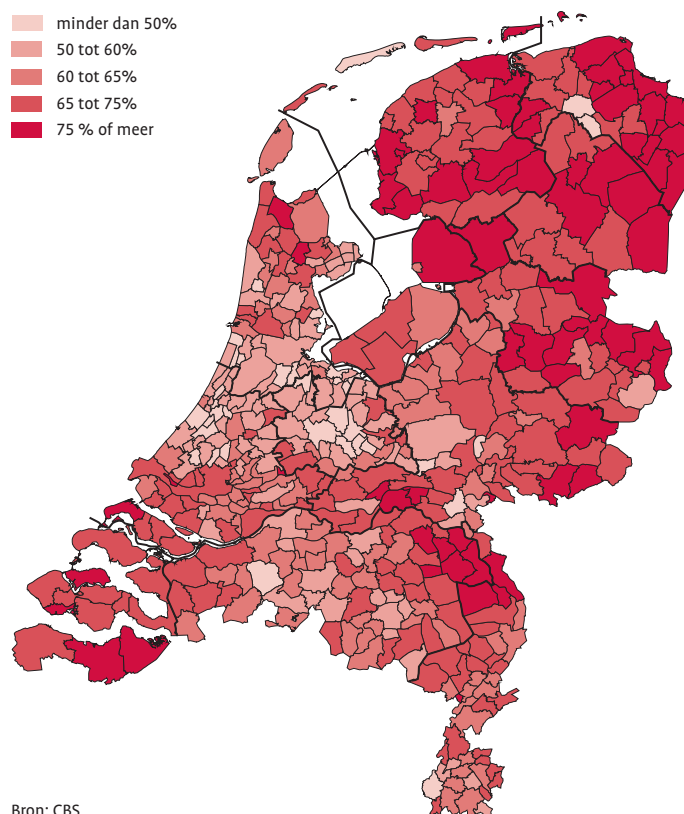
Het *middelbaar beroepsonderwijs* (mbo) kan worden gevolgd op vier verschillende niveaus. Bij afronding van ten minste het tweede niveau is een startkwalificatie voor de arbeidsmarkt behaald. De mbo-opleiding kan gevolgd worden in twee verschillende leerwegen: de beroepsopleidende leerweg (bol) en de beroepsbegeleidende leerweg (bbl). In de eerste variant (bol) gaat de leerling in principe dagelijks naar school met de nodige stageperiodes. In de tweede variant werkt de leerling vier dagen in de week in een leerbedrijf en gaat één dag in de week naar school. Er zijn ook andere combinaties mogelijk, zoals drie weken in de maand werken in een leerbedrijf en één week naar school.

Het aandeel mbo-leerlingen dat voor de werk-leer-variant (bbl) kiest, varieert per regio (figuur 7.3). In de grote steden in de Randstad hangt het lage aandeel bbl (22 procent) vooral samen met het grote aandeel niet-westers allochtone leerlingen dat daar woont. Zij volgen hun mbo-opleiding over het algemeen veel vaker via de bol.

Het aandeel bbl-ers is in Friesland (19 procent) erg laag. Ook in de provincies Flevoland (23 procent), Groningen (25 procent), Drenthe (26 procent) en delen van Limburg volgden relatief weinig leerlingen de bbl. Noord-Holland heeft met gemiddeld 30 procent juist veel bbl-leerlingen.

In figuur 7.4 is het aantal inwoners per gemeente dat een mbo-opleiding volgt gerelateerd aan het aantal inwoners in die gemeente in de voor het mbo relevante leeftijdsgroep van 17 tot en met 20 jaar. Deze percentages hangen (omgekeerd) sterk samen met het aandeel studenten in het hoger onderwijs (figuur 7.5 en 7.6), omdat het voor een groot deel dezelfde leeftijdsgroep betreft. Daar waar veel opleidingen zijn te vinden voor hoger onderwijs, is het aandeel mbo-leerlingen relatief laag.

Figuur 7.4: Aandeel mbo-leerlingen in het totaal aantal 17- tot en met 20-jarigen in de bevolking, 1 oktober 2005

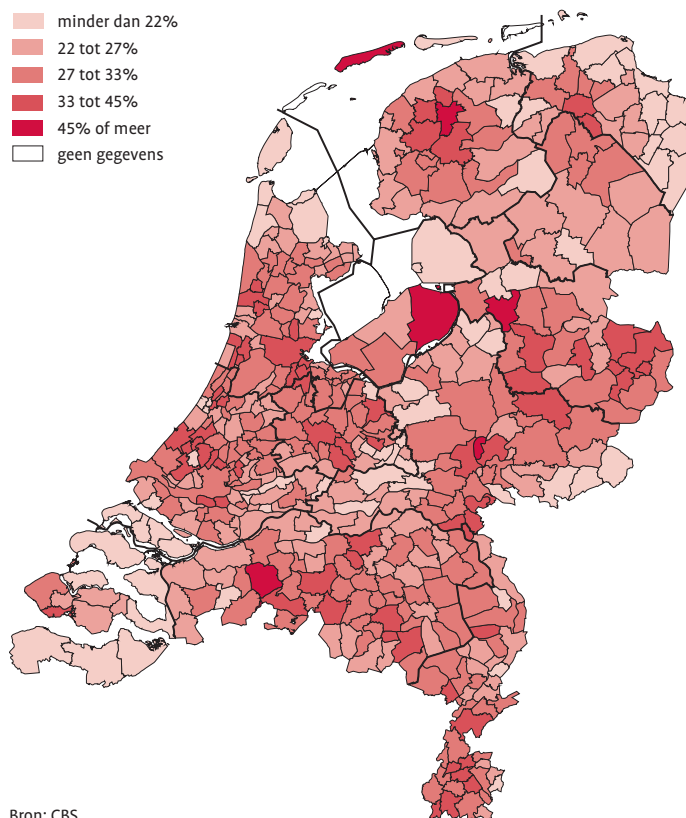

In Wageningen naar verhouding meeste wo-studenten

Zoals de figuren 7.5 en 7.6 laten zien, concentreren de deelnemers aan het *hoger onderwijs* (*ho*) zich rondom de onderwijsinstellingen. In vergelijking met de instellingen voor voortgezet en middelbaar beroepsonderwijs zijn er veel minder plaatsen waar een (specifieke) opleiding voor hoger onderwijs gevolgd kan worden. Binnen het wetenschappelijk onderwijs (*wo*) geldt dit nog sterker dan binnen het hoger beroepsonderwijs (*hbo*). Studenten aan een instelling voor *wo* verhuizen vaker vanuit hun oorspronkelijke woongemeente naar (de omgeving van) de stad waar de universiteit staat, dan *hbo*-studenten dat voor hun studie doen. Zij hebben hun opleidingsplaats vaak dichterbij de buurt.

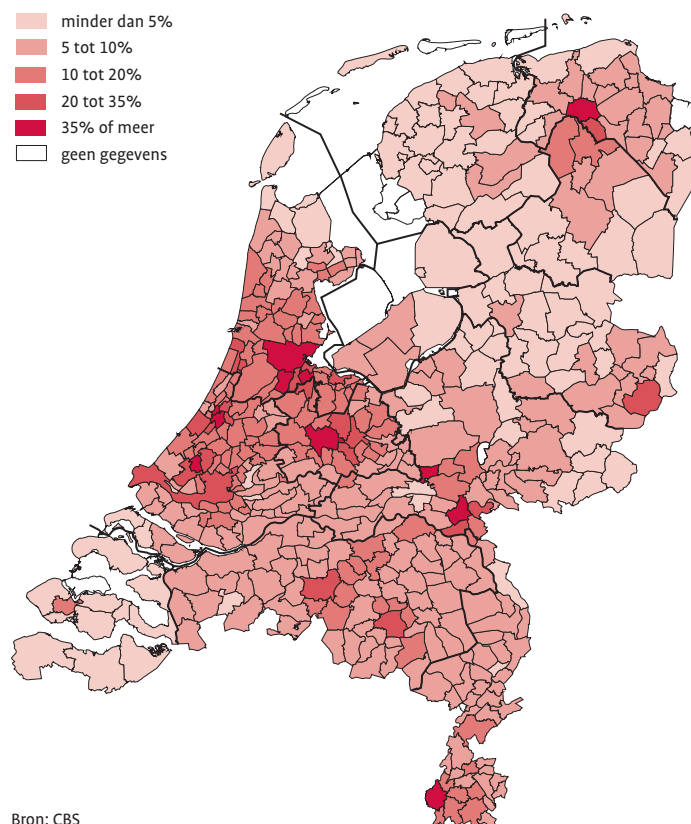
In figuur 7.5 is het aantal inwoners per gemeente dat een hbo-opleiding volgt gerelateerd aan het aantal inwoners in die gemeente in de voor het hbo relevante leeftijdsgroep van 18 tot en met 23 jaar. De figuur laat zien dat hbo-studenten vooral oververtegenwoordigd zijn in gemeenten buiten de Randstad waar geen universiteit staat en met relatief veel verschillende en specifieke hbo-opleidingen. Dat zijn de gemeenten Leeuwarden (59 procent), Dronten (48 procent), Zwolle (49 procent) en Breda (54 procent). Terschelling scoort met de hogere zeevaartschool bijzonder hoog (73 procent). Rozendaal geeft ook een hoog aandeel hbo-studenten te zien, maar hierbij gaat het om maar een erg klein aantal absoluut gezien (30 hbo-studenten op 60 inwoners van 18 tot en met 23 jaar).

Figuur 7.5: Aandeel hbo-studenten in het totaal aantal 18- tot en met 23-jarigen in de bevolking, 1 oktober 2005

In figuur 7.6 is de concentratie van studenten in het wo rond de universiteitssteden te zien. Het betreft het aantal inwoners per gemeente dat een wo-opleiding volgt gerelateerd aan het aantal inwoners in die gemeente in de voor het wo relevante leeftijdsgroep van 19 tot en met 24 jaar. In de Randstad zijn relatief veel wo-studenten woonachtig in Amstelveen (48 procent), voornamelijk studerend in Amsterdam. In Amsterdam (37 procent) en ook Rotterdam (22 procent) is het aandeel wo-studenten wel hoog, maar minder dan in de overige universiteitssteden. Die overige universiteitssteden zijn in de figuur duidelijk te onderscheiden: Wageningen (met 76 procent de gemeente met het grootste aandeel wo-studenten), Delft, Leiden, Nijmegen, Groningen, Utrecht, Maastricht en Enschede. Ook Eindhoven en Tilburg onderscheiden zich met respectievelijk 29 en 31 procent behoorlijk van hun omgeving. In steden waar naast een universiteit ook verschil-

Figuur 7.6: Aandeel wo-studenten in het totaal aantal 19- tot en met 24-jarigen in de bevolking, 1 oktober 2005

lende hogescholen aanwezig zijn is het aandeel wo-studenten veelal lager, omdat daar ook veel hbo-studenten woonachtig zijn.

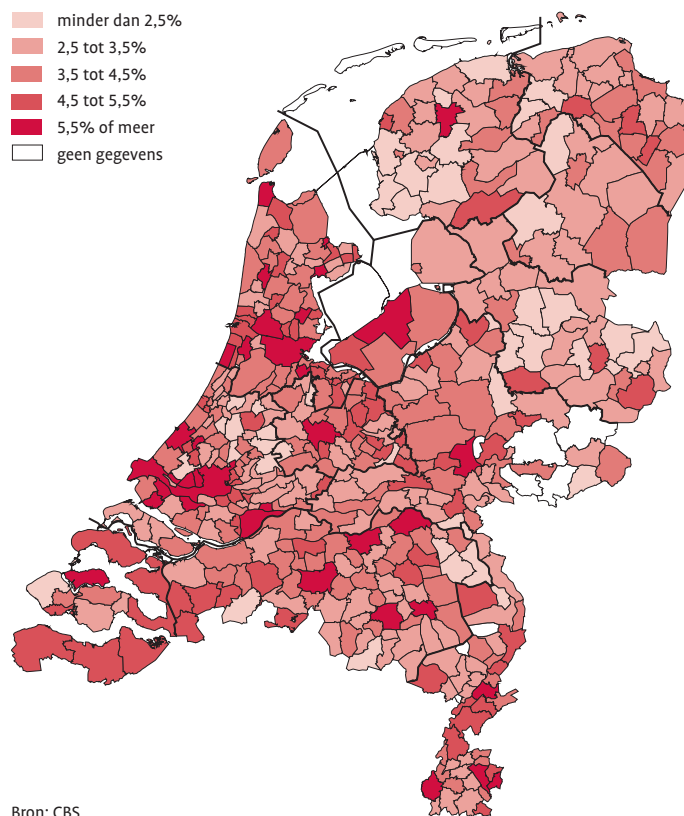
Verder valt op dat er in vergelijking met de omgeving relatief veel wo-studenten in Middelburg wonen (11 procent). Dat komt doordat daar sinds 2004 een dependance van de Universiteit Utrecht is gevestigd, de Roosevelt Academy. Studenten kunnen hier internationaal georiënteerde bachelorstudies doen op het gebied van kunst, taal, sociale en exacte wetenschappen en geschiedenis.

Voortijdig schooluitval hoger in stedelijk gebied

Zoals in het kader Leerplicht is vermeld, is iedereen die het onderwijs verlaat zonder een startkwalificatie te hebben behaald een *voortijdig schoolverlater*. Meestal wordt hierbij ook een leeftijdsgrens gehanteerd. Een voortijdig schoolverlater wordt hier dan ook gedefinieerd als een leerling die het (bekostigd) onderwijs verlaat zonder een startkwalificatie en nog geen 23 jaar is. Het gaat hierbij om de uitstroom uit het (bekostigd) onderwijs tussen 1 oktober 2004 en 1 oktober 2005, oftewel de uitstroom gedurende het schooljaar 2004/'05. Leerlingen die eerder zonder startkwalificatie uitstroomden worden niet meegeteld. Bovendien worden leerlingen die later toch nog hun schoolloopbaan vervolgen, hier wél als voortijdig schoolverlater geteld. De populatie leerlingen waarop de cijfers zijn berekend, is de populatie leerlingen die in het schooljaar 2004/'05 een opleiding volgde in het vo of in het mbo én stond ingeschreven in de Gemeentelijke Basisadministratie (GBA). Hierdoor wijken de totale aantallen leerlingen af van het totaal aantal leerlingen in het vo en mbo in 2004/'05. De gegevens per gemeente zijn die van de woongemeente in 2004. Bij de interpretatie van de gegevens over heel Nederland moet bovendien bedacht worden dat geen individuele gegevens beschikbaar zijn van leerlingen in het particuliere onderwijs.

Figuur 7.7 laat zien dat de gemeenten nogal verschillen in het aandeel voortijdig schoolverlaters vanuit het vo en mbo. Voortijdig schooluitval hangt duidelijk samen met stedelijkheid. Over het algemeen kan worden gesteld dat hoe groter de stedelijkheid, hoe hoger de voortijdig schooluitval is. Vooral in en rond de grote steden in de Randstad is de voortijdig schooluitval erg hoog. Dit hangt voor een deel ook samen met het gegeven dat daar veel niet-westerse allochtonen wonen én dat niet-westerse allochtonen vaker te vinden zijn in de lagere onderwijsniveaus. Het voortijdig schoolverlaten vindt namelijk voor een groot deel plaats vanuit de lagere onderwijsniveaus (vmbo en mbo niveaus 1 en 2).

Figuur 7.7: Aandeel voortijdig schoolverlaters vanuit het vo en het mbo, 2005

Bron: CBS

Rond Rotterdam komen de hoogste percentages voortijdig schooluitval voor: Rotterdam (7,8 procent), Schiedam (7,3 procent), Vlaardingen (6,3 procent). Opvallend zijn daarnaast de relatief lage percentages voortijdig schoolverlaters in het 'Groene hart' van de Randstad; die variëren van 2,2 procent voor Zoeterwoude, Bodegraven en Vlist tot 2,6 procent voor Jacobswoude en Boskoop en 2,7 procent voor Warmond (vanaf 2006 behorend tot de gemeente Teylingen). Hogere percentages die in het oog springen zijn bijvoorbeeld die van de Zeeuwse gemeenten Noord-Beveland (5,6 procent), Tholen (4,7 procent) en Schouwen-Duiveland (4,5 procent).

Het hogere aandeel voortijdig schoolverlaters in de grensstreken met Duitsland en vooral België is voor een deel het gevolg van 'grensverkeer'. Leerlingen blijven in Nederland wonen, maar vervolgen hun opleiding in het buitenland. Het CBS heeft niet de beschikking over individuele opleidingsgegevens van leerlingen op

scholen in het buitenland, waardoor deze leerlingen als schoolverlater worden beschouwd.

7.2 Segregatie in het basis- en voortgezet onderwijs

De mate van segregatie naar herkomstgroepering op scholen voor basis- en voortgezet onderwijs wordt in deze paragraaf in beeld gebracht met behulp van de indicator ‘gemiddelde schoolkleur’. Van een leerling (naar herkomstgroep) wordt weergegeven wat het gemiddelde percentage niet-westers allochtone (nwa) medeleerlingen is. Zonder onderscheid naar herkomstgroepering is de gemiddelde schoolkleur gelijk aan het percentage niet-westers allochtone leerlingen op de scholen in een gemeente. Hoe groter het verschil is tussen de ‘gemiddelde schoolkleur’ van autochtonen en niet-westerse allochtonen, dus hoe schever de verhoudingen, hoe meer sprake is van segregatie op de scholen in de betreffende gemeente⁶.

Het percentage niet-westers allochtone leerlingen op scholen voor basis- en voortgezet onderwijs bedroeg in 2005/'06 respectievelijk 14 en 15. Een willekeurige leerling had dus 14, dan wel 15 procent niet-westers allochtone medeschoolleren. Als gekeken wordt naar de herkomstgroepering van de leerling dan is dit percentage anders. Een niet-westers allochtone leerling op een basisschool had gemiddeld 49 procent niet-westers allochtone schoolgenoten, terwijl een autochtoon of *westerse allochtoon* gemiddeld maar 8 procent niet-westers allochtone schoolgenoten had (figuur 7.8). Op schoolvestigingen voor voortgezet onderwijs was dit 35 procent voor niet-westerse allochtonen en 11 procent voor autochtonen (figuur 7.9). Dit geeft aan dat de leerlingen van verschillende herkomstgroeperingen niet evenredig over de scholen waren verdeeld. Bovendien is de segregatie op basisscholen sterker dan binnen het voortgezet onderwijs.

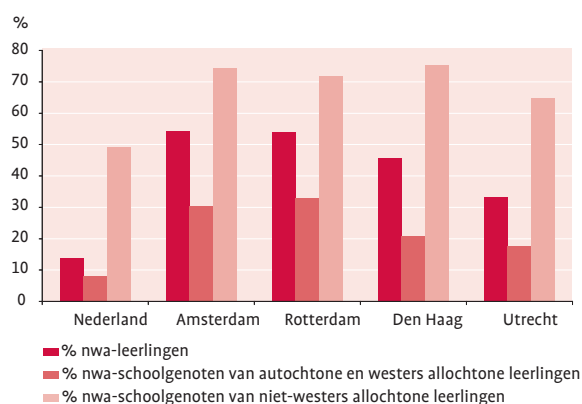
⁶ De samenstelling (kleur) van de bevolking van de wijk wordt hier overigens niet specifiek in beschouwing genomen (zie kader Achtergronden van segregatie in het onderwijs).

Achtergronden van segregatie in het onderwijs

Het bestaan van 'witte' en 'zwarte', ofwel 'gekleurde', scholen staat de laatste jaren sterk in de belangstelling. De opmars van gekleurde scholen wordt vaak als ongewenst gezien, vooral als scholen 'gekleurder' zijn dan de samenstelling van de bevolking in de wijk (Forum, 2007). Formele maatregelen om scholen meer gemengd te krijgen, hadden tot nu toe weinig effect en stuiten ook vaak op angsten en op bezwaren van juridische aard (Welther, 2007). Ouders zijn bang dat hun keuzevrijheid wordt beperkt en juridisch blijkt het vaak moeilijk om bijvoorbeeld een spreidingsbeleid waterdicht te krijgen (Karsten, 2007).

De schoolkeuze van ouders die op sociale en etnische gronden is gebaseerd, is er de voornaamste oorzaak van dat de samenstelling van de scholen niet altijd een goede afspiegeling is van de bevolking in de omgeving en er dus sprake is van segregatie (Forum, 2007). Dit speelt overigens vooral binnen het kleinschalige basisonderwijs (bao). Het voortgezet onderwijs (vo) heeft vaker een veel groter verzorgingsgebied. Daar is de keuze voor een schoolsoort van grote invloed op de samenstelling van de schoolpopulatie. Autochtonen volgen na de basisschool vaker een hogere opleiding dan niet-westerse allochtonen (CBS, 2007). Op schoolvestigingen waar bijvoorbeeld alleen havo/vwo wordt aangeboden zijn veel minder niet-westers allochtone leerlingen te vinden dan op vmbo-scholen (CBS, 2006).

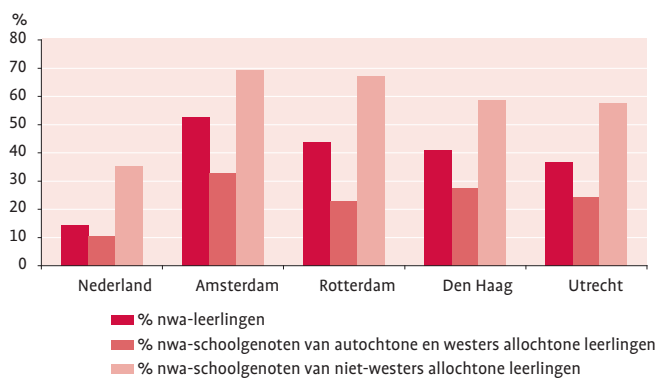
Figuur 7.8: Aandeel niet-westers allochtone (nwa) schoolgenoten in het basisonderwijs, 2006/'07

Bron: CBS

In de vier grote steden (Amsterdam, Rotterdam, 's-Gravenhage en Utrecht) was gemiddeld bijna de helft van de leerlingen van niet-westers allochtone herkomst. Ook daar was een groot verschil in het percentage niet-westers allochtone medeleerlingen naar herkomstgroepering. Binnen het basisonderwijs was het grootste verschil en dus de grootste segregatie te vinden in 's-Gravenhage. Daar had een niet-westerse allochtoon 74 procent niet-westers allochtone schoolgenoten, tegen 21 procent voor een autochtone of westers allochtone leerling. Binnen het voortgezet onderwijs had Rotterdam de grootste segregatie van de vier grote steden. Daar zaten niet-westerse allochtonen met drie keer zo veel andere niet-westers allochtone leerlingen op school dan autochtone leerlingen. De Islamitische en Hindoeïstische scholen die de afgelopen jaren zijn opgericht, hebben in de grote steden een belangrijk aandeel in de segregatie (Karsten, 2007).

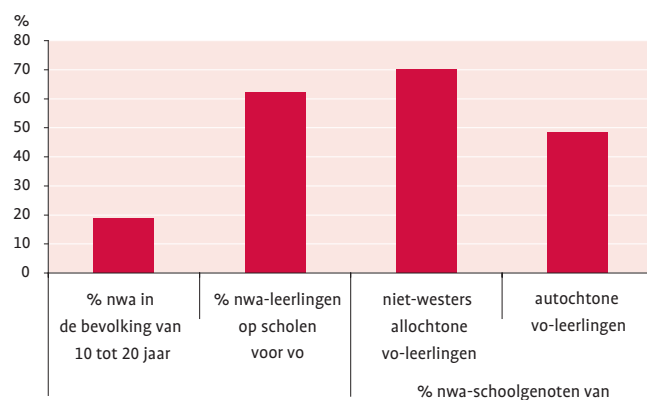
Figuur 7.9: Aandeel niet-westers allochtone (nwa) schoolgenoten in het voortgezet onderwijs, 2005/'06 ¹⁾

Bron: CBS

¹⁾ Exclusief het praktijkonderwijs en de vmbo-afdelingen aan de Agrarische Opleidingscentra.

De gemeente met het grootste aandeel niet-westers allochtone leerlingen binnen het voortgezet onderwijs was Rijswijk in Zuid-Holland. In het schooljaar 2005/'06 was 62 procent van de leerlingen van niet-westers allochtone herkomst. Veel van deze leerlingen wonen in 's-Gravenhage. Van alle 10- tot 20-jarigen die in Rijswijk wonen is nog geen 20 procent niet-westers allochtoon (figuur 7.10).

Figuur 7.10: Aandeel niet-westerse allochtonen (nwa) in Rijswijk (ZH.), 2005/'06

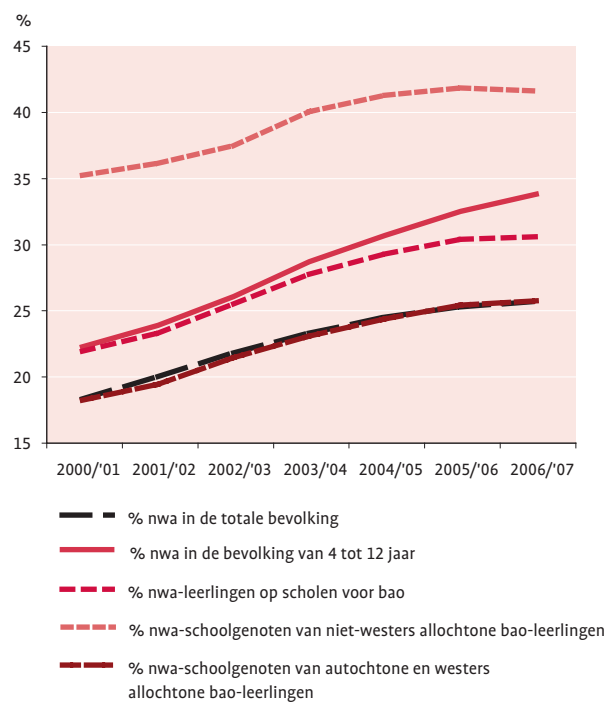
Bron: CBS

Gemiddelde schoolkleur weinig veranderd

De gemiddelde schoolkleur is de afgelopen jaren in het algemeen niet veel veranderd. Bij enkele specifieke gemeenten zijn wel grote verschillen te zien. In een aantal gemeenten valt een daling van het aandeel niet-westers allochtone leerlingen bijvoorbeeld samen met het opheffen van het Asielzoekerscentrum in die gemeente. Dit heeft vooral effect gehad in de kleinere gemeenten, zoals Grootegast en Zeewolde.

In Almere steeg het aandeel niet-westers allochtone leerlingen in het basisonderwijs van 22 procent in 2000/'01 tot 30 procent in 2006/'07 (figuur 7.11). Dit hangt samen met een toename van de niet-westers allochtone bevolking in de gemeente Almere. Veel niet-westerse allochtonen verhuisden in die tijd van Amsterdam naar Almere. De percentages niet-westers allochtone medeleerlingen van autochtone of westers allochtone leerlingen en niet-westers allochtone leerlingen stegen in diezelfde periode van 18,1 tot 25,6 en van 35,0 tot 41,4. Het verschil tussen beide herkomstgroeperingen nam hiermee af van 17 tot 16 procentpunten. Met de toename van het aandeel niet-westerse allochtonen in de bevolking nam de segregatie in Almere dus enigszins af.

Figuur 7.11: Aandeel niet-westerse alloctonen (nwa) in Almere, 2000/'01-2006/'07

Bron: CBS

8 Gemeentelijke financiën

Herbezinning op gemeentefinanciën

Er is iets merkwaardigs met de financiën van gemeenten. Verreweg de meeste publieke aandacht gaat uit naar het allerkleinste deel van de gemeentelijke inkomsten; de gemeentelijke belastingen. Het toch al niet grote eigen belastinggebied is in 2007 verder afgenomen en gemeenten zijn voor hun inkomsten steeds meer afhankelijk geworden van geldstromen van het Rijk, in casu het gemeentefonds en specifieke uitkeringen van departementen. Het is de vraag of deze ontwikkeling past bij de huidige rol van gemeenten: ook op rijksniveau is men ervan overtuigd dat het oplossen van maatschappelijke problemen, maar ook het instandhouden en bevorderen van een aangenaam leefklimaat, het beste door lokaal maatwerk gerealiseerd kan worden. Een centralisering van de gemeentelijke inkomsten ligt dan minder voor de hand: willen gemeenten werk kunnen maken van de wensen en behoeften van hun inwoners, dan is het aan de lokale democratie om daar ook in financiële zin richting aan te geven en verantwoordelijkheid voor te dragen.

Trends in de financiële verhouding...

Binnen de financiële verhouding tussen Rijk en gemeenten worden doorgaans drie inkomstenbronnen onderscheiden, te weten de algemene uitkering uit het gemeentefonds, de specifieke uitkeringen van departementen en de eigen inkomsten van gemeenten. Deze laatste categorie omvat de gemeentelijke belastingen en retributies alsmede de overige gemeentelijke eigen inkomsten zoals inkomsten uit bouwgrondexploitatie⁷. De verhouding tussen de verschillende inkomstenbronnen staat de laatste tijd steeds meer in de belangstelling. Het eigen belastinggebied wordt kleiner, terwijl de afhankelijkheid van gemeenten van bijdragen van het Rijk juist steeds groter wordt. Uit de cijfers van het CBS komt dit ook naar voren: in 2007 verkrijgen de gemeenten bijna 33 procent van hun inkomsten uit het gemeentefonds. Met ruim 15 procent vormen de opbrengsten uit belastingen en retributies voor gemeenten in 2007 de kleinste in-

⁷ Het CBS onderscheidt de algemene uitkering uit het gemeentefonds, de inkomsten uit bouwgrondexploitatie (13 procent van het inkomstentotaal), de gemeentelijke heffingen (belastingen en retributies) en de overige inkomsten (specifieke uitkeringen en overige inkomsten) als inkomstenbronnen van gemeenten.

komstenbron. De overige rijksbijdragen kennen alle zorgvuldig beschreven bestedingsdoelen, waardoor de beleidsvrijheid van gemeenten zich beperkt tot het voeren van beleid binnen deze kaders.

...het gemeentelijk belastinggebied is verkleind...

De belangrijkste aanjager van de huidige discussie over het gemeentelijk belastinggebied was de afschaffing van het gebruikersdeel van de onroerendezaakbelasting (OZB) op woningen. Deze maatregel betekent voor gemeenten dat zij voor een kleiner deel in staat zijn zelfstandig inkomsten te genereren. Concreet betekent dit dat het gemeentelijk belastinggebied aanzienlijk is verkleind: in 2005 bestond 10 procent van de gemeentelijke inkomsten uit belastingopbrengsten, in 2007 is dat nog maar 7,6 procent (CBS). Daarnaast worden de gemeenten verder beperkt door de maximering van de resterende OZB-tarieven: gemeenten kunnen niet langer naar eigen inzicht de hoogte van hun OZB-tarieven bepalen. De lokale afweging over de vraag tegen welke kosten welke voorzieningen aangeboden kunnen worden en voor welke doelen de gemeente haar middelen wil inzetten, is daarmee complexer geworden.

Gemeenten zijn het met deze maatregel nooit eens geweest en vinden dan ook nog steeds dat voor het optimaal uitvoeren van gemeentelijke taken een substantieel eigen belastinggebied noodzakelijk is. Dit is dan ook een belangrijk thema geweest in de aanloop naar het nieuwe kabinet en in de vele onderhandelingen over de totstandkoming van het Bestuursakkoord.

Een eerste stap op weg naar ruimere mogelijkheden voor gemeenten om zelf meer inkomsten te genereren is gezet in de vorm van het loslaten van de maximering van de overgebleven OZB-tarieven. Gemeenten hebben nu te maken met een individuele grens voor de tarieven. Vanaf 2008 worden die individuele grenzen echter afgeschaft. Er komt in plaats van de individuele tarieflimitering overigens wel een macronorm, waaraan de totale OZB-opbrengst van gemeenten zal worden getoetst, maar deze norm zal gemeenten meer beslissingsruimte bieden dan de individuele maximering die nu geldt.

De Commissie Van Aartsen kwam ook tot de conclusie dat gemeenten over ruimere financiële armslag moeten beschikken. Deze visie heeft de Commissie neergelegd in de publicatie 'De eerste overheid' (VNG, 2007). De discussie over een verdere verruiming en samenstelling van het gemeentelijke belastinggebied zal gevoerd worden aan de hand de bevindingen van de Commissie Van Aartsen. Dit is vastgelegd in het Bestuursakkoord dat Rijk en gemeenten op 4 juni 2007 sloten (VNG en Ministerie van BZK, 2007).

...het gemeentefonds vergroot...

Binnen de financiën van gemeenten is meer aandacht gekomen voor het gemeentefonds als belangrijke inkomstenbron van gemeenten. Voor deze kabinetsperiode zijn de bestaande afspraken over de groei van het gemeentefonds (samen de trap op, samen de trap af) gehandhaafd.

De algemene uitkering die gemeenten uit het gemeentefonds ontvangen kenmerkt zich door de vrije besteedbaarheid daarvan. Wel probeert het Rijk door middel van een gerichte verdeling van de algemene uitkering, deze uitkering te laten aansluiten bij de beleidsprioriteiten van het Rijk, zoals onderwijshuisvesting, openbare orde, veiligheid en thuiszorg. Dit beïnvloedt de discussie in de gemeenteraad over de verdeling van de algemene uitkering. Voor zover dit gaat om gezamenlijk gevoelde prioriteiten is dit minder een probleem dan wanneer de prioriteiten van Rijk en gemeenten uiteen lopen.

Zo werd in het Coalitieakkoord van het huidige kabinet opgenomen dat gemeenten de jaarlijkse groei van de uitkering uit het gemeentefonds volledig zouden moeten inzetten voor door het Rijk aangewezen beleidsprioriteiten, in dit geval wijkaanpak en veiligheid. Bij de onderhandelingen over het Bestuursakkoord is deze eis vervallen.

...en de sanering van de specifieke uitkeringen nog niet op orde...

De bestaande scheefheid in de financiële verhouding (klein eigen belastinggebied, grote afhankelijkheid van rijksbijdragen) wordt op dit moment al enigszins 'gerepareerd' door de sanering van het aantal en de omvang van de specifieke uitkeringen. Op dit moment vormen specifieke uitkeringen van departementen, samen met overige inkomsten van gemeenten als opbrengsten uit verkopen, 38 procent van de totale inkomsten van gemeenten. De ambities van het kabinet om het aantal specifieke uitkeringen te verminderen zijn groot, maar de resultaten laten nog even op zich wachten: het was de bedoeling om het aantal terug te brengen van 122 tot 34, maar de afgelopen tijd zijn er alweer bijna 50 nieuwe specifieke uitkeringen bijgekomen!

...een nieuwe financiële verhouding is dus gewenst!

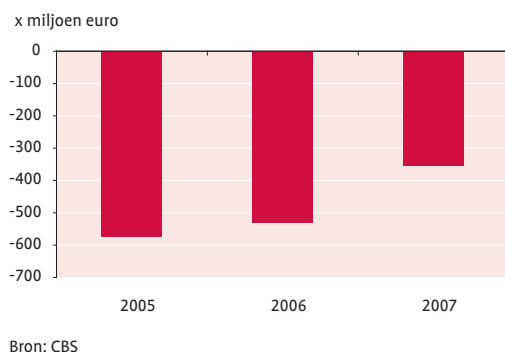
De ontwikkelingen van de laatste jaren maken herbezinning op de financiële verhouding en de gemeentefinanciën nodig. In een nieuwe financiële verhouding zijn gemeenten minder afhankelijk van geldstromen van het Rijk en zijn zij beter in staat zelf inkomsten te genereren. Gemeenten gaan deze discussie graag aan: voor het leveren van lokaal maatwerk is een eigen belastinggebied zeer belangrijk!

8.1 Algemeen

In dit hoofdstuk over de financiën van gemeenten zijn begrotingscijfers opgenomen. Er wordt niet ingegaan op de jaarrekeningen. Begrotingscijfers zijn actueel en geven een duidelijk beeld van de lokale beleidsintenties.

De totale begrote gemeentelijke *lasten* in 2007 bedragen 44,7 miljard euro; ruim 3 procent meer dan in 2006 en ruim 6 procent meer dan in 2005. De *baten* zijn in de periode 2005-2007 harder gestegen. Voor 2007 ramen de gemeenten 44,4 miljard euro; bijna 4 procent meer dan in 2006 en bijna 7 procent meer dan in 2005. Het tekort van 575 miljoen euro in 2005 is in 2007 gekrompen tot 353 miljoen euro (figuur 8.1).

Figuur 8.1: Begroot saldo gemeentelijke baten en lasten, 2005-2007

8.2 Baten

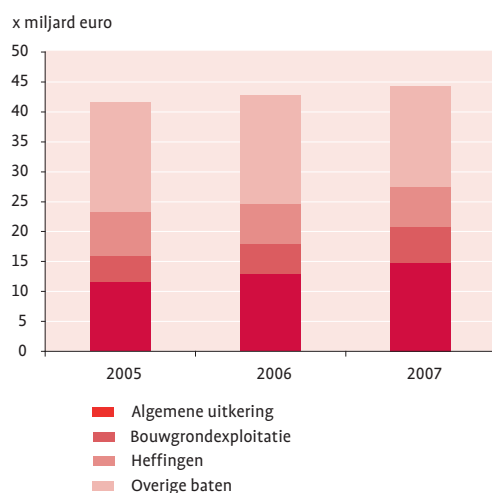
In 2007 zijn de begrote gemeentelijke baten dus bijna 4 procent hoger dan in 2006 en bijna 7 procent hoger dan in 2005. Dit komt vooral door een toename van de baten uit de algemene uitkering en de bouwgrondexploitatie.

Toenemend belang algemene uitkering

De algemene uitkering uit het gemeentefonds is de belangrijkste inkomstenbron voor gemeenten. Ruim 33 procent van de baten komt in 2007 binnen via het gemeentefonds. Sinds 2005 komt een steeds groter deel van de geraamde baten uit het gemeentefonds (figuur 8.2). Hiervoor zijn twee oorzaken. Ten eer-

ste werd de onroerendezaakbelasting (OZB) voor gebruikers van woningen afgeschaft in 2006 en werden de gemeenten hiervoor gecompenseerd via het gemeentefonds. In de tweede plaats werden gemeenten in 2007 verantwoordelijk voor de uitvoering van de *Wet maatschappelijke ondersteuning (WMO)*. Daardoor zijn taken uit de *AWBZ* overgeheveld. Het Rijk stelt voor de uitvoering van deze taken via het gemeentefonds een extra bedrag beschikbaar van 1,3 miljard euro (Ministerie van BZK, 2006). Door de invoering van de WMO zijn gemeenten verantwoordelijk geworden voor onder meer de huishoudelijke verzorging.

Figuur 8.2: Inkomstenbronnen gemeenten, 2005-2007

Bron: CBS

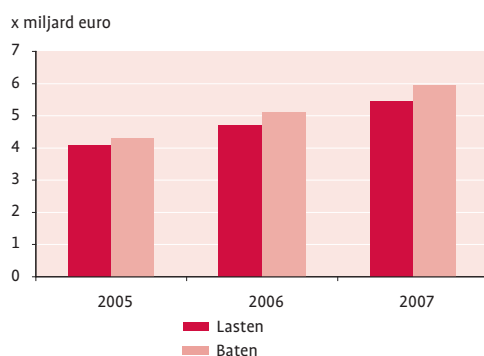
Grondbedrijf steeds belangrijker

Behalve uit het gemeentefonds, komt ook een steeds groter deel van de baten uit de bouwgrondexploitatie (figuur 8.2). De geraamde baten namen in de periode 2005-2007 toe met ruim 38 procent tot 5,9 miljard euro. De baten uit de bouwgrondexploitatie vormen in 2007 ruim 13 procent van de totale baten. Omdat gemeenten vanwege de vele onzekerheden op het terrein van de bouwgrondexploitatie voorzichtig begroten, zal dit percentage in de jaarrekening 2007 waarschijnlijk nog hoger zijn. In de jaarrekening 2005 werd bijvoorbeeld 13,7 procent van de baten op de post bouwgrondexploitatie geboekt, in de begroting 2005 slechts 10,3 procent.

De begrote lasten op het beleidsterrein bouwgrondexploitatie zijn in deze pe-

riode minder hard toegenomen (figuur 8.3). Hierdoor is het positieve saldo op dit beleidsterrein steeds groter geworden. In 2007 ramen gemeenten een positief resultaat van ruim 500 miljoen euro.

Figuur 8.3: Baten en lasten bouwgrondexploitatie, 2005-2007

Bron: CBS

Opbrengsten gemeentelijke heffingen vormen 15 procent van baten

De gemeentelijke heffingen trekken altijd veel aandacht. Toch halen de gemeenten slechts 15 procent van de gemeentelijke baten uit de gemeentelijke heffingen.

Vaak worden de gemeentelijke heffingen opgesplitst in twee groepen: de *belastingen* en de *retributies*. Het verschil tussen belastingen en retributies is dat belastingen vrij besteedbaar zijn, terwijl retributies geoormerkt zijn.

De reinigingsheffingen, de rioolrechten, de *leges* en de bouwvergunningen vormen de gemeentelijke retributies. De opbrengsten uit deze heffingen moeten worden gebruikt om de lasten die direct op de retributies betrekking hebben te dekken. De baten uit de rioolrechten mogen bijvoorbeeld niet hoger zijn dan de lasten voor riolering.

De OZB is verreweg de belangrijkste gemeentelijke belasting. Voor 2007 hebben de Nederlandse gemeenten OZB-opbrengsten van 2,6 miljard euro geraamd. In 2006 namen de baten uit de OZB nog fors af, doordat de onroerendezaakbelasting voor gebruikers van woningen werd afgeschaft. Het resultaat is een flinke inperking van het gemeentelijke belastinggebied. In 2005 bestond 10 procent van de begrote gemeentelijke baten uit belastingopbrengsten, in 2007 is dit nog maar 7,6 procent.

Terwijl het belang van de belastingopbrengsten voor gemeenten ten opzichte van 2005 is afgenomen, stegen de opbrengsten uit de retributies sindsdien flink; met bijna 10 procent. Vooral de inkomsten uit de rioolrechten zijn fors toegenomen. De geraamde baten zijn in 2007 ongeveer 1,1 miljard; ruim 18 procent hoger dan in 2005.

Een oorzaak is de toename van de lasten met betrekking tot riolering door het aansluiten van percelen in het buitengebied, het wegwerken van achterstallig onderhoud en het afkoppelen van regenwater van het rioolstelsel. Echter, de baten zijn in deze periode sterker gestegen dan de lasten voor riolering en waterzuivering. Hierdoor is deze dekkingsgraad flink toegenomen; van ruim 87 procent in 2005 tot 96 procent in 2007 (figuur 8.4). Dit komt deels doordat tot 2005 veel gemeenten de lasten voor riolering (deels) dekten uit de OZB-opbrengsten. Door de afschaffing van de OZB voor gebruikers van woningen per 1 januari 2006 is dat minder goed mogelijk. Daarom hebben achttien van de negentien gemeenten die in 2005 nog geen rioolrechten hieven, deze ingevoerd. In 2006 deden Het Bildt, Tytsjerksteradiel, Borger-Odoorn, Hattem, Lelystad, Ermelo, Amersfoort, Renkum, Culemborg, Enkhuizen, Bloemendaal, Leiden, Zoetermeer en Steenbergen dat al. In 2007 volgden Arnhem, Leeuwarden, Goes en Borsele. Terneuzen is nu de enig overgebleven gemeente zonder rioolrechten.

De invoering van rioolrechten door de gemeenten die nog geen rioolrechten hadden verklaart echter slechts een klein deel van de toename van de baten uit de rioolrechten in de periode 2005-2007. De totale begrote baten uit rioolrechten waren in 2007 immers 170 miljoen euro hoger dan in 2005, terwijl de achttien gemeenten die rioolrechten invoerden voor 2007 baten van 38 miljoen euro geraamd hebben. Veel andere gemeenten hebben hun tarieven verhoogd. Utrecht bijvoorbeeld verhoogde haar tarief voor meerpersoonshuishoudens met meer dan 20 procent (Allers et al., 2007).

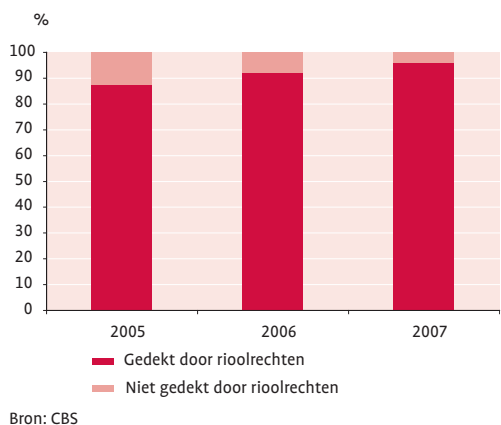
Opbrengsten uit rioolrechten

Uit de hier gepresenteerde cijfers kunnen geen conclusies getrokken worden over de maximale opbrengsten die gemeenten zouden mogen genereren uit de rioolrechten, omdat vaak niet eenduidig is welke kosten wel en welke niet gedekt mogen worden door de rioolrechten en omdat de *compensabele btw*, het gemeentelijk kwietscheldingsbeleid en toevoegingen aan *bestemmingsreserves* niet zijn meegeteld bij de lasten.

Wellicht bouwen veel gemeenten bestemmingsreserves op om toekomstige investeringen in het riool te kunnen financieren. Deze investeringen zijn in veel gemeenten nodig, enerzijds om achterstallig onderhoud weg te werken,

anderzijds omdat een aantal gemeenten in de toekomst het regenwater wil afkoppelen van het riool. Bij een gemengd rioolstelsel vloeien het relatief schone regenwater en het vuile afvalwater nu samen, en daardoor leidt heftige regenval nu vaak tot riooloverstorten. Om vervuiling te voorkomen wil een aantal gemeenten het regenwater afkoppelen en direct lozen op het oppervlaktewater.

Figuur 8.4: Dekkingspercentage lasten riolering en waterzuivering door baten rioolrechten, 2005-2007

Behalve de baten uit de rioolrechten zijn ook de baten uit de leges en de bouwvergunningen relatief sterk gestegen. Van deze retributies zijn de begrote opbrengsten in 2007 9 respectievelijk 8 procent hoger dan in 2006. De sterke toename van de baten uit de leges (tot 224 miljoen euro in 2007) is het gevolg van de invoering van nieuwe modellen voor zowel het paspoort als het rijbewijs. De productiekosten zijn daardoor hoger geworden. Voor het paspoort is daarom het wettelijk maximumtarief opgetrokken van 39,40 euro tot 45,45 euro.

De baten uit de bouwvergunningen nemen toe tot 438 miljoen euro. Deze stijging hangt samen met de geïntensiveerde bouwactiviteiten in veel gemeenten.

Minder baten onderwijs en bijstand

De overige baten bestaan uit specifieke Rijksbijdragen, opbrengsten uit verkopen van grond en goederen, compensaties voor geleverde diensten, rente-opbrengsten, uitgekeerde dividenden, verhuren en (erf)pacht, bijdragen van andere overheden dan het Rijk, eigen bijdragen van burgers en instellingen en *interne verrekeningen*. Het belang van de overige baten is in 2007 (38 procent van

de totale baten) kleiner dan in 2006 (43 procent) en 2005 (44 procent). Dit komt vooral doordat de baten op de beleidsterreinen bijstand en onderwijs flink afnemen. Dit zijn beleidsterreinen waarop specifieke Rijksbijdragen een grote rol spelen.

De begrote baten op het beleidsterrein bijstandsverlening bedragen in 2007 4,4 miljard en zijn 11 procent lager dan in 2006 en 16 procent lager dan in 2005. Deze afname hangt samen met een kleiner aantal bijstandsgerechtigden en zodoende minder begrote lasten en baten. In 2007 vormen de begrote baten op het beleidsterrein bijstandsverlening minder dan 10 procent van de totale gemeentelijke baten, tegenover 12,6 procent in 2005.

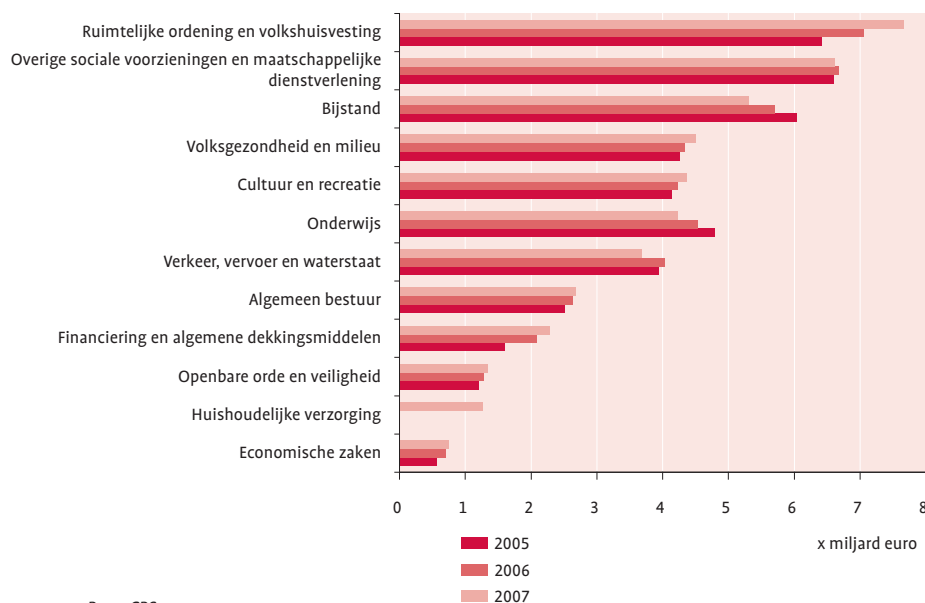
Voor onderwijs ramen gemeenten in 2007 ongeveer 2,2 miljard euro aan baten; 15 procent minder dan in 2006 en liefst 25 procent minder dan in 2005. Deze afname is het gevolg van de verzelfstandiging van het openbaar onderwijs in veel gemeenten. Hierdoor worden scholen vaak niet meer via de gemeente, maar direct door het Rijk gefinancierd.

8.3 Lasten

De toename van de lasten ten opzichte van 2006 is vooral het gevolg van de eerder besproken invoering van de Wet maatschappelijke ondersteuning (WMO) per 1 januari 2007. Door deze nieuwe wet verschijnt de huishoudelijke verzorging als nieuwe post op de gemeentebegroting (figuur 8.5). Verder stijgen de lasten op het beleidsterrein ruimtelijke ordening en volkshuisvesting flink. Dit is volledig toe te schrijven aan de toename van de kosten van de bouwgrondexploitatie (zie paragraaf 8.2). De begrote lasten voor bijstandsverlening, onderwijs en verkeer, vervoer en waterstaat nemen fors af.

Huishoudelijke verzorging budgettair neutraal opgenomen

Zoals in paragraaf 8.2 beschreven is, krijgen gemeenten via het gemeentefonds ongeveer 1,3 miljard euro voor de taken die zij er door de invoering van de WMO bij hebben gekregen. Voor de belangrijkste nieuwe taak, de huishoudelijke verzorging, denken zij bijna 1,3 miljard euro uit te trekken. Gemeenten krijgen voor deze taak via het gemeentefonds 1,1 miljard euro van het Rijk (Ministerie van BZK, 2006). Omdat gemeenten geacht worden via eigen bijdragen nog eens 197 miljoen euro te genereren, is de huishoudelijke verzorging dus budgettair neutraal opgenomen in de gemeentebegrotingen.

Figuur 8.5: Begrote gemeentelijke lasten per beleidsterrein, 2005-2007

Bron: CBS

Naast de huishoudelijke verzorging zijn enkele subsidieregelingen overgegaan van de AWBZ naar de WMO. Voor deze regelingen is het budget 96,3 miljoen euro (Ministerie van BZK, 2006). Voorts is er een budget van 67 miljoen euro voor uitvoeringskosten.

Afname lasten bijstandsverlening

Voor bijstandsverlening is 5,3 miljard euro begroot; 7 procent minder dan in 2006 en bijna 11 procent minder dan in 2005. Mogelijke oorzaken van deze afname zijn de conjuncturele opgang en de invoering van de *Wet werk en bijstand* (WWB) op 1 januari 2005. Door deze nieuwe wet is de financiering zodanig veranderd dat gemeenten een sterkere prikkel hebben om bijstandsgerechtigden aan het werk te helpen. Verder moeten nu ook bijstandsgerechtigden ouder dan 57,5 jaar solliciteren en is de bijstandsgerechtigde verplicht algemeen geaccepteerde arbeid te aanvaarden. Dat is een verzwaring, want voorheen werd gesproken over 'passende' arbeid.

De grote gemeenten (met meer dan 100 duizend inwoners) nemen 51 procent van de lasten voor bijstandsverlening voor hun rekening. De lasten per inwoner zijn in de ene grote gemeente veel hoger dan in de andere: Rotterdam is 938 euro

per inwoner kwijt, Haarlemmermeer slechts 132 euro (tabel 8.1). Behalve Rotterdam hebben ook Amsterdam, 's-Gravenhage, Groningen en Arnhem relatief hoge lasten geraamd.

Tabel 8.1: Begrote gemeentelijke lasten bijstandsverlening in grote gemeenten, 2007¹⁾

	Lasten
	<i>euro per inwoner</i>
Rotterdam	938
Amsterdam	843
Groningen	710
's-Gravenhage	679
Arnhem	660
Nijmegen	636
Dordrecht	604
Enschede	549
Apeldoorn	496
Maastricht	488
Utrecht	449
Tilburg	407
Leiden	405
's-Hertogenbosch	393
Almere	393
Zwolle	363
Haarlem	361
Breda	351
Zoetermeer	342
Amersfoort	331
Zaanstad	271
Haarlemmermeer	132

Bron: CBS

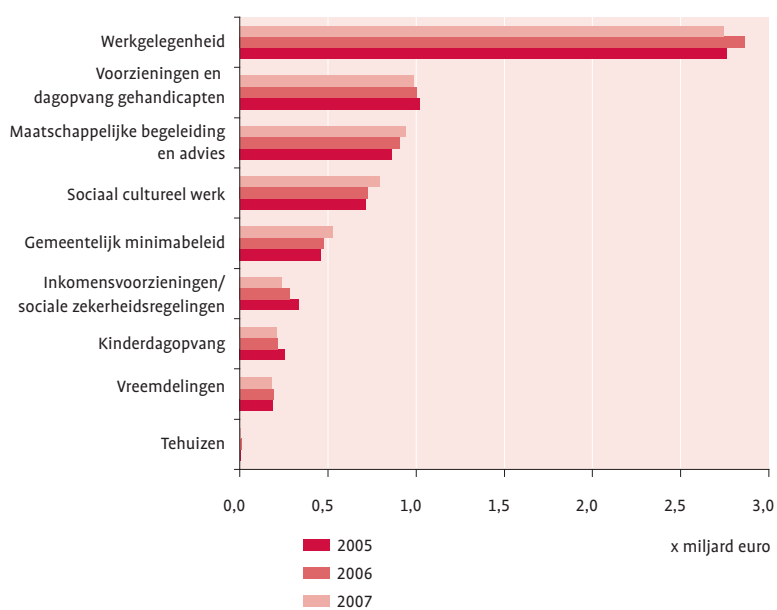
¹⁾ Van Eindhoven, Ede en Emmen ontbreken de gegevens

Overige sociale voorzieningen en maatschappelijke dienstverlening

De post overige sociale voorzieningen en maatschappelijke dienstverlening omvat het werkgelegenheidsbeleid, het gemeentelijk minimabeleid, het vreem-

delingenbeleid, de kinderdagopvang, de voorzieningen voor gehandicapten, maatschappelijke begeleiding en advies, het sociaal-cultureel werk, tehuizen en de *inkomensvoorzieningen* en sociale zekerheidsregelingen met uitzondering van de bijstandsverlening. De begrote lasten voor het totale beleidsterrein veranderen nauwelijks, maar op de diverse onderdelen verschillen de lasten fors ten opzichte van 2006 (figuur 8.6). De geraamde lasten voor werkgelegenheidsbeleid, de inkomensvoorzieningen en sociale zekerheidsregelingen en het vreemdelingenbeleid zijn lager, maar voor *minimabeleid*, maatschappelijke begeleiding en advies en sociaal-cultureel werk wordt meer geld uitgetrokken. De begrote lasten voor kinderdagopvang en voorzieningen gehandicapten zijn vrijwel gelijk aan de voor 2006 begrote lasten voor deze beleidsterreinen.

Figuur 8.6: Lasten overige sociale voorzieningen en maatschappelijke dienstverlening, 2005-2007

Zowel de afname van de lasten voor de inkomensvoorzieningen en sociale zekerheidsregelingen als die voor werkgelegenheidsbeleid hangen samen met de opgaande conjunctuur. Bij werkgelegenheidsbeleid hoort bijvoorbeeld het werkdeel van de Wet werk en bijstand. Door de opgaande conjunctuur hoeven gemeenten minder geld uit te trekken voor reïntegratieprojecten.

Opvallend is dat de lasten die geraamd zijn voor het minimabeleid met 10 procent zijn toegenomen tot 524 miljoen euro, dit ondanks de hoogconjunctuur. Een aantal gemeenten verruimt de doelgroep voor het minimabeleid. Bij sommige andere gemeenten komen meer activiteiten in aanmerking voor een declaratieregeling.

Minder lasten onderwijs en verkeer, vervoer en waterstaat

De gemeenten begroten 4,2 miljard euro aan lasten voor onderwijs. Dat is bijna 7 procent minder dan in 2006 en bijna 12 procent minder dan in 2005. De afname is het gevolg van de eerder genoemde verzelfstandigingen van openbare scholen.

De lasten die gemeenten ramen voor verkeer, vervoer en waterstaat nemen in 2007 af met bijna 9 procent tot 3,7 miljard euro. De oorzaak hiervan is de privatisering van de openbaar vervoerbedrijven in Amsterdam en Rotterdam. In alle steden zijn de openbaar vervoerbedrijven nu geprivatiseerd.

8.4 Enkele tarieven gemeentelijke heffingen

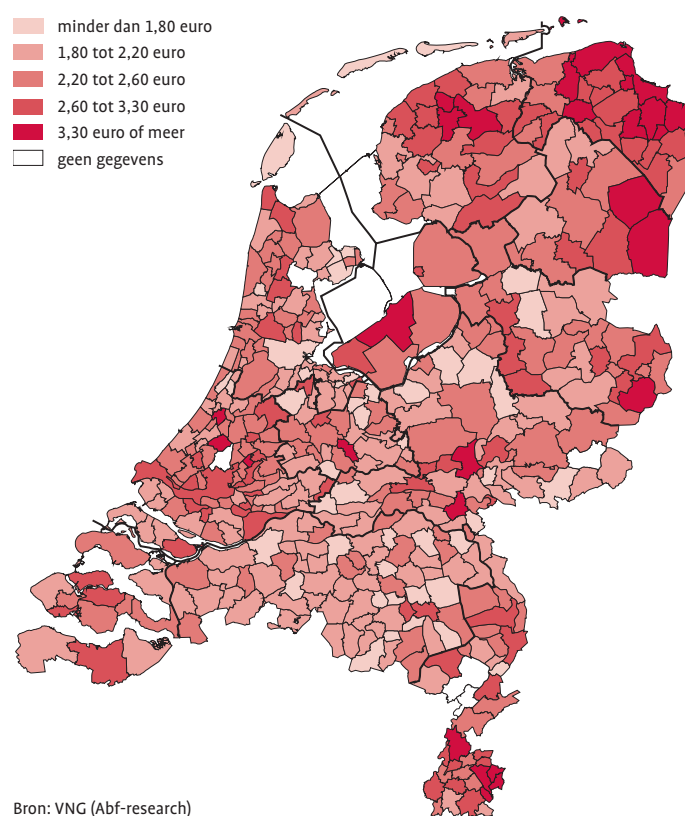
Zoals in paragraaf 8.2 al aan de orde kwam is de onroerendezaakbelasting (OZB) een belangrijke bron van inkomsten voor gemeenten. Er wordt OZB geheven over *woningen en niet-woningen* (zoals bedrijfspanden). De OZB wordt in 2007 berekend per 2 500 euro WOZ-waarde. Daarnaast wordt er ook onderscheid gemaakt tussen het tarief dat een eigenaar en een gebruiker moet betalen. Het gebruikersdeel voor woningen is echter per 1 januari 2006 afgeschaft.

In 2007 ligt het OZB-tarief voor eigenaren van woningen met 4,75 euro het hoogst in de gemeente Eemshaven. De inwoners van Texel betalen met 1 euro het laagste OZB-tarief voor hun woning. In deze gemeente is met 1,70 euro ook het OZB-tarief voor eigenaren van niet-woningen het laagst. Nijmegen hanteert daarentegen het hoogste tarief. Een eigenaar moet daar voor een niet-woning 9,93 euro per 2 500 euro WOZ-waarde betalen. Gebruikers van niet-woningen moeten in Leiden het hoogste OZB-tarief (8,10 euro) betalen en in Loenen het laagste (1,20 euro). Over het algemeen ligt het OZB-tarief voor eigenaren van niet-woningen licht hoger dan voor gebruikers.

In figuur 8.7 is de verdeling van de OZB-tarieven voor eigenaren van woningen over Nederland weergegeven. Opvallend is dat een behoorlijk aantal van de gemeenten die een OZB-tarief van meer dan 3,30 euro hanteren gelegen is in de

provincie Groningen. Wanneer deze figuur met figuur 4.9 (hoofdstuk 4) wordt vergeleken, blijkt dat over het algemeen in gemeenten waar de WOZ-waarde van woningen laag is, de OZB-tarieven relatief hoog zijn.

Figuur 8.7: Eigenaarsdeel OZB-tarief voor woningen per gemeente, 2007

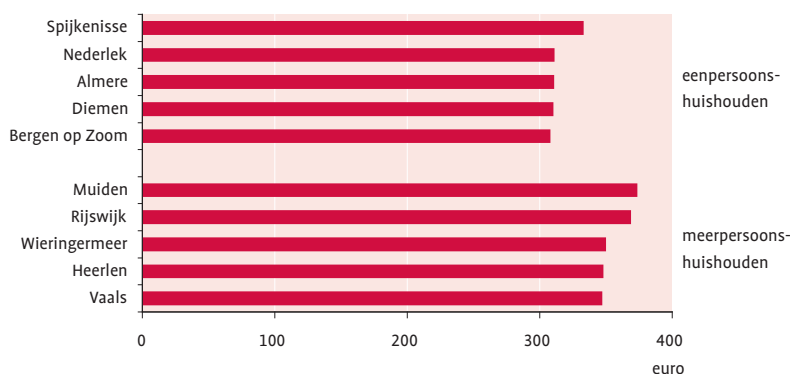
Afvalstoffenheffing in Nijmegen het laagst

De *afvalstoffenheffing* is het bedrag dat een huishouden per jaar betaalt als vergoeding voor de kosten van het ophalen en verwerken van het huisvuil. Er kan onderscheid gemaakt worden tussen een tarief voor eenpersoonshuishoudens en voor meerpersoonshuishoudens. Echter, 51 gemeenten hanteren in 2007 voor deze twee groepen hetzelfde tarief.

Figuur 8.8 geeft een overzicht van gemeenten met de hoogste tarieven afvalstoffenheffing voor eenpersoonshuishoudens en voor meerpersoonshuishoudens. Met 56 euro rekent de gemeente Nijmegen in 2007 duidelijk het laagste bedrag voor een eenpersoonshuishouden. Op de tweede plaats volgt Leiden met 89 euro. In de gemeente Spijkenisse moet een eenpersoonshuishouden het hoogste bedrag betalen (331 euro).

Het tarief voor een meerpersoonshuishouden is in Nijmegen ongeveer 1,7 keer hoger dan voor een eenpersoonshuishouden. Toch is ook dat bedrag (97 euro) het laagst van alle gemeenten. Er is in 2007 één gemeente die geen afvalstoffenheffing heft, namelijk Eemmond.

Figuur 8.8: Top vijf gemeenten met hoogste tarieven afvalstoffenheffing, 2007

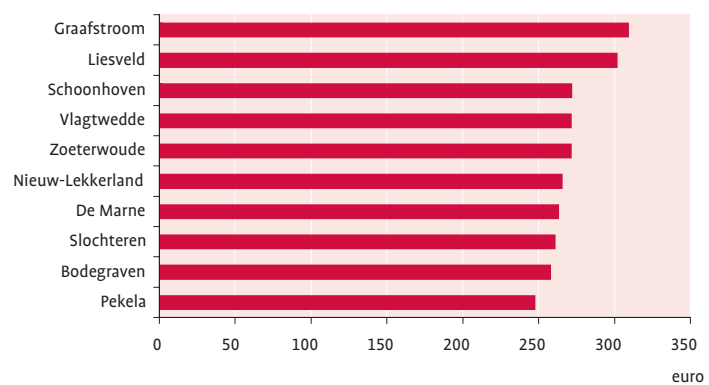
Bron: VNG (Abf-research)

Grote verschillen bij heffing rioolrecht

Rioolrecht kan geheven worden van de eigenaar, de gebruiker of beide. Bij de gebruiker kan er onderscheid gemaakt worden tussen eenpersoonshuishoudens en meerpersoonshuishoudens.

Van de gemeenten die een gebruikerstarief hanteren is het tarief in 2007 voor een- en meerpersoonshuishoudens met respectievelijk 7 en 20 euro het laagst in Alblasserdam. In Reeuwijk zijn deze bedragen het hoogst, voor beide huishoudentypen 341 euro. In tegenstelling tot Reeuwijk hanteert Alblasserdam ook nog een tarief voor eigenaren. In figuur 8.9 zijn de gemeenten met de hoogste tarieven rioolrecht voor eigenaren weergegeven. De gemeente Rijswijk heeft (na Terneuzen, dat geen rioolrecht heft) het laagste tarief voor eigenaren: 24 euro.

Figuur 8.9: Top tien gemeenten met hoogste tarief rioolrecht voor eigenaren, 2007

Bron: VNG (Abf-research)

Literatuur

- Allers, M.A., Zeilstra, A.S., Hoebe, C. en Van der Veer, J.T., (2007), *Belastingoverzicht grote gemeenten 2007*. Groningen: COELO.
- CBS (2006), *Jaarboek Onderwijs in cijfers 2006*. Voorburg/Heerlen: CBS.
- CBS (2007), *Jaarboek Onderwijs in cijfers 2007*. Voorburg/Heerlen: CBS.
- Erf, R. van der (2006), Nederland vergrijst minder dan de rest EU – CBS-prognose vergeleken met de Eurostat-prognose. In: *Demos*, 22 (8), p. 69-72.
- Fokkema, T. en Dykstra, P.A. (2007), Vergrijzing: ramp of uitdaging – oorzaken en sociale gevolgen. In: *Demos*, 23 (3), p. 5-8.
- FORUM, Instituut voor Multiculturele Ontwikkeling (2007), *Gemeenten in actie tegen segregatie in het basisonderwijs (een inventarisatie bij de G31 en vier andere gemeenten)*. In opdracht van Forum uitgevoerd door Walraven & Haest. Utrecht: FORUM.
- Garssen, J. en Duin, C. van (2007), Grijs druk zal verdubbelen, In: *Sociaaleconomische Trends*, 2^e kwartaal 2007, p. 23-26.
- Karsten, S. (2007), 'Ik wil niet tussen de hoofddoekjes staan'; niemand wil spreiding allochtone leerlingen. In: *Didaktief*, nr. 1-2 januari-februari 2007, p. 16-19.
- Ministerie van BZK (Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties) (2006), *Septembercirculaire 2006*. 's-Gravenhage: Ministerie van BZK.
- Ministerie van BZK (Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties) en VNG (2006), *Kernbeleid Veiligheid; handreiking voor gemeenten*.
- SCP (Sociaal en Cultureel Planbureau) (2006), *Rapportage ouderen 2006; veranderingen in de leefsituatie en levensloop*. 's-Gravenhage: SCP.
- SGBO (2006), *Veiligheidsbeleid Verkend, naar lokale prioriteiten in het veiligheidsbeleid*, januari 2006.
- VNG (Commissie Gemeentewet en Grondwet) (2007), *De eerste overheid*. 's-Gravenhage, juni 2007.
- VNG en Ministerie van BZK (Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties) (2007), *Samen aan de slag. Bestuursakkoord Rijk en gemeenten*. VNG en Ministerie van BZK, juni 2007.
- Welther, L. (2007), Er is weer hoop; Ouderinitiatieven hebben de toekomst. In: *Didaktief*, nr. 1-2 januari-februari 2007, p. 20-23.

Begrippen

De eerste keer dat een begrip uit onderstaande lijst in een hoofdstuk van deze publicatie (uitgezonderd de essays) voorkomt is deze cursief gedrukt.

Aanvullend pensioen – Uitkeringen van pensioenfondsen en lijfrente-uitkeringen van levensverzekeringsmaatschappijen als aanvulling op de eventuele AOW-uitkering. Het gaat in deze analyse om personen die op 1 januari 2005 in Nederland woonachtig waren en die gedurende heel 2004 de leeftijd van 65 jaar of ouder hadden.

Afvalstoffenheffing – De afvalstoffenheffing (ook wel reinigingsrecht genoemd) is een vergoeding voor de kosten die het ophalen van het huisvuil en het verwerken ervan met zich meebrengt. Alle huishoudens binnen een gemeente betalen de afvalstoffenheffing. Voor bedrijven gelden andere regels.

De gemeente stelt de tarieven wat betreft de afvalstoffenheffing vast. Er bestaan diverse tariefssystemen. Voor het bepalen van de tarieven van gemeenten die geen vastrecht hanteren wordt hier bij de berekening uitgegaan van bepaalde veronderstellingen inzake de hoeveelheid aangeboden afval.

Agrarisch terrein – Zie bodemgebruik.

Allochtonen

- *Allochtonen* – Persoon van wie ten minste één ouder in het buitenland is geboren. Daarbij wordt onderscheid gemaakt tussen personen die zelf in het buitenland zijn geboren (de eerste generatie) en personen die in Nederland zijn geboren (de tweede generatie).
- *Westerse allochtonen* – Tot de categorie ‘westers’ behoren allochtonen uit Europa (exclusief Turkije), Noord-Amerika, Oceanië, Indonesië en Japan.
- *Niet-westerse allochtonen* – Tot de categorie ‘niet-westers’ behoren allochtonen uit Turkije, Afrika, Latijns-Amerika en Azië met uitzondering van Indonesië en Japan.

Arbeidsongeschiktheidsuitkeringen – Het betreft uitkeringen volgens de Wet op de arbeidsongeschiktheidsverzekering (WAO), de Wet arbeidsongeschiktheidsvoorziening jonggehandicapten (Wajong) en de Wet arbeidsongeschiktheidsverzekering zelfstandigen (WAZ).

AWBZ (Algemene wet bijzondere ziektekosten) – Wettelijke sociale verzekering die tot doel heeft om de hele bevolking te verzekeren tegen het risico van bijzondere ziektekosten. Het gaat om zware geneeskundige risico's die niet via de normale ziektekostenverzekering verzekerd zijn. Ook voorzieningen van de preventieve gezondheidszorg vallen hieronder.

Banen van werknemers – Een baan is een werkkring van een werknemer. Als iemand meer dan één werkkring heeft, telt elke werkkring als een afzonderlijke baan. Onder een werknemer wordt verstaan iemand die arbeid verricht op basis van loon of salaris.

Baten – Zie lasten en baten.

Bebouwd terrein – Zie bodemgebruik.

Bedrijventerrein – Terrein in gebruik voor nijverheid, handel en zakelijke dienstverlening.

Belastingen – Tot de gemeentelijke belastingen behoren de onroerendezaakbelasting, de parkeerbelasting, de roerendezaakbelasting, de baatbelasting, de forensenbelasting, de toeristenbelasting, de hondenbelasting, de reclamebelasting en de precariobelasting.

Bestemmingsreserves – Reserves die aangelegd worden om na enige tijd voor een bepaald doel of een bepaald project gebruikt te worden.

Biblebelt – Dit is een term die gebruikt wordt om de strook gemeenten aan te duiden die van oudsher veel gereformeerde en hervormde inwoners telt. Deze strook loopt van Zeeland via zuidelijk Zuid-Holland en zuidwestelijk Gelderland naar de Veluwe en het westen van Overijssel.

Bijstandsuitkeringen (WWB) – Het aantal algemene bijstandsuitkeringen op grond van de Algemene bijstandswet (ABW) en (met ingang van 1 januari 2004) de Wet werk en bijstand (WWB). Het betreft uitkeringen aan thuiswonenden, dus niet uitkeringen die worden toegekend aan mensen die in instellingen of inrichtingen verblijven.

Binnenwater – Zie oppervlakte.

Bodemgebruik

- **Agrarisch terrein** – Terrein in gebruik voor glastuinbouw, of als grasland, tuinland, bouwland of boomgaard.

- *Bebouwd terrein* – Terrein in gebruik voor wonen, werken, winkelen, uitgaan, cultuur en openbare voorzieningen.
- *Bos en open natuurlijk terrein* – Terrein in gebruik als bos, als droog of als nat open natuurlijk terrein.
- *Recreatieterrein* – Terrein bestemd voor recreatief gebruik, zoals terreinen voor dagrecreatie en meerdaags recreatief verblijf, parken en plantsoenen, sportterreinen en volkstuinen.
- *Semi-bebouwd terrein* – Terrein met een zekere mate van verharding dat niet in gebruik is als verkeersterrein of bebouwd terrein, bijvoorbeeld een begraafplaats.
- *Verkeersterrein* – Terrein in gebruik voor spoor-, weg- en luchtverkeer.

Bruto arbeidsparticipatie – Dit is de totale beroepsbevolking uitgedrukt als percentage van de potentiële beroepsbevolking. Tot de potentiële beroepsbevolking wordt de totale bevolking van 15 tot 65 jaar gerekend, uitgezonderd de personen in inrichtingen, instellingen en tehuizen. Tot de beroepsbevolking worden gerekend:

- personen die ten minste twaalf uur per week werken, of
- personen die werk hebben aanvaard waardoor ze ten minste twaalf uur per week gaan werken, of
- personen die verklaren ten minste twaalf uur per week te willen werken, daarvoor beschikbaar zijn en activiteiten ontplooiën om werk voor ten minste twaalf uur per week te vinden.

Buitenwater – Zie oppervlakte.

Buurtten – Gemeenten zijn onderverdeeld in wijken en buurten. Buurten vormen het laagste regionaal niveau en zijn afgebakend vanuit bebouwingsoogpunt of sociaal-economische structuur. Buurten die minder dan tien personen tellen van 15 tot 65 jaar zijn buiten beschouwing gelaten.

Commerciële dienstverlening – Zie standaard bedrijfsindeling.

Compensabele BTW – Gemeenten en provincies hebben bij veel van hun activiteiten een keuze: voeren we de activiteiten zelf uit of besteden we het uit aan een commerciële partij? Omdat men op het uitbesteede werk wel BTW moet betalen en bij interne uitvoering niet, wordt een goede afweging verstoord. Per 1 januari 2003 is daarom het BTW-compensatiefonds in het leven geroepen. Uit dit fonds kunnen gemeenten BTW terugvorderen die ze hebben betaald over uitbesteed werk. Deze BTW wordt de compensabele BTW genoemd.

Eengezinswoningen – Zie woningtypen.

Geregistreerd misdrijf – Zie misdrijven.

Gestandaardiseerd inkomen per huishouden – Dit is het besteedbaar inkomen van particuliere huishoudens gecorrigeerd voor huishoudenssamenstelling en huishoudensgrootte met behulp van de equivalentiefactor. In deze equivalentiefactor komen de schaalvoordelen tot uitdrukking die het gevolg zijn van het voeren van een gemeenschappelijke huishouding.

Het besteedbaar inkomen is het bruto-inkomen verminderd met de premies sociale zekerheid en andere betaalde overdrachten (o.a. alimentatie voor ex-partner) en de loon-, inkomsten- en vermogensbelasting. Het huishoudeninkomen bestaat uit de som van inkomens van de afzonderlijke huishoudensleden.

Geweldsmisdrijven – Zie misdrijven.

Hoger onderwijs (ho) – Het ho bestaat uit het hoger beroepsonderwijs (hbo) en het wetenschappelijk onderwijs (wo).

Huishoudens

- *Particuliere huishoudens* – Huishoudens die bestaan uit één of meer personen die alleen of samen in een woonruimte zijn gehuisvest en zelf in hun dagelijks onderhoud voorzien. Naast eenpersoonshuishoudens onderscheiden we meerpersoonshuishoudens zonder kinderen (niet-gehuwde paren, echtparen en overige huishoudens) en meerpersoonshuishoudens met kinderen (niet-gehuwde paren met kinderen, echtparen met kinderen en eenouderhuishoudens).
- *Institutionele huishoudens* – Een verzameling van één of meer personen die een woonruimte bewoont en daar bedrijfsmatig wordt voorzien in dagelijkse levensbehoeften. Ook de huisvesting vindt bedrijfsmatig plaats.

Inkomensvoorzieningen – Tot de inkomensvoorzieningen worden gerekend:

- Inkomensvoorzieningen kunstenaars: uitkeringen ingevolge de Wet inkomensvoorziening kunstenaars (Wik);
- Inkomensvoorziening gewezen zelfstandigen: uitkeringen ingevolge de Wet inkomensvoorziening oudere en gedeeltelijk arbeidsongeschikte gewezen zelfstandigen (IOAZ);
- Inkomensvoorziening werkloze werknemers: uitkeringen ingevolge de Wet inkomensvoorziening oudere en gedeeltelijk werkloze werknemers (IOAW).

Institutionele huishoudens – Zie huishoudens.

Interne verrekeningen – Tot de interne verrekeningen horen alle baten en lasten die geen transacties met derden zijn. Het betreft vooral dotaties aan en de vrijval van voorzieningen, kapitaallasten en de verrekening van kostenplaatsen.

Land – Zie oppervlakte.

Landbouw, Bosbouw en Visserij – Zie standaard bedrijfsindeling.

Lasten en baten – Gemeenten maken in hun financiële verantwoording gebruik van het stelsel van lasten en baten. Kern van dit stelsel is dat zo goed mogelijk wordt bepaald welke kosten en welke opbrengsten betrekking hebben op de verslagperiode. Er is dus geen sprake van het vastleggen van kasstromen. Zo wordt voorkomen dat investeringen op dezelfde wijze meetellen als bijvoorbeeld de lonen van ambtenaren. Niet de investering zelf, maar de jaarlijkse afschrijving op de investering wordt betrokken in de afweging van lasten en baten. Het stelsel van lasten en baten wijkt ook af van het stelsel op transactiebasis. De belangrijkste verschillen liggen in het treffen van voorzieningen en de rentekosten over het eigen vermogen. Een dotatie aan een voorziening wegens een risico of verplichting behoort tot de lasten. Van een transactie is echter pas sprake als de voorziening daadwerkelijk wordt aangewend voor het achterliggende risico of de verplichting. Tot de lasten worden ook rentekosten gerekend die onderdeel zijn van de kostprijs maar betrekking hebben op de eigen financieringsmiddelen. Deze rentekosten zijn geen transacties met derden.

Leges – Dit zijn de heffingen die door de gemeente in rekening worden gebracht voor de door haar te verlenen diensten. Tot de leges (ook wel secretarieleges genoemd) horen de leges paspoorten, de leges vergunningen (met uitzondering van de leges bouwvergunningen), de leges rijbewijzen en de leges verklaringen goed gedrag.

Lokale bedrijfseenheden – Bedrijven hebben één of meer lokale eenheden. De meeste bedrijven bestaan uit één lokale bedrijfseenheid, een kleine zes procent van de bedrijven heeft meer dan één lokale bedrijfseenheid. Een lokale bedrijfseenheid is een afzonderlijk gelegen ruimte, terrein of complex van ruimten of terreinen, benut door een bedrijf voor de uitoefening van activiteiten. Lokale bedrijfseenheden worden ingedeeld naar de economische activiteit van het bedrijf waartoe zij behoren.

Matig stedelijk – Zie stedelijkheid.

Meergezinswoningen – Zie woningtypen.

Middelbaar beroepsonderwijs (mbo) – Het mbo onderscheidt vijf opleidings-typen op vier niveaus. Daarnaast kent het mbo twee leerwegen:

- de beroepsopleidende leerweg (bol), waarbij de omvang van de beroepspraktijkvorming (stage) tussen de 20 en 60 procent van de totale opleidingsduur ligt;
- de beroepsbegeleidende leerweg (bbl), waarbij het percentage beroepspraktijkvorming meer dan 60 procent van de totale opleidingsduur bedraagt en waarbij alleen diegenen worden toegelaten voor wie de volledige leerplicht is geëindigd. Deze leerweg is vergelijkbaar met het oude leerlingwezen.

Binnen de bol en de bbl zijn de opleidingen in de sectoren landbouw, techniek, economie en ‘zorg en welzijn’. Vanaf 2005/’06 is daar de combinatie van ‘techniek en economie’ bijgekomen.

Minimabeleid – Onder het minimabeleid vallen de bijzondere bijstand, het kwijtscheldingsbeleid en eventuele kortingen die burgers kunnen krijgen voor sportclubs, musea, bibliotheken et cetera.

Misdrijven

- *Misdrijf* – Een in de Nederlandse wetgeving specifiek aangeduid strafbaar feit van de ernstige soort.
- *Vermogensmisdrijven* – In de Politiestatistiek worden hiertoe gerekend: valsheidsmisdrijven, eenvoudige en gekwalificeerde diefstallen (uitgezonderd diefstal met geweld), verduistering, bedrog en (schuld)heling.
- *Misdrijven wegens vernieling of tegen de openbare orde* – In de Politiestatistiek worden hiertoe gerekend: vernielingen, misdrijven tegen de openbare orde en het openbare gezag, gemeengevaarlijke misdrijven, discriminatie en schennis der eerbaarheid.
- *Geweldsmisdrijven* – In de Politiestatistiek worden hiertoe gerekend: verkrachting, aanranding, overige seksuele misdrijven (uitgezonderd schennis der eerbaarheid), bedreiging, mishandeling, misdrijven tegen het leven, dood en lichamelijk letsel door schuld, diefstal met geweld, afpersing en overige geweldsmisdrijven.
- *Geregistreerd misdrijf* – Een in een proces-verbaal van aangifte of ambtshalve opgemaakt proces-verbaal vastgelegd misdrijf.

Niet stedelijk – Zie stedelijkheid.

Niet-commerciële dienstverlening – Zie standaard bedrijfsindeling.

Niet-westerse allochtonen – Zie allochtonen.

Nijverheid en energievoorziening – Zie standaard bedrijfsindeling.

Omgevingsadressendichtheid – De omgevingsadressendichtheid (OAD) van een gemeente is het gemiddeld aantal adressen per vierkante km binnen een cirkel met een straal van één kilometer op 1 januari. De OAD beoogt de mate van concentratie van menselijke activiteiten (wonen, werken, schoolgaan, winkelen, uitgaan etc.) weer te geven. Voor de berekening van de maatstaf is eerst voor ieder adres binnen een gemeente de adressendichtheid vastgesteld van een gebied met een straal van één kilometer rondom dat adres. Daarna is het gemiddelde berekend van de omgevingsadressendichtheden van alle afzonderlijke adressen binnen de gemeente.

Oppervlakte

- *Oppervlakte totaal* – Totale oppervlakte land en water. De gegevens over de totale oppervlakte zijn berekend uit digitale bestanden van de gemeentegrenzen welke worden samengesteld door de Topografische Dienst Kadaster. De onderverdeling in land en water is berekend op grond van de meest recente gegevens afkomstig uit de statistiek van het Bodemgebruik (ook wel bodemstatistiek).
- *Oppervlakte land* – Totale oppervlakte land. Water smaller dan 6 meter, kwelders, schorren, moerassen, rietlanden e.d. is tot land gerekend.
- *Oppervlakte water* – Totale oppervlakte binnen- en buitenwater. Water smaller dan 6 meter, kwelders, schorren, moerassen, rietlanden e.d. is tot land gerekend.
- *Oppervlakte binnenwater* – Totale oppervlakte van inlandig water in gebruik als vaarweg, recreatiewater, delfstofwinplaats, vloe- en/of slibveld, alsmede spaarbekkens.
- *Oppervlakte buitenwater* – Totale oppervlakte van water onderhevig aan getijden.

Paren – Twee op basis van huwelijk, partnerschapsregistratie of samenwoningrelatie bij elkaar behorende personen.

Particuliere huishoudens – Zie huishoudens.

Recreatieterrein – Zie bodemgebruik.

Recreatiewoning – Een tot bewoning bestemd gebouw dat gelegen is op een officieel voor recreatie aangewezen terrein en/of bestemd is voor bewoning gedurende de vakantie.

Regulier basisonderwijs (bao) – Het reguliere basisonderwijs is bedoeld voor kinderen van 4-12 jaar. In Nederland is ieder kind verplicht om naar school te gaan vanaf de eerste schooldag van de maand na de vijfde verjaardag. Kinderen mogen echter al naar de basisschool als ze vier jaar worden. Leerlingen verlaten het basisonderwijs in elk geval aan het einde van het schooljaar waarin zij de leeftijd van 14 jaar hebben bereikt.

Rioolrecht – Rioolrecht kan zowel van de eigenaar (aansluitrecht) als van de gebruiker (afvoerrecht) van de woning worden geheven. Vaak gaat het om een vast bedrag per aansluiting (en dus per huishouden). Ook kan het tarief gekoppeld zijn aan het waterverbruik (m^3) of de huishoudensomvang (eenpersoons en meerpersoons). Bij de bepaling van de tarieven voor een- en meerpersoonshuishoudens in gemeenten waar het rioolrecht gekoppeld is aan het waterverbruik, is uitgegaan van een verbruik van 50 m^3 (eenpersoonshuishouden) en 150 m^3 (meerpersoonshuishouden). Sommige gemeenten baseren de hoogte van het rioolrecht op de WOZ-waarde van de woning.

Schoolgemeente – De populatie omvat de leerlingen/studenten die in een gemeente naar een school voor een bepaald soort onderwijs gaan (bijvoorbeeld basisonderwijs, voortgezet onderwijs, middelbaar beroepsonderwijs). Zij kunnen in een andere gemeente wonen.

Semi-bebouwd terrein – Zie bodemgebruik.

Sociaal Statistisch bestand (SSB) – In het SSB zijn registers (onder andere van de belastingdienst, uitkeringsinstanties, Informatie Beheergroep) per individu gekoppeld aan de Gemeentelijke basisadministratie (GBA). Naast deze registraties worden resultaten van persoonsenquêtes aan het SSB gekoppeld, zodat ontbrekende gegevens op steekproefbasis worden toegevoegd. Het SSB bevat daarmee individuele gegevens van alle inwoners van Nederland over o.a. demografische kenmerken, type huishouden, werk, uitkeringen en inkomen. Op basis van het SSB wordt de herkomstgroepering (onderscheid naar autochtonen en allochtonen eerste of tweede generatie) vastgesteld.

Speciaal basisonderwijs (sbao) – Het speciaal basisonderwijs is bedoeld voor kinderen die meer hulp behoeven bij de opvoeding en het leren dan het reguliere basisonderwijs kan bieden. Vergeleken met scholen voor regulier basisonderwijs hebben scholen voor speciaal basisonderwijs kleinere groepen leerlingen en beschikken ze over meer deskundigen om de leerlingen met leer- en gedragsproblemen te begeleiden.

Speciale scholen – Speciale scholen (ook wel expertisecentra genoemd) zijn bedoeld voor basis- en voortgezet onderwijs aan zeer moeilijk lerende of opvoedbare kinderen, dove en slechthorende kinderen, visueel gehandicapte kinderen, lichamelijk gehandicapte kinderen en langdurig zieken. De leerlingen kunnen op deze scholen blijven totdat ze 20 jaar zijn.

Standaard bedrijfsindeling (SBI)

- *Commerciële dienstverlening* – SBI-codering (Standaard bedrijfsindeling '93) G/K – G: Reparatie consumentenartikelen, handel; H: Horeca; I: Vervoer, opslag en communicatie; J: Financiële instellingen; K: Verhuur en zakelijke dienstverlening.
- *Niet-commerciële dienstverlening* – SBI-codering (Standaard bedrijfsindeling '93) L/O – L: Openbaar bestuur; M: Onderwijs; N: Gezondheids- en welzijnszorg; O: Cultuur, recreatie en overige dienstverlening.
- *Landbouw, Bosbouw en Visserij* – SBI-codering (Standaard bedrijfsindeling '93) A/B – A: Landbouw, jacht en bosbouw; B: Visserij.
- *Nijverheid en energievoorziening* – SBI-codering (Standaard bedrijfsindeling '93) C/F – C: Delfstoffenwinning; D: Industrie; E: Openbare voorzieningsbedrijven; F: Bouwnijverheid.

Stedelijkheid

- *Zeer sterk stedelijk* – (Gemiddelde) omgevingsadressendichtheid groter of gelijk aan 2 500 adressen per vierkante kilometer.
- *Sterk stedelijk* – (Gemiddelde) omgevingsadressendichtheid groter of gelijk aan 1 500 en kleiner dan 2 500 adressen per vierkante kilometer.
- *Matig stedelijk* – (Gemiddelde) omgevingsadressendichtheid groter of gelijk aan 1 000 en kleiner dan 1 500 adressen per vierkante kilometer.
- *Weinig stedelijk* – (Gemiddelde) omgevingsadressendichtheid groter of gelijk aan 500 en kleiner dan 1 000 adressen per vierkante kilometer.
- *Niet stedelijk* – (Gemiddelde) omgevingsadressendichtheid kleiner dan 500 adressen per vierkante kilometer.

Totale oppervlakte – Zie oppervlakte.

Totale pensioeninkomen – De bruto-uitkering AOW en aanvullend pensioen bestaande uit uitkeringen van pensioenfondsen en lijfrente-uitkeringen. Het gaat hierbij om het pensioeninkomen van één- en meerpersoonshuishoudens. Bij meerpersoonshuishoudens was ten minste één lid van het huishouden 65 jaar of ouder gedurende geheel 2004.

Verkeer

- *Verkeersdoden* – Met verkeersdoden worden de weggebruikers bedoeld die zijn overleden ten gevolge van een plotseling optredende gebeurtenis op de openbare weg, verband houdend met het verkeer, waarbij ten minste één rijdend voertuig was betrokken. Dus niet: bij ongevallen op plaatsen die niet opengesteld zijn voor openbaar rij- en ander verkeer; bij ongevallen die hebben plaatsgevonden op een gedeelte van een trein- of trambaan die geen deel uitmaakt van de openbare weg en door haar aard uitsluitend gebruikt kan worden door een trein of een tram; als het slachtoffer meer dan dertig dagen na het ongeval overlijdt; als de overledene reeds als slachtoffer van ‘moord’ of van ‘zelfdoding’ is geteld. Voor de vaststelling van het aantal verkeersdoden (inwoners en niet-inwoners van Nederland) als gevolg van een verkeersongeval op Nederlands grondgebied zijn gegevens uit drie bronnen gecombineerd: – gegevens uit de door de arts of lijkschouwer ingevulde doodsoorzakenformulieren; – de rechtbankdossiers in geval van een niet-natuurlijke dood; – de ongevalrapporten die door de politie zijn opgemaakt. Door deze koppeling en integratie van gegevens wordt het risico van onvolledigheid in de individuele bestanden geminimaliseerd.

De cijfers betreffen de regio waar het ongeval heeft plaatsgevonden. Bron van de cijfers: CBS en Adviesdienst Verkeer en Vervoer (AVV) van het Ministerie van Verkeer en Waterstaat (Afdeling Basisinformatie).

- *Verkeersgewonden* – Als gevolg van een door politie geregistreerd ernstig verkeersongeval waarbij sprake is van ziekenhuisopname.
- *Verkeersslachtoffers* – Onder verkeersslachtoffers wordt de som van de verkeersdoden en verkeersgewonden verstaan.
- *Verkeersongevallen* – Door politie geregistreerde verkeersongevallen op de openbare weg, tengevolge waarvan ten minste één persoon is overleden of in het ziekenhuis is opgenomen.

Verkeersterrein – Zie bodemgebruik.

Vermogensmisdrijven – Zie misdrijven.

Vmbo (voorbereidend middelbaar beroepsonderwijs) – Het vmbo is bestemd voor leerlingen van 12-16 jaar, heeft een duur van vier jaar, en bereidt voor op het middelbaar beroepsonderwijs. Het vmbo kent vier leerwegen (onderwijsprogramma’s met een voorgeschreven aantal vakken en een relatief vaststaand eindexamenpakket):

- de theoretische leerweg;
- de gemengde leerweg;

- de kaderberoepsgerichte leerweg;
- de basisberoepsgerichte leerweg (inclusief leerwerktrajecten).

Met uitzondering van de theoretische leerweg worden binnen elke leerweg vier sectoren onderscheiden (landbouw, techniek, economie en ‘zorg en welzijn’).

Voortijdig schoolverlater – Een voortijdig schoolverlater is in deze publicatie gedefinieerd als een leerling die het (bekostigd) onderwijs verlaat zonder een startkwalificatie en nog geen 23 jaar is. Het niveau van een startkwalificatie is vastgesteld op havo, vwo of mbo-niveau 2 of hoger. Personen behoren alleen tot de populatie als zij zowel op 1 oktober 2004 als op 1 oktober 2005 stonden ingeschreven in de GBA.

Water – Zie oppervlakte.

Weinig stedelijk – Zie stedelijkheid.

Werkloosheidsuitkeringen (WW) – Het aantal werkloosheidsuitkeringen dat aan het eind van de verslagperiode werd verstrekt, de zogeheten lopende uitkeringen. De gepubliceerde aantallen zijn inclusief nuluitkeringen. Uitkomsten over het aantal WW-uitkeringen worden ontleend aan de administraties van het Uitvoeringsinstituut Werknemersverzekeringen (UWV).

Westerse allochtonen – Zie allochtonen.

Wet maatschappelijke ondersteuning (WMO) – Op 1 januari 2007 is de Wet maatschappelijke ondersteuning (WMO) ingevoerd. De Wet voorzieningen gehandicapten en de Welzijnswet worden ondergebracht bij de WMO. Verder worden bepaalde zorgtaken, zoals de huishoudelijke verzorging en ondersteunende taken, die voorheen onder de AWBZ vielen, met de invoering van de nieuwe wet gedecentraliseerd en overgedragen aan gemeenten.

Wet werk en bijstand (WWB) – Tot 2004 viel de bijstand onder de Algemene bijstandswet (Abw). Gemeenten declareerden onder deze wet een groot deel van de bijstandskosten bij het Rijk. Met ingang van 1 januari 2004 is de Wet werk en bijstand (WWB) ingevoerd. Met de komst van deze nieuwe wet is de financieringswijze van de bijstand veranderd. De WWB biedt gemeenten de mogelijkheid een eigen beleid te ontwikkelen op het terrein van reïntegratie, sociale activering en bijstandsuitkeringen. Uitgangspunt van het Rijk is om gemeenten te belonen als de bijstandsgerechtigden op de arbeidsmarkt reïntegreren. Het Rijk stelt daarvoor een tweeledig budget beschikbaar, dat bestaat uit een werkdeel en een inkomensdeel. Het werkdeel is geoormerkt en dient te worden besteed aan reïntegratieprojecten. Het inkomensdeel is bestemd voor de bijstandsuitkeringen aan huishoudens. Het gedeelte van het inkomensdeel dat aan het einde van het

jaar niet besteed is, mag de gemeente toevoegen aan de algemene middelen. Gemeenten hebben op deze manier een financiële prikkel om bijstandsgerechtigden weer aan het werk te helpen. Daarnaast is een bijstandsgerechtigde sinds de invoering van de WWB verplicht algemeen geaccepteerde arbeid te aanvaarden. Dat is een verzwaring ten opzichte van de Abw waarin werd gesproken over passende arbeid. De derde belangrijke verandering ten opzichte van de Abw is dat sinds 1 januari 2004 iedereen met een bijstandsuitkering een sollicitatieplicht heeft. Ook mensen die ouder zijn dan 57,5 jaar en alleenstaande ouders met kinderen jonger dan vijf jaar moeten solliciteren. Als de gemeente vindt dat iemand gezien zijn persoonlijke omstandigheden en de situatie op de arbeidsmarkt vrijwel geen kans maakt op een baan, of dat er dringende redenen zijn voor alleenstaande ouders om zelf voor de kinderen te zorgen, kan zij wel besluiten dat iemand tijdelijk niet hoeft te werken.

Woningen en niet-woningen – Een onroerende zaak dient in hoofdzaak tot woning indien de waarde die op grond van hoofdstuk IV van de Wet waardering onroerende zaken is vastgesteld voor die onroerende zaak in hoofdzaak kan worden toegerekend aan delen van de onroerende zaak die dienen tot woning dan wel volledig dienstbaar zijn aan woondoeleinden. Indien de waarde van de woondelen van een onroerende zaak minder dan 70% uitmaakt van de totale waarde van die onroerende zaak, is sprake van een niet-woning voor de OZB.

Woningtypen

- *Eengezinswoningen* – Elke woning die tevens een geheel pand vormt. Hieronder vallen vrijstaande woningen, aaneengebouwde woningen, zoals twee onder één kap gebouwde huizen, boerderijen met woningen en voorts alle rijenhuizen.
- *Meergezinswoningen* – Elke woning die samen met andere woonruimten een geheel pand vormt. Hieronder vallen flats, galerij-, portiek-, beneden- en bovenwoningen, appartementen en woningen boven bedrijfsruimten, voor zover deze zijn voorzien van een buiten de bedrijfsruimte gelegen toegangsdeur.

Woonterrein – Terrein dat voornamelijk voor het wonen bestemd is, incl. primaire woonvoorzieningen.

WOZ-waarde – Door de gemeenten periodiek getaxeerde waarde van onroerende zaken in het kader van de Wet waardering onroerende zaken (Wet WOZ).

Zeer sterk stedelijk – Zie stedelijkheid.